

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ БОХТАР БА НОМИ НОСИРИ ХУСРАВ

ТДУ: 339.1(575.3)

ТКБ: 65.88 (2Т)

С-87

Бо ҳуқуқи дастнавис

СУЛТОНЗОДА ИСО МУҲАММАД

**АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАНЗИМИ САРМОЯГУЗОРИИ
МУСТАҚИМИ ХОРИҶӢ ДАР ИҚТИСОДИЁТИ МИЛӢ**

(дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон)

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) -
доктор аз рӯи ихтисоси: 6D050600 – Иқтисодиёт**

Роҳбари илмӣ: доктори илмҳои иқтисодӣ,
профессор Обидов Фозил Саидович

Душанбе – 2020

Мундариҷа

Сарсухан.....	3-11
Боби I. Сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар шароити афзуншавии таъҷилҳои ҷаҳонишавӣ.....	12-51
1.1. Таъҷилҳои нав дар ҳаракат ва тақсими сармояҳои мустақими хориҷӣ.....	12-26
1.2. Ҷанбаҳои назариявӣ ва самтҳои афзалиятноки сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ.....	26-42
1.3. Масъалаҳои самаранок тақсим кардан ва истифода бурдани сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ.....	42-51
Боби II. Вазъияти муносири танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ.....	52-103
2.1. Методҳои ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ва танзими он дар иқтисодиёти миллӣ.....	52-69
2.2. Танзими соҳавии ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ.....	70-87
2.3. Шаклҳои муносири танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ.....	87-103
Боби III. Тақмили методҳо ва роҳҳои баланд бардоштани самаранокии танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ.....	104-151
3.1. Мушкilot ва монеаҳо дар роҳи тақмил ва танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ.....	104-121
3.2. Тақмили методҳои ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар шароити афзудани таъҷилҳои ҷаҳонишавӣ.....	121-137
3.3. Таъҷилҳо барои баланд бардоштани самаранокӣ ва танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ.....	137-151
Хулоса ва пешниҳодҳо.....	152-156
Рӯйхати адабиёти истифодашуда.....	157-171

САРСУХАН

Муҳимияти мавзӯи таҳқиқот. Яке аз омилҳои рушди иқтисодиёти ҳар кишвар, фаъолияти баланди сармоягузорӣ мебошад, ки ба рушди иқтисодӣ мусоидат менамояд ва дар натиҷа беҳбудии ҷомеа ро баланд мебардорад. Сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар шароити муносири иқтисодӣ барои ҳалли вазифаҳои суръат-бахшии рушди иқтисодии кишвар дар ҳолати мавҷуд набудани сармояи дохилӣ нақши муҳим доранд. Сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ на танҳо воридоти иловагии молиявиро ба иқтисодиёти кишвари қабулкунанда таъмин менамояд, балки эҳтиёҷоти онро ба воситаҳои нави пешқадами истеҳсолот, таълими касбии коргарон, усулҳои меҳнат ва истифодаи беҳтари захираҳои истеҳсолӣ қонеъ мегардонад.

Тавре зимни Паёмашон Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баён намуданд: “Дар солҳои 2013-2019 ба соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти кишвар 57,3 миллиард сомонӣ сармояи хориҷӣ ворид гардидааст, ки қариб 30 миллиард сомонӣ он сармояи мустақим мебошад. Ҳоло дар кишвар 66 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ амалӣ шуда истодааст, ки маблағи умумии онҳо 32,4 миллиард сомони ро ташкил медиҳад. Дар соли 2020 татбиқи боз 23 лоиҳаи нави давлатии сармоягузорӣ ба маблағи 3,8 миллиард сомонӣ оғоз меёбад. Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ, вазорату идораҳо ва роҳбарони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо ро зарур аст, ки бо истифода аз захираву имкониятҳои иқтисодии кишвар фаъолияти худро ҷиҳати беҳтар намудани фазаи сармоягузориву соҳибкорӣ ва истифодаи воситаҳои дастгириву ҳавасмандгардонии соҳибкорон ҷоннок намоянд».

Аҳамияти ҳоса дар он аст, ки амалияи ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аллакай таҷрибаи корӣ дорад. Аммо, ҳаҷми сармоягузориҳои хориҷӣ ба кишвари мо ҳоло ҳам кам аст. Барои ин таҳқиқи сабабҳои ба воридоти сармоягузориҳои хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон монешаванда, таҳлили амиқ ва усулҳои имконпазири ҷараёни

сармоягузорӣ, фароҳам овардани шароити мусоид барои ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заруранд. Дар баробари ин, вазъи кунунии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам аломатҳои ноустувори фарогир аст. Суръатбахшии сармоягузори мустақими хориҷӣ дар шароити ҳозира воситаи муҳими баланд бардоштани рушди иқтисодии кишвар, ҳамгирӣ ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ ва бозори молиявии байналмилалӣ мебошад. Чунки равандҳои муосири ҷаҳонишавӣ аҳамияти афзояндаи сармоягузори мустақими хориҷиро тавсиф мекунанд. Яке аз аломатҳои тамомияти иқтисоди ҷаҳонӣ, ба даст овардани нақши сармоягузори мустақими хориҷӣ дар ҳама шаклҳои муносибатҳои иқтисодии байналмилалӣ мебошад. Инчунин кишвар ба ҷалби сармоягузориҳои босифат бо ғоизҳои арзон, сар-моягузор бошад баръакси инро манфиатдор аст. Барои рафъи ихтилофот ва муноқишаҳои ба миёномада музокираҳои мустақим ташкил карда мешаванд. Ин ихтилофҳо дар доираи қарордодҳои дахлдор ҳаллу ҷалб мешаванд. Аз ин лиҳоз, манфиатҳои ҳамаи иштироккунандагон, ҳам сармоягузори ва ҳам кишвари ҷалбкунанда ба эътибор гирифта, идора ва танзим карда мешаванд. Чунки ҳамаи онҳо барои риояи саривақтии созишномаҳо манфиатдоранд. Вобаста ба ин ғуфтаҳо, як қатор чора-ҳоеро андешидан зарур аст, ки ба баланд шудани самаранокии меҳа-низмҳои ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шуда бошанд. Маҳз ҳамин масъалаҳо муҳимияти мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионии интихобкардаи моро ташкил медиҳад.

Дарачаи азҳудшудаи масъалаи илмӣ. Рушди назария ва амалияи ҷалби сармоягузори мустақими хориҷиро бо номи олимони хориҷӣ, аз ҷумла Г. Бирман, Д. Бюкенен, Дж. Кейнс, К. Кемпбелл, Д. Клиланд, К. Маркс, У. Питерс, Д. Стоун, К. Хитчинг, С. Ш. К. Акаматсу, К. Коджима, Т. Озава, Р. Вернон, С. Хаймер, Х. Грэм, Дж. Даннинг, М. Портер, Дж. Кейнс алоқаманд медонанд.

Масъалаҳои назариявӣ ва методологии ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ дар таҳқиқоти олимони рус Агарков С.А., Александер Б., Андрианов А.Ю., Бурков В.Н., Быстров О.Ф., Герасимов Б.И., Гончаренко Л.П., Заложнев А.Ю., Кушлин В.И., Леонтев С.В., Маклаков С.А., Новиков Д.А., Полтерович В.М., Пошиваленко Г.П., Столяров И.И., Тарелкин А.А., Фетисов Г.Г., Чернишев Р.А., Шукшунов В.Е., Щедровиский П.Г. Биргулиев Г.Ф., Голиченко О., Володин, В.М., Конторович С.П., Косинсева А.П., Орешкин В.А., Идрисов А. Б. Кар-тышев С.В., Постников А.В., Мартынов А. Д., Андрианов Ю., Вал-дайцев С.В., Воробьев П.В., Есипенко И.В., Семёнов К.А., Савицкая Г.В. ва дигарон инъикоси худро ёфтаанд.

Бисёр масъалаҳои сармоягузори хориҷӣ ва вобаста ба роҳҳои баланд бардоштани самаранокии идора ва танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ дар қорҳои илмӣ олимони-иқтисодчиёни ватанӣ: Комилов С.Ҷ., Файзуллоев М.Қ., Раҳимов Р.К., Қодирзода Д.Б., Бердиев А.А., Саидмуродов Л.Ҳ., Қандиёрова Д.О., Солеҳзода А.А., Мирсаидов, Р.Р. Исайнов Ҳ.Р., Обидов Ф.С., Мирбобоев Р.М., Ҳодиев Д.А., Чамила С., Саидмуродова М.А., Музаффаров Б., Курбоналиев К.И., Шоидарвозова М., Воҳидов У.М. Саидмуродов Ш.М., Бақоев Ш.С ва дигарон инъикос ёфтаанд.

Мутаасифона оид ба асосҳои назариявӣ ва таҷрибаҳои идора ва танзими сармоягузори мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ дар шакли маҷмуъӣ таҳқиқотҳо то ҳол анҷом дода нашудаанд, ки муҳимияти амалию назариявии таҳқиқоти мазкурро муайян менамоянд.

Заминаҳои назариявӣю методологии таҳқиқотро қорҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ оид ба ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ дарбар гирифтаанд. Дар раванди таҳқиқот методҳои умумиилмӣ таҳқиқот, методҳои омӯрӣ ва методҳои амсиласозии эконометрии истифода бурда шуданд. Ҳангоми ҳал намудани вазифаҳои пешгузошташуда методҳои абстрактӣ-мантиқӣ, таҳлилӣ, монографӣ, ҳисобӣ-конструктивӣ, муқои-савӣ ва ғайра истифода гардиданд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Ҳадафи таҳқиқот муайян ва ҳалли мушкилоти марбут ба истифодаи сармоягузории мустақими хориҷӣ ба иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин таҳияи пешниҳодҳои назариявӣ ва амалӣ оид ба идора ва танзими ҷалби сармоягузорӣ барои рушди иқтисоди миллӣ мебошад.

Масъалаҳои таҳқиқот. Вобаста ба ин ҳадафҳо, дар кори таҳқиқотӣ масъалаҳои зерин гузошта шуданд:

1. таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ;
2. муайян намудани методикаи арзёбии сармоягузории мустақими хориҷӣ;
3. баҳодихи, таҳлили вазъи ҳозира ва пешниҳоди дурнамои ММД ва сармоягузориҳо бо усулҳои эконометрикӣ;
4. ошкор намудани мушкилот ва монеаҳо дар роҳи такмили идоракунии ва танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисоди миллӣ;
5. муайян намудани самтҳои асосии идора ва танзими соҳавии ҷалби сармоягузории мустақими хориҷӣ ба иқтисоди миллӣ;
6. пешниҳоди роҳҳои баланд бардоштани самаранокии идора ва тан-зими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисоди миллӣ.

Объекти таҳқиқотро дар рисолаи диссертатсионӣ ҷалби сармоягузории мустақими хориҷӣ ва танзиму идоракунии он дар иқтисоди миллӣ ташkil медиҳад.

Мавзӯи таҳқиқот маҷмӯи муносибатҳо оид ба тамоюлҳо ва дурна-мои сиёсати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар робита ба ҷалби сар-моягузориҳои мустақими хориҷӣ дар раванди дохил шудани иқтисо-диёти ҷумҳурӣ ба муносибатҳои иқтисодии ҷаҳонӣ мебошад.

Усулҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба мақсад ва вазифаҳое, ки дар диссертатсия гузошта шуда буданд усулҳои иқтисодию оморӣ, монографӣ, абстрактію мантиқӣ, гуруҳбандии ҳисоби конструктивӣ ва ғайра истифода карда шудаанд.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро таҳқиқотҳои олимони хориҷӣ ва ватании доир ба масъалаи ҷалби сармоягузориимустақими хориҷӣ; маълумотҳои марказҳои таҳқиқотӣ; маводи конференсияҳои илмӣ-амалӣ доир ба масъалаи таҳқиқшаванда, ҳамчун асоси пойгоҳи назариявии ин таҳқиқот хизмат кардаанд.

Соҳаи таҳқиқот. Таҳқиқот бо Шиносномаи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти ҶТ мутобиқ гардонида шудааст. Объект, предмет ва навиғони диссертатсия ба бандҳои Шиносномаи ихтисосҳои зерини КОА-и назди Президенти ҶТ мувофиқат менамояд:

- аз рӯйи ихтисоси 08.00. 10 - Молия, муомилоти пул ва қарз:

2.14. Маблағгузори равандҳои сармоягузорӣ дар сатҳи ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ;

3.20. Сарчашмаҳои маблағгузори субъектҳои хоҷагидорӣ, муаммо-ҳои муносибкунонии сохтори сармоя.

3.25. Молияи равандҳои инвеститсионӣ ва инноватсионӣ, афзорҳои молиявии сармоягузорӣ.

5.2. Асосноккунии назариявӣ ва методологии равишҳои арзёбии ам-вол, сармоя ва сарчашмаҳои ҷалбгардида.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Давраи иҷрои кори диссертатсионӣ солҳои 2010-2020-ро дар бар мегирад.

Пойгоҳи асосии иттилоотӣ ва озмоишии таҳқиқотро маводи оморӣ Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон, Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, адабиёти меъёрӣ-маълумотӣ, тавсияҳои институтҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, маводи дар рафти кори амалии омӯзиши масъалаи мазкур ба дастовардаи муаллиф ташкил медиҳанд.

Эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия. Бо гузаронидани таҷрибаҳои дақиқии маълумотҳо, кифоягии маводҳои таҳқиқотӣ, коркарди оморӣ

натиҷаҳои таҳқиқот ва интишорот тасдиқ мегардад. Хулоса ва тавсияҳо ба таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқотҳои назаривӣ ва таҷрибавӣ асос меёбанд.

Навгони илмӣ натиҷаҳои таҳқиқот аз таҳияи концепсияи назари-явию амалии танзим ва идоракунии ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ, коркарди модели дурнамои ММД ва сармоягузори хориҷӣ ва пешниҳоди тавсияҳои методиву амалӣ оид ба роҳҳои баландбардории танзим ва идораи ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат мебошад.

Дастовардҳои илмӣ нисбатан муҳиме, ки муаллиф мустақиман ба онҳо ноил гардида, ба ҳимояи ошкоро пешниҳод мешавад, аз инҳо иборатанд:

- мафҳуми сармоягузори мустақими хориҷӣ ҳамчун сармояи молиявӣ, молӣ ва интеллектуалии сармоягузори хориҷӣ ба иқтисодиёти миллиро дар бар мегирад ва давлати гирандаи сармоя бо мақсади ба даст овардани фоида кушиш дорад, ки ҳам ба иқтисодиёт ва ҳам ба рушди инноватсионии ҳақиқии иқтисоди ин давлат таъсири дучониба мерасонад.

- методикаҳои арзёбии самаранокии ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ, даромаднокии ҷалби сармояи содиротии ҷалбшуда аз рӯйи таснифоти мамлакатҳо инчунин таҷрибаи мамлакатҳои тараққикарда оид ба ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ омӯхта, асоснок карда шуд.

- ҳолати имрӯзаи ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти милли таҳлил ва муайян карда шуда, соҳаҳои гидроэнергетика, кишоварзӣ, пахтакорӣ, моҳипарварӣ, занбӯри асалпарварӣ, коркарди мева, чорводорӣ, саноати бофандагӣ, алюминӣ, саноати куҳӣ, ангишт, тилло ва нукра, нақлиёт, сайёҳӣ ҳамчун соҳаҳои афзалиятнок барои ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ пешниҳод карда шуданд.

- бо истифода аз усулҳои эконометрикӣ вобастагии байни ММД ва сармоягузорӣ муайян гардида, барои таҳлил ва арзёбии сармоягузорӣ модели регрессионии сармоягузорӣ таҳия карда шудааст. Инчунин модели тренди дурнамои ММД ва сармоягузорӣ таҳия карда шудааст, ки дар асоси он

дурнамои нишондиҳандаҳои мазкур дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2025 ҳисоб карда шудааст.

- мушкилотҳои асосии ҷалби сармоягузори мустақими хориҷии дар ҷумҳури мавҷудбуда, ки асосан ба дараҷаи нокифояи рушди инфрасохтори соҳаи сармоягузорӣ, номукамал будани қонунгузорӣ, фаъолияти сусти сармоягузори бонкҳои ҷумҳурӣ, коркарди номукамали механизмҳои суғуртаи сармоягузорӣ, махсусан сармоягузориҳои хориҷӣ алоқаманд аст, ошкор карда шуданд.

- тавсияҳои методӣ ва амалиявӣ оид ба роҳҳои баландбардории танзим ва идораи ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда шудаанд.

Аҳамияти назариявӣ таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки таҳқиқоти диссертатсионӣ таҳлил ва омӯзиши асосҳои назариявӣ-методологӣ ва илмӣ бисёрсолаи муаллифро доир ба ҷанбаҳои гуногуни муаммоҳои ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ фаро гирифтааст.

Аҳамияти амалии натиҷаҳои таҳқиқот аз он иборат аст, ки он корҳои олимони пешбари ватанӣ ва хориҷиро оид ба ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ дарбар гирифтааст. Ҳангоми баррасии мавзӯи муаллиф ба тавсияҳои ЮНТАД оид ба ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ, инчунин равияҳои концептуалӣ, ки дар монографияҳои илмӣ, маводи конференсияҳои илмӣ-амалӣ, ҳисоботи илмӣ марказҳои намоёни илмӣ, инчунин қонунҳо, стратегияву барномаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таъяс намудааст.

Хулоса ва тавсияҳои дар таҳқиқоти диссертатсионӣ овардашударо дар фаъолияти амалӣ ҳангоми ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ ба таври васеъ истифода бурдан мумкин аст. Онҳоро инчунин мақомоти ҳокимияти давлатӣ барои такмили қонунгузорӣ ва таҳияи тадбирҳо дар соҳаи фаъолияти сармоягузорӣ истифода бурда метавонанд.

Нуқтаҳои ҷимояшавандаи диссертатсия:

- аниқ қардани асосҳои назариявӣ сармоягузори мустақими хориҷӣ;
- муайянкунии методикаи арзёбии сармоягузори мустақими хориҷӣ;

- омӯхтани таҷрибаи мамлакатҳои хориҷӣ оид ба маблағгузориҳои хурд;
- таҳлили вазъияти имрӯзаи ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ;
- муайян кардан мушкилотҳои сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ;
- пешниҳоди роҳҳои тақмилдиҳии сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ;

Саҳми шахсии довталаб. Ҳамаи давраҳои иҷроиши нақшаи кори илмӣ, таҳияи мавзӯ, асосноккунӣ ва мубрамияти он, мақсади гузошташуда ва иҷрои вазифаҳо аз ҷониби муаллиф ба анҷом расонида шудааст. Дар ҷараёни таҳқиқот муаллиф асосҳо ва идораи ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯхта, роҳҳои баландбардории онро коркард ва дурнамои рушди онро дар кишвар таҳия намудааст. Натиҷаҳои таҳқиқотро дар шакли хулоса ва пешниҳодҳо дар мақолаҳои илмӣ пешниҳод намудааст.

Татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот. Нуқтаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмиллалӣ (солҳои 2010-2020) пешниҳод гардида, дастгирӣ ёфтанд. Аз ҷумла дар конференсияи илмӣ-амалии байналмиллалӣ дар мавзӯи «Рушди гидроэнергетика - Рушди Тоҷикистон», 20-уми декабри соли 2018 дар Донишқадаи энергетикаи Тоҷикистон, мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Маводи таҳқиқотро инчунин ҳангоми хондани маърузаҳо оид ба курси «Сармоягузорӣ», «Менеҷменти молиявӣ», «Баҳодиҳии фаъолияти инвестиционии муассисаҳо», ҳамчунин ҳангоми хондани маърузаҳо дар курси махсус оид ба назарияи сармоягузорӣ ва дастгирии давлатии рушди иқтисодиёт дар ихтисосҳои иқтисодии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав истифода бурдан мумкин аст.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Аз рӯйи натиҷаҳои таҳқиқот 10 мақолаи илмӣ дар ҳаҷми 6,5 ҷузъи чопӣ, аз ҷумла 6 ҷузъи чопии он дар маҷаллаҳо ва нашрияҳои аз тарафи Комиссияи олии аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсиягардида ба нашр расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз сарсухан, се боб, нух параграф, 18 ҷадвал, 18 расм, хулоса, пешниҳод ва бо истифода аз 160 сарчашма таҳия карда шуда, дар 171 саҳифаи омода гардидааст.

МАЗМУНИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар сарсухан муҳимияти мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ ва замонавӣ будани он асоснок карда, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, предмет ва объекти он муайян гардида, нуқтаҳои навоари илмӣ, санҷишу тасдиқ, апробатсияи қор ва аҳамияти амалии натиҷаҳои бадастомада тавзеҳ дода шудааст.

Дар боби якум **«Сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар шароити афзуншавии тамоюлҳои ҷаҳонишавӣ»** ном дошта дар он масъалаҳои тамоюлҳои нав дар ҳаракат ва тақсимои сармояҳои мустақими хориҷӣ, ҷанбаҳои назариявӣ ва самтҳои афзалиятноки сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ, самаранок тақсим кардан ва истифода бурдани сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Дар боби дуюм **«Вазъияти муосири идора ва танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ»** ном дошта дар он методҳои ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ва танзими он дар иқтисодиёти миллӣ, идора ва танзими соҳавии ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба иқтисодиёти миллӣ, шаклҳои муосири идора ва танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ ва дигар масъалаҳо мавриди омӯзиш ва таҳқиқот қарор дода шудааст.

Дар боби сеюм **«Такмили методҳо ва роҳҳои баланд бардоштани самаранокӣ ва идораи танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ»** мушкilot ва монеаҳо дар роҳи такмили идоракунии ва танзими СМХ дар иқтисодиёти миллӣ, такмили методҳои ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар шароити афзудани тамоюлҳои ҷаҳонишавӣ, тавсияҳо барои баланд бардоштани самаранокӣ ва идораи танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ ва ғайраҳо нишон дода шудааст.

Дар хулоса ва пешниҳодҳо натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ ҷамъбаст карда шудаанд.

БОБИ I. САРМОЯГУЗОРИҲОИ МУСТАҚИМИ ХОРИЧӢ ДАР ШАРОИТИ АФЗУНШАВИИ ТАМОҶУЛҲОИ ҶАҶОНИШАВӢ

1.1. Тамоҷулҳои нав дар ҳаракат ва тақсимои сармояҳои мустақими хориҷӣ

Ҷаҷонишавӣ (глобализатсия) ҳамаи паҳлуҳои ҳаёт ва ғаҷолияти инсониятро ғаро гирифта истодааст. Ин ҳодиса дар иқтисодиёт бо суръати баланд ҷараён гирифта, ҳудудҳои интегратсияи бозорҳои миллиро аз байн бардошта, мунтазам ба як майдони бузурги умумиҷаҳонии савдо якҷояшавии он боис гардида истодааст. Яке аз муҳаррики асосиву пешбарандаи ин раванд сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ (СМХ) мебошад.

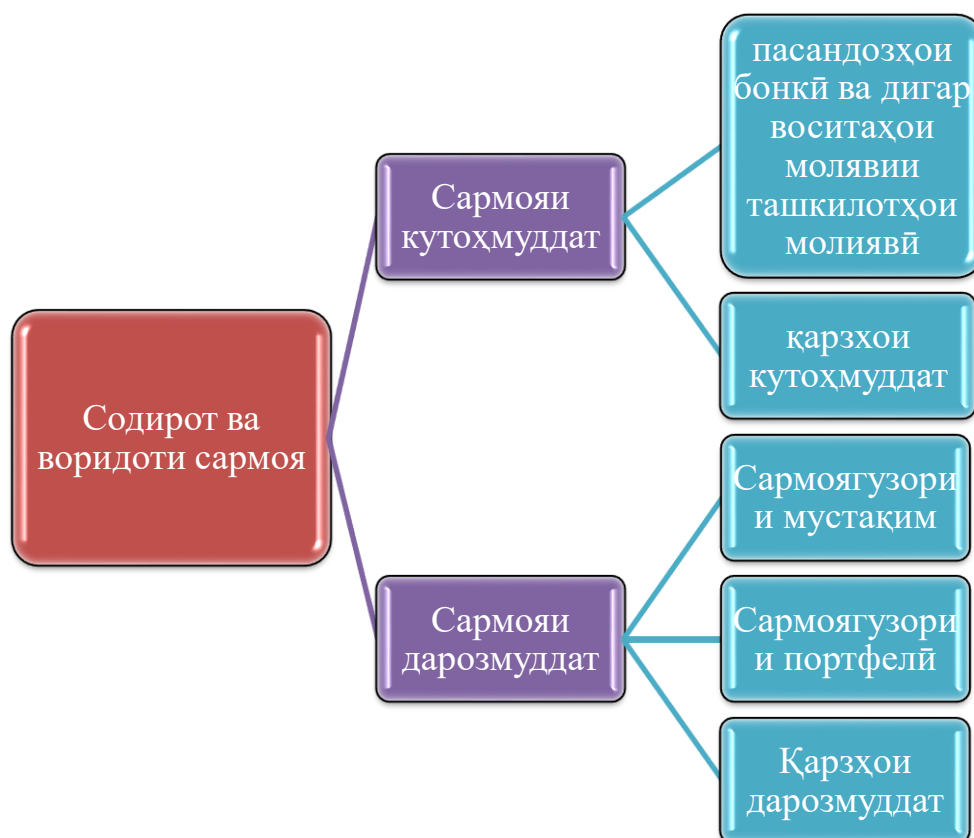
СМХ ин аз тарафи ширкатҳои давлатҳои дигар ба иқтисодиёти мамлакати дигар гузоштани пул ва дигар арзишҳои моддӣ мебошад. Дар баробари ин, чунин маблағгузорӣ на танҳо дарозмуддат маҳсуб мешавад, балки он ба сармоягузор имкон медиҳад, ки кори ширкати маблағгирандаро назорат намояд, яъне бевосита ба идоракунии таъсир расонад.

Табиист, ки барои ин гузоштани ҳиссаи муайяни моликият ва ё сармоя зарур аст. Андозаи ин ҳиссаи ҳалқунанда дар ҳар мамлакат гуногун аст, вале он бояд аз арзиши ширкат 10% бештар бошад. Чунки танҳо баъди иҷрои ин шарт сармоягузор ҳуқуқ ва имкон пайдо мекунад, ки ғаҷолияти ширкати маблағгирандаро назорат намояд.

Маблағгузориҳои байналхалқӣ дар шаклҳои гуногун ҷараён мегирад. Ин, пеш аз ҳама, шаклҳои мухталифи сармояи пешниҳодшаванда: қарзҳои бонкӣ, қарзҳои пулӣ дар шакли ҷойгиркунии коғазҳои қарзӣ, қарзҳои тижоратӣ ва ғайра мебошанд. Ба ҳаракати байналхалқии сармоя инчунин сармояҳои портфелӣ, хариди саҳмияҳо низ мансуб мебошад, ки он ба сармоягузор ҳуқуқи идоракуниро на медиҳад, балки ба он танҳо гирифтани ғоидаро дар шакли дивидендҳо ва ғоизҳо таъмин месозад. Дар муқоиса бо ин, сармоягузориҳои мустақим чунин шакли саҳмия ва маблағгузориест, ки ба сармоягузор ҳуқуқи идоракуниро имконият медиҳад. Дар асри XX шакли

асосии сармоягузориҳои мустақим асосан лоиҳаҳо оид ба бунёди корхона ва ширкати нав (аз сифр) маҳсуб меёфтанд, ки имрӯз онҳо мавқеи худро аз даст дода, ба ҷои дуҷум гузаштаанд.

В.А. Орешкин қайд менамояд, ки воридшавӣ ва содиршавии СМХ дар ду шакл: муттаҳидшавӣ ва бо ҳам якҷояшавии ширкатҳо (merges and acquisitions – M&A) ва бунёди истеҳсолоти нав «аз сифр» дар асоси «майдони сабз» (greenfield) сурат мегиранд [66].

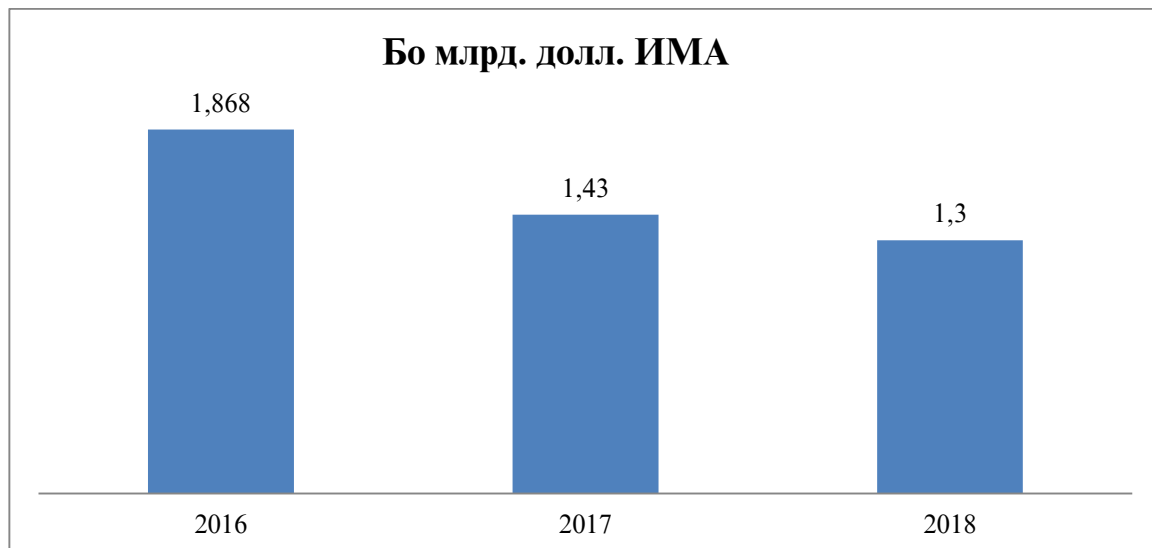

Расми 1.1.1.-Таҳияи муаллиф

Шакли нисбатан паҳншудаи сармоягузориҳои мустақим дар шароити муосир оид ба муттаҳидшавӣ ва якҷояшавии ширкатҳои мавҷуда маҳсуб меёбад. Ин воситаи шакли махсусдоштаи тақсироти иқтисодии ҷаҳон мебошад, ки ба туфайли он ширкатҳо ва бонкҳои бузурги ҷаҳонӣ назоратро аз болои иқтисодиёти давлатҳои алоҳида муқаррар менамоянд.

Соли 2018 ҳаҷми сармоягузориҳои мустақими хориҷии умумиҷаҳонӣ дар муқобили 1,3 трлн. доллари ИМА-и соли 2016 то 27,7% кам шуда, 1,3

трлн. доллари ИМА-ро ташкил дод. Ин коҳиши пайдарпайи сесолаи сармоягузориҳои мустақим асосан ба репатриатсияи миқёси калон аз ҷониби корхонаҳои трансмиллии Иёлотҳои Муттаҳидаи Амрико дар ду симоҳаи аввали соли 2018, пас аз ислоҳоти андозаи кишвар дар охири соли 2017 марбут аст.

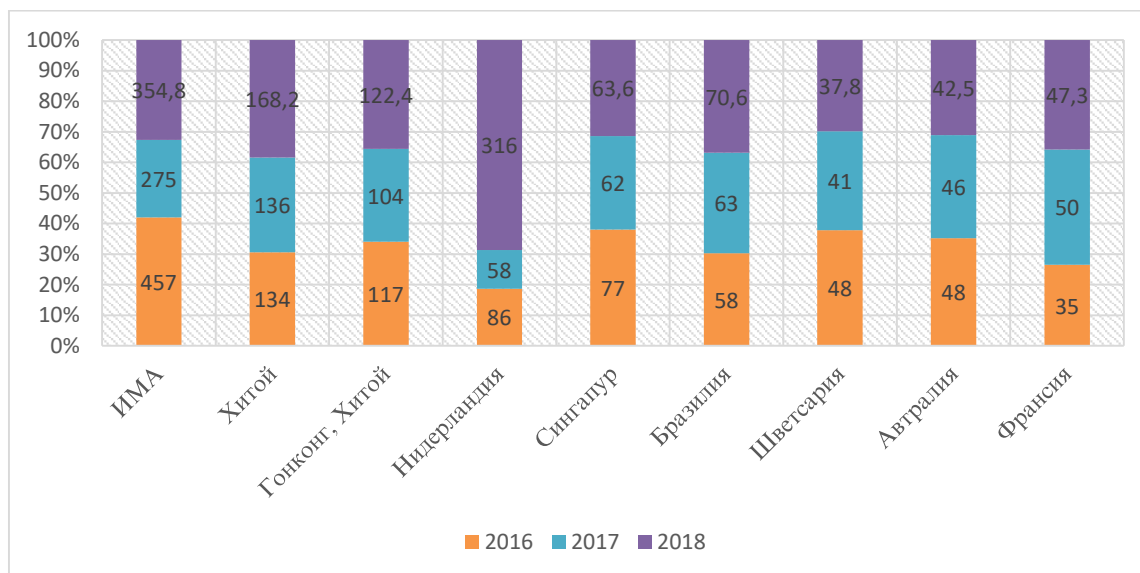
Расми 1.1.2. Динамикаи сармоягузорӣ дар ҷомеи ҷаҳон барои солҳои 2016-2018.

Сарчашма. Коркарди муаллиф дар доираи маводҳои [151]

Ин камшавӣ асосан дар мамлакатҳои тараққикарда ба мушоҳида расид. Агар воридшавии СМХ ба мамлакатҳои тараққикарда ва мамлакатҳои иқтисодиётташон дар давраи гузариш қарордошта кам шуда бошад ҳам, вале айни замон воридшавии СМХ ба мамлакатҳои рӯ ба инкишоф чун пештара ба таври устувор боқӣ монд. Дар натиҷа соли 2017 дар воридшавии умумҷаҳонии СМХ ҳиссаи мамлакатҳои рушдбанда афзуда, дар муқоиса бо 36%-и соли 2016 дар соли 2017 47%-ро ташкил дод. Воридшавии сармоя ба мамлакатҳои тараққикарда бошад дар ин давра сеяк кам гардида, то ба 712 млрд. доллари ИМА фаромад (Расми 1.1.2). Ба андозаи муайян ин камшавӣ ба туфайли аз дараҷаи соли пешин поён рафтани нишондиханда, ки ба туфайли якҷояшавии транссарҳадӣ ва реструктуризатсияи иттиҳодияҳо ба даст омада буд, фаҳмида мешавад. Камшавии назарраси ҳаҷми арзишҳои чунин амалиётҳо ба ихтисори воридшавии СМХ то 40% ва ё то 275 млрд. ИМА дар Иёлотҳои Муттаҳида ва 92% ва ё 15 млрд. доллари ИМА дар Иёлотҳои Муттаҳида боис гардид. Фоидаи аз такроран ба сармоя гузоштани маблағҳои

аз фоидаи соф гирифташуда, ба туфайли Иёлооти Муттаҳида бо чашмдошти имтиёзҳои андозӣ ҷиҳати ба ватан бозпас гардонидани сармоя ба даст омад, 26% афзуд.

Аз байни даҳ гирандаи калони СМХ нимастро мамлакатҳои рушдёфта ташкил медиҳанд (Расми 1.1.3). Калонтарин гирандаи СМХ Иёлооти Муттаҳида боқӣ монда, ба ҷалби 275 млрд. доллари ИМА муваффақ шуд. Ҷои дуюмро Чин ишғол намуд. Ба камшавии суръати воридот дар нимаи аввали соли 2017 нигоҳ накарда, Чин тавонист, ки то дараҷаи рекордӣ расида, 136 млрд. доллари ИМА СМХ-ро ба даст орад. Бояд таъкид кард, ки дар ин давра Франция, Германия ва Индонезия низ тавонистанд мавқеи худро хеле беҳтар гардонанд.

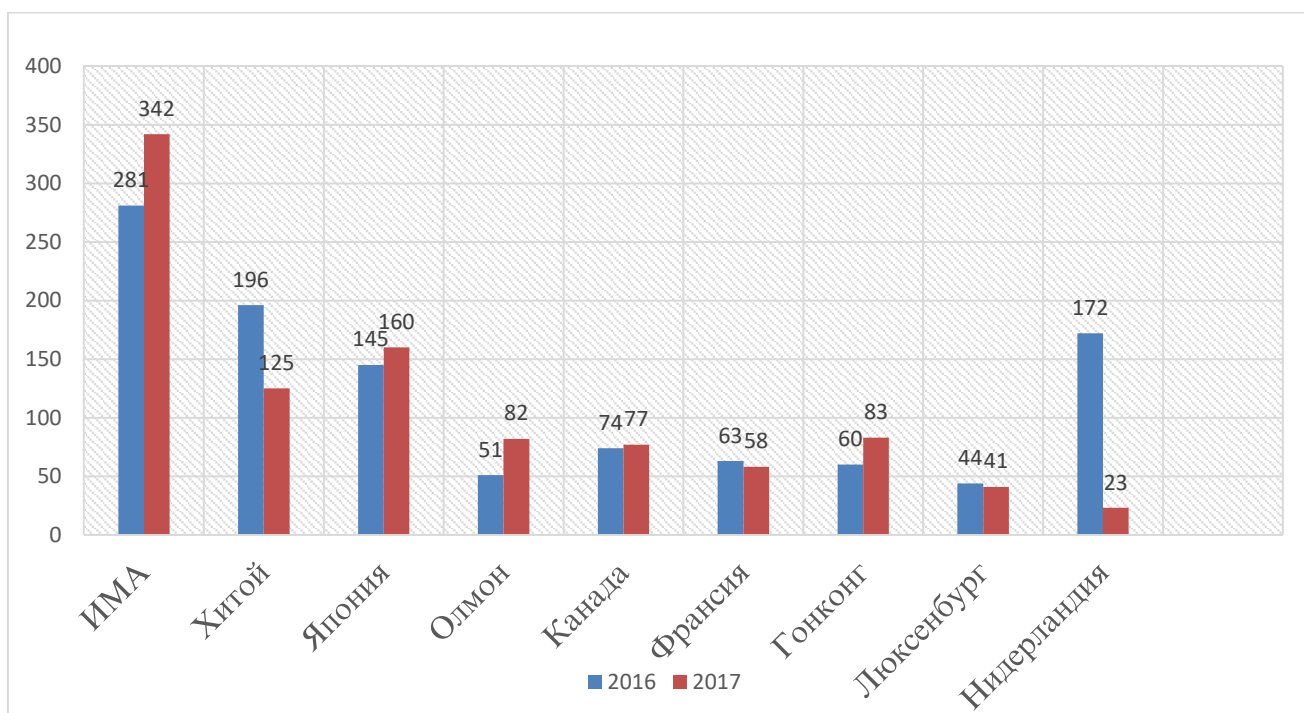

Расми 1.1.3. Воридоти сармояи хориҷи дар 10 кишварҳои пешсафи ҷаҳон дар солҳои 2016-2018.

Сарчашма. Коркарди муаллиф дар доираи маводҳои [151]

Дар байни содиркунандагони бузурги сармоя мисли пештара мамлакатҳои тараққикарда мавқеи асосиро ишғол мекунанд (диаграммаи 3). Фаъолияти хориҷии сармоягузориҳои ширкатҳои трансмиллии ин мамлакатҳо ба таври ночиз кам гардид. Содирот кардани СМХ дар мамлакатҳои тараққикарда соли 2017 ҳамагӣ 3% кам шуда, 1 трлн долл. ИМА-ро ташкил дод. Саҳми онҳо дар содир намудани СМХ мисли пештара 71%-ро ташкил дод. Ҷараёни содироти СМХ аз мамлакатҳои рушдкунанда

6% кам гардида, ба 381 млрд долл. ИМА расид. Ин асосан аз ҳисоби ҷавобан ба берунравии калони сармоя дар солҳои 2015-2016 сиёсати маҳдудкуниро пеш гирифтани Чин ба амал омад, ки нахустин маротиба дар тӯли 15 сол содироти СМХ-и ин мамлакат 36% кам гардида, 125 млрд долл. ИМА-ро ташкил дод. Содироти СМХ аз мамлакатҳои иқтисодиёташон дар давраи гузариш қарордошта 59% афзуда, ба 40 млрд долл. ИМА расид (Расми 1.1.4).

Расми 1.1.4. Содироти сармоя аз ҷониби 10 давлатҳои пешсафи ҷаҳон дар солҳои 2016-2017.

Сарчашма. Коркарди муаллиф дар доираи маводҳои [151]

Сатҳи аз ҳама пасти СМХ дар даҳсолаи охир дар Африка ба қайд гирифта шуд. Соли 2017 воридшавии СМХ ба Африка дар муқоиса бо соли 2016 то 42 млрд долл. ИМА, яъне 21% кам гардид. Дар шароити пастшавии нархи нафт ва таъсири муайяни эҳсосшавандаи пастравии қимати ашёи хом воридшавии СМХ дар як қатор мамлакатҳо, хусусан мамлакатҳое, ки содиркунандаи асосии ашёи хом буданд, хеле кам шуд. Ҳаракати воридшавии СМХ ба мамлакатҳое, ки дорои сохтори диверсификатсионӣ буданд, чунончи Эфиопия ва Марокаш ба таври устувор боқӣ монд. Воридшавии СМХ ба Африкаи Шимолӣ то 4% кам шуда, ба 13 млрд долл. ИМА расид. Ба камшавии ҳаҷми сармоягузориҳо нигоҳ накарда, Миср яке аз мамлакатҳои гирандаи калони СМХ дар қитъаи Африка боқӣ монд. Дар

Марокаш ба туфайли сармоягузори калон дар сектори мошинсозӣ СМХ ба 23% афзуда, 2,7 млрд долл. ИМА-ро ташкил дод. Воридшавии СМХ ба Африкаи Марказӣ то 22% паст шуда, ба 5,7 млрд долл. ИМА расид. Воридоти СМХ ба Африкаи Ғарбӣ аз сабаби аз душворӣ баромада натавонишани иқтисодиёти Нигерия 11% кам шуд, яъне 11,3 млрд долл. ИМА-ро ташкил дод. Воридоти СМХ ба Нигерия 21% кам гардид, ки ин ҳамагӣ 3,5 млрд долл. ИМА-ро ташкил медиҳад. Дар Африкаи Шарқӣ, он қисмати қитъа, ки бо суръати баланд тараққӣ мекунад, соли 2017 беш аз 7,6 млрд долл. ИМА сармояи мустақими хориҷӣ гузошта шуд, ки ин нисбат ба соли 2016 3% зиёд мебошад. Дар Эфиопия, ки қариб ними ин воситаҳои пулӣ (3,6 млрд. доллари ИМА, пастравӣ 10%) азхуд карда шуда, он дар байни гирандагони калони СМХ дар Африка ба ҷои дуюм баромад. Дар Кения ба туфайли талаботи баланди дохилӣ ва воридшавии сармоя ба сектори технологияҳои информатсионӣ-коммуникативӣ (ТИК) ҳаҷми СМХ то 672 млн долл. ИМА (афзоиш 71%) афзуд. Дар қисмати ҷанубии Африка ҳаҷми СМХ то 66% паст фаромада, 3,8 млрд долл. ИМА-ро ташкил намуд. Воридшавии СМХ ба Африкаи Ҷанубӣ аз сабаби қафомонии сектори ашёи хом ва сиёсати номуайяну ноаники он 41% кам гардида, ба 1,3 млрд долл. ИМА расид. Баръакс, дар Замбия ба туфайли афзоиши сармоягузорӣ ба саноати мискоркунӣ СМХ баланд гардид.

Дар шароити ниғаҳ доштани муҳити мусоиди вазъи глобалӣ, оғози барқароршавии нарх ба маҳсулоти хом ва пешравиҳо дар соҳаи ҳамкорихои байналмилалӣ, чунончи имзои шартнома дар хусуси барпо кардани минтақаи қитъавии африкоии савдои озод эҳтимол дар соли 2018 воридоти СМХ рӯ ба афзоиш оварад.

Воридоти СМХ дар мамлакатҳои тараққиёбандаи Осиё дар сатҳи пешина қарор дошт. Воридшавии СМХ ба мамлакатҳои рушдкунандаи Осиё дар соли 2017 дар дараҷаи соли 2016 боқӣ монд (476 млрд долл. ИМА). Фаъолияти баланди сармоягузори Чин дар секторҳои технологияи баланд ва афзоиши ҳаҷми маблағгузорӣ дар аксар мамлакатҳои Осиё кифоят намуд, то

камшавии маблағгузори дар дигар мамлакатҳои минтақа, аз ҷумла Гонконг (Чин), Сингапур, Ҳиндустон ва Арабистони Саудӣ (бо тартиби нишондодашуда) ҷуброн гардад. Минтақа мавқеи худро ба сифати калонтарин гирандаи СМХ нигоҳ дошт, зеро ҳиссаи он дар ҳаҷми ҷаҳонии воридкунии СМХ аз 25% соли 2016 то 33% дар соли 2017 афзун гардид. Дар шароити ихтисоршавии чараёни воридшавии сармоя ба Гонконг (Чин) ва нишондиҳандаи ниҳоят баланди ба Чин воридшавии СМХ, он дар Осиёи шарқӣ дар сатҳи 265 млрд. долл. ИМА боқӣ монд. Дар Осиёи ҷанубу шарқӣ ба тӯфайли ба аксар мамлакатҳои аъзо баландшавии воридоти сармоя ва рушди бемайлони иқтисодиёти Индонезия ҳаҷми СМХ дар мамлакатҳои Осиё 11% афзуда, ба 134 млрд. долл. ИМА расид. Бо баҳисобгирии камшавии воридоти СМХ ба Ҳиндустон воридот ба Осиёи Ҷанубӣ 4%, яъне 52 млрд. долл. ИМА кам гардид. Дар Осиёи ғарбӣ дар ҳаракати ҷойгиршавии СМХ тамоюли камшавӣ идома ёфта (то 26 млрд долл. ИМА), он дар минтақа аз соли 2008 қариб бетанаффус боқӣ монд. Аз сабаби дигаргуншавии тамоюли аз Чин содиршавии сармоя, ки бори аввал соли 2003 ба қайд гирифта шуд, содироти СМХ аз мамлакатҳои рушдбандаи Осиё соли 2017 9% кам шуда, 350 млрд долл. ИМА-ро ташкил намуд. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, минтақа дар ҷаҳон ҳамчун манбаи калонтарини СМХ боқӣ монда, ба он чун пештара қариб чоряк ҳиссаи содироти умумиҷаҳонии СМХ рост меояд. Соли 2018 воридоти СМХ ба минтақа бетағйир, дар сатҳи пешина боқӣ монд. Дар натиҷаи амалишавии нақшаҳои бақарибӣ оид ба содагардонии қоидаҳои ҷойгиркунии сармояи хориҷӣ ва ҷалби онҳо эълоншуда эҳтимол воридоти минбаъдаи СМХ ба Чин васеъ гардад. Манбаи дигари рушд зиёдшавии ҳаҷми дохилиминтақавии СМХ, аз ҷумла ба мамлакатҳои даромаднокиашон нисбатан кам, дар навбати аввал ба мамлакатҳои КЛМВ (Камбоҷа, Ҷумҳурии халқӣ-демократии Лаос, Мянма ва Ветнам) шуда метавонад. Дар Осиёи Ғарбӣ воридоти СМХ аз рӯйи тағйироти нархи нафт, талоши мамлакатҳои аз нафт бой бо мақсади ҳавасмандгардонии диверсификасияи иқтисодиёт ва омилҳои ноаниқии геополитикӣ вобаста мебошад.

Зиёдшавии начандон калони СМХ ба мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ ва ҳавзаи Кариб. Соли 2017 воридоти СМХ ба мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ ва Ҳавзаи Кариб 8% афзуда, ба 151 млрд. долл. ИМА расид. Чунин зиёдшавӣ бори аввал дар зарфи шаш соли охир ба қайд гирифта шуд, вале бояд таъкид намуд, ки ҳаҷми СМХ-и воридшаванда чун пештара аз нуқтаи соли 2011, ки дар айёми ҳаёҳуи ашъи хом ба қайд гирифта шуда буд, хеле паст аст. Содироти сармоя аз минтақа соли 2017 аз нав то 86% афзуда, ба дараҷаи 17,3 млрд. долл. ИМА расид, зеро дар ин давра фаъолияти хориҷии сармоягузориҳои ширкатҳои трансмиллии латиноамерикой амалиётҳои сармоягузории байналхалқии худро аз нав барқарор сохтанд. Бо баанҷомрасии суштшавии суръати рушди иқтисодӣ (суштшавӣ) дар ду мамлакати пешбарандаи минтақа – Аргентина ва Бразилия – воридоти СМХ ба Америкаи Ҷанубӣ 10% зиёд гардид. Дар пасманзари воридшавии ҳаҷми зиёди воситаҳо ба сектори энергетикӣ воридоти СМХ ба Бразилия 8%, яъне 63 млрд. долл. ИМА афзуд. Ба тӯфайли баландравии иқтисодиёт ва амалигардонии воридшавии сармоя ба Аргентина беш аз се баробар (то 12 млрд. долл. ИМА) зиёд гардид. Дар Колумбия ҳаҷми сармоягузориҳо 5% (то 14,5 млрд. долл. ИМА) афзуд, ки ба ин дар охири болоравии қимати нафт ва сармоягузорӣ ба инфрасохтор ва рушди талаботи дохилӣ мусоидат намуданд. Дар Америкаи Марказӣ сармоягузорӣ каме афзуда, ба 42 млрд. долл. ИМА расид. Ба номуваффақии натиҷаи музокира оид ба азнав дида баромадани Шартномаи Америкаи Шимолӣ дар хусуси савдои озод, воридшавии СМХ ба Мексика дар сатҳи устувор боқӣ монда, 30 млрд. долл. ИМА-ро ташкил дод, ки ба ин сармоягузориҳои рекордӣ дар саноати автомобилӣ мусоидат намуд. Дар субминтақаи Кариб ҳаҷми СМХ то 5 млрд. долл. ИМА баланд гардид. Ин аз сабаби ба Ҷумҳурии Доминикан зиёдшавии воридоти сармоя ба амал омад. Ба тӯфайли афзоиши сармоягузорӣ ба сектори савдо ва воридоти воситаҳо ба сектори телекоммуникатсия ва энергетика дар ин мамлакат воридоти СМХ ба 48% (то 3,6 млрд. долл. ИМА) афзун гардид. Эҳтимол меравад, ки воридоти сармоя ба мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ ва ҳавзаи

Кариб дигар зиёд нашуда, балки кам мешавад ва дар сатҳи 140 млрд. долл. ИМА боқӣ мемонад. Тахмин меравад, ки аз сабаби хавфҳои зиёди бадшавии шароит, ноаниқии самти иқтисодӣ ва сиёсӣ дар як қатор мамлакатҳои бузург, оқибатҳои нохуши дар бозорҳои молиявии байналхалқӣ имконпазир, суръати рушди иқтисодӣ дар минтақа бетағйир боқӣ хоҳад монд.

Ихтисори назарраси воридоти СМХ ба мамлакатҳои иқтисодиёти давраи гузариш. Воридоти СМХ ба мамлакатҳои иқтисодиёташон дар давраи гузариш қарордоштаи Европайи Ҷанубу Шарқӣ ва Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ) ба 27%, яъне то 47 млрд. долл. ИМА кам шуд, ки ин дар давраи аз соли 2005 инҷониб ҳамагӣ як маротиба ба қайд гирифта шуд. Асосан ин пастравӣ ба ҳаракати сусти СМХ дар чор мамлакатҳои воридкунандаи асосии СМХ (Федератсияи Россия, Қазоқистон, Озарбойҷон ва Украина) вобаста мебошад. Баръакси ин, содироти сармоя ба 59% афзуда, то сатҳи 40 млрд. долл. ИМА расид, ки ин дар натиҷаи сармоягузориҳои калон ба лоиҳаҳои наві ва як қатор харидҳои калон, тақмили корхонаҳои бисёрмиллатӣ дар Федератсияи Россия ҷойгирбуда ба амал омад. Баъди ихтисорот воридоти СМХ ба Европайи Ҷанубу Шарқӣ дар соли 2016 20% зиёд гардида, 5,5 млрд. долл. ИМА-ро ташкил дод. Ба баландшавии воридоти СМХ рушди бемайлонии ММД, тадбирҳои оид ба ташкили ҷойҳои корӣ дар сектори хусусӣ ва васеъшавии ҳамкорӣ бо ИА мусоидат намуданд. Дар Сербия, ки яке аз субминтақаи иқтисодӣ ба ҳисоб меравад, аз ҳисоби реинвестиронии воситаҳо ба филиалҳои хориҷии мавҷудбуда, ҳаҷми сармоягузориҳои хориҷӣ 22% афзуда, 2,9 млрд. долл. ИМА-ро ташкил дод. Баъди баландшавии воридоти СМХ, ки соли 2016 ба қайд гирифта шуда буд, ҷараёни воридоти СМХ ба ИДМ ва Гурҷистон 31%, яъне то 41 млрд. долл. ИМА кам шуд. Дар ин давра сатҳи баланди номуайянии сиёсӣ, ки аксаран ба омилҳои геополитикӣ алоқаманд буд, боқӣ монд. Дар натиҷаи ин воридшавии сармоя, хусусан ба Федератсияи Россия хеле кам шуда, он дар соли 2016 то дараҷаи 32% поён рафта, ба 25,3 млрд. долл. ИМА расид. Дар СМХ-и ба ин мамлакат воридшаванда чун пештара қисми асосиро захираҳои

табӣй ташкил медиҳад. Ба туфайли андаке зиёд шудани нархи ашёи хом ва баландшавии суръати рушди макроиктисодӣ пешравиҳо дар ин самт дар соли 2018 мусбат арзёбӣ гардида буд. Дар нақшаи миёнамуҳлат амалан татбиқ гардидан ва диверсификатсияи сохтории лоиҳаҳои нави пешниҳодшуда имконияти рушди СМХ-ро дар саноати коркард муҳайё карда метавонад.

Ҳаҷми СМХ дар мамлакатҳои рушдкарда сеяк ҳисса кам мешавад. Воридшавии СМХ ба мамлакатҳои рушдёфта 37% кам гардида, ба 712 млрд. долл. ИМА расид. Тамоюли дар солҳои 2015 ва 2016 афзоиш ёфтани СМХ, ки ҳамасола 1 трлн. доллари ИМА-ро ташкил медод, якуякбора канда гардид. Дар ин бобат омилҳое, аз қабили ихтисор шудани воридоти СМХ ба Иёлоти Муттаҳида, ки соли 2016 баъди якҷояшавии корхонаҳои гаронарзиш ва вазъияти Иёлоти Муттаҳида, ки дар он ба муқобили инверсияи андоз аз тарафи ҳукумат тадбирҳои зарурӣ андешида шуд, нақши муҳим бозиданд. Содироти СМХ аз мамлакатҳои рушдкарда дар дараҷаи соли 2016 боқӣ монд, вале афзоиши он дар Иёлоти Муттаҳида ба туфайли реинвестиронии ғоида ва дар Ҷопон бошад, аз сабаби берун аз сарҳад ҷустани манбаҳои сармоягузорӣ, ихтисори маҷмӯии аз мамлакатҳои Аврупо воридшавии СМХ ҷуброн гардид. Соли 2017 чараёни воридшавии СМХ ба Франция ва Германия барқарор гардида бошад ҳам, вале дар маҷмӯъ воридшавии он ба Аврупо ба туфайли ба меъёр даромадани воридшавии СМХ ба Иёлоти Муттаҳида кам шуд. Дар Америкаи Шимолӣ омили асосии камшавии воридоти СМХ ихтисори ҳаҷми вомбаргҳои дохилиширкати ва камшавии сармоягузорӣ ба ҳисоб меравад. Дар муқобили ин тамоюли глобалии ба Минтақаи Осиёи Ҷанубӣ Ором ворид гардидани СМХ устувор боқӣ монд. Дар Аврупо маҷмӯи содироти СМХ 21% кам гардида, то 418 млрд. долл. ИМА расид. Содироти СМХ аз Германия якуякбора афзуд. Содироти СМХ аз Франция низ дар дараҷаи баланд нигоҳ дошта мешавад. Содироти СМХ аз Нидерландия, ки соли 2016 яке аз калонтарин содироткунандаи СМХ ҳисоб меёфт, ба 149 млрд. долл. ИМА кам шуда, ҳамагӣ 23 млрд. долл. ИМА-ро ташкил дод, ки ин ба камшавии ғайрият дар бозори муттаҳидшавӣ

алоқаманд мебошад. Содироти СМХ аз Америкаи Шимолӣ 18% афзоиш ёфт. Азбаски дар охири соли 2017 ислоҳоти андоз натиҷаҳои аввалини мусбати худро нишон дод, аз ин рӯ, фаъолияти хориҷии сармоягузориҳои ширкатҳои трансмиллии Иёлоти Муттаҳида илова ба реинвестиронии фоида, бозгардони (репатриатсия) даромадҳои хориҷии худро низ ба ин мақсад равона намуданд. Дар минтақаи Осиёи Уқёнуси Ором аз Ҷопон воридкунии СМХ зиёд гардида, ба 160 млрд. долл. ИМА расид.

Аз рӯйи пешбиниҳо дар соли 2018 воридоти СМХ ба мамлакатҳои рушдкарда якчанд маротиба меафзояд. Нишонаҳои мусбати он афзоиши қимати лоиҳаҳои нави пешниҳодгардида мебошад (ба 25% то 318 млрд. долл. ИМА). Аз тарафи дигар, муноқишаҳо дар сиёсати глобалии савдо ҳамчун омили номуайяни бокӣ хоҳад монд. Репатриатсияи фоидаи ғуншудаи фаъолияти хориҷии сармоягузориҳои корхонаҳои сермиллатаи америкоӣ баъди ислоҳоти андоз эҳтимол дорад, ки ба камшавии содироти СМХ аз Иёлоти Муттаҳида боис гардад, ки ин бечунучаро ба тамоми ҷаҳон таъсири манфии худро мерасонад.

Воридшавии СМХ ба мамлакатҳои сохтори иқтисодиёташон суҷун пештара ноустувор бокӣ мемонад. Воридшавии СМХ ба гурӯҳи мамлакатҳои нисбатан суҷрушдёфта ба 17%, яъне то 26 млрд. долл. ИМА кам шуд, ки ин аз воридоти умумии СМХ ба ҳамаи мамлакатҳои рушдёфта 4% кам мебошад. Воридшавии СМХ ба мамлакатҳои осӣёи нисбат ба соли гузашта зиёд шуда бошад ҳам, ба Ангола ва Мозамбик ҳаҷми воридоти СМХ якбора кам гардид. Ба сифати омили зиёдшавии ҳаҷми СМХ ба Африка воридшаванда барқароркунии сатҳи воридшавии СМХ ба мамлакатҳои нисбатан суҷрушдёфта дар назар дошта шудааст. Аз тарафи дигар, ҳаҷми СМХ дар лоиҳаҳои нави соли 2017 пешниҳодгардида, ки ин яке аз нишондиҳандаҳои ояндаи фаъолияти сармоягузорӣ маҳсуб мешавад, дар чор соли охир то сатҳи поёнӣ рафта расидааст. Сармоягузориҳои хориҷӣ, хусусан аз мамлакатҳои рушдёфтаи Осиё маблағҳои худро асосан ба самти камшавии сарфи он дар соҳаи хизматрасонӣ, ки онҳо бояд дар Бангладеш, Камбоҷа ва

Мянма амалӣ мешуданд, равона намудаанд. Ба тӯфайли ин, ҳолати воридоти СМХ ба мамлакатҳои нисбатан сустрӯшдӯфти осӣеӣ хеле бад гардида истодааст. Воридшавии СМХ ба 32 мамлакати рушдӯбанда, ки роҳи баҳрӣ надоранд ба 3% афзуда, ба 23 млрд. долл. ИМА расид. Бо вучуди ин зиёдшавии начандон калон маҷмӯи воридоти СМХ ба мамлакатҳои рушдӯфти роҳи баҳринадошта чун пештара аз соли 2011 қариб 40% пасттар мебошад. Чунин зиёдшавӣ дар ҳамаи зергурӯҳҳои минтақавии мамлакатҳои рушдӯфти роҳи баҳринадошта, ба истиснои мамлакатҳои иқтисодиёташон дар давраи гузариш қарордошта, ба мушоҳида расид. Эҳтимол меравад, ки сатҳи воридоти СМХ ба мамлакатҳои рушдӯфти роҳи баҳринадошта дар соли 2018 беҳтар гардида, барқарор шавад, вале омилҳои номуайяни ва ноустувори дар ин бобат вучуд доранд. Соли 2017 камшавии ҳаҷми сармоя ба лоиҳаҳои нави пешниҳодшуда мушоҳида гардид, ҳол он ки ин нишондиҳандаи асосии амалишавии лоиҳа ба ҳисоб меравад. Суръати воридоти СМХ ба аксар мамлакатҳои рушдӯфти роҳи баҳринадошта чун пештара зери таъсири омилҳои номусоиди беруна қарор дошта, неруи сармоявии онҳо аз вазъи мамлакатҳои ҳамсоя, мамлакатҳое, ки аз онҳо роҳҳои транзитии воридоту содирот мегузарад, вобастагӣ дорад.

Соли дуҷум аст, ки пай дар пай ба мамлакатҳои рушдӯбандаи ҷазираҳои хурд, хусусан ҳавзаи Кариб (9%) воридшавии СМХ васеъ гардида, ба 4,1 млрд. долл. ИМА расидааст. Ҳаҷми воридоти СМХ ба дигар мамлакатҳои рушдӯбандаи ҷазираҳои хурд кам гардидааст. Суръати воридшавии СМХ ба мамлакатҳои рушдӯбандаи ҷазираҳои хурд ноустувор боқӣ хоҳад монд. Ҳаҷми дар лоиҳаҳои нави маблағгузориҳои СМХ, ки солҳои 2016 ва 2017 пешниҳод шудаанд, аз мавҷудияти мушкilotи зиёде шаҳодат медиҳад, ки мамлакатҳои рушдӯбандаи ҷазираҳои хурд бо онҳо рӯ ба рӯ омада, кӯшиш менамоянд, ки ҷалби СМХ-ро идома дода, онро дар сатҳи устувор нигоҳ доранд. Бояд қайд намуд, ки дар ин бобат чун пештара ба сектори хизматрасонӣ афзалият дода мешавад, вале суръати воридшавии СМХ ба ин соҳа торафт кам мегардад. Аз сабаби мавҷудияти лоиҳаҳои зиёди

эълонгардида ва рақобати давлативу хусусӣ дар сектори инфрасохторӣ афзоиши СМХ дар ояндаи наздик метавонад танҳо дар шумораи хеле ками мамлакатҳои рушдбандаи қазираҳои хурд ба мушоҳида расад.

Умуман, дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда оид ба тақсимои байналхалқии сармояи хориҷӣ метавон қайд кард, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шароитҳои асосие, ки барои расман ҷалб намудани сармояи хориҷӣ заруранд, ба вуҷуд оварда шудаанд:

- панҷ минтақаи озоди иқтисодӣ фаъолият менамоянд;
- сармоягузори хориҷӣ дар мавриди дар маҳалҳои хурд ва миёнаи аҳолинишин ҷойгир кардани сармояи худ, метавонанд сарфи онро ба дараҷаи минимум расонанд;
- Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои қувваи қиммати арзон мебошад;
- Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои инфрасохтори рушдфтои нақлиётӣ мебошад ва дар байни мамлакатҳои минтақа нақши алоқамандкунандаро мебозад.

Ба як қатор ҷолибияти муҳити сармоягузори Ҷумҳурии Тоҷикистон нигоҳ накарда, дар бобати сармоягузорӣ намудани он аз тарафи сармоягузори хориҷӣ рағбати кам зоҳир карда мешавад. Сабабҳои асосие, ки ба бозори дохилии мамлакат воридшавии сармояи хориҷиро бозмедорад, ин муҳити институтсионалӣ, ки ба танзими давлатӣ алоқаманд аст ва вазъи сиёсӣ муҳити ҳуқуқӣ маҳсуб мешаванд. Равшан аст, ки бюрократияи аз ҳад зиёд, танзимкунии қатъии фаъолияти соҳибдорӣ, вазъи ноустувори иқтисодӣ ҷолибияти мамлакатаи сармоягирандаро хеле кам менамояд.

Таҳлили гузаронидашуда имкон медиҳад хулоса намоем, ки дар шароити имрӯза барои таъмини тавозуни макроиқтисодӣ фаъолиятро на танҳо ба зиёд кардани ҳаҷми воридоти сармояҳои мустақими хориҷӣ ба иқтисодиёти ватанӣ, балки бояд ба тақсимои самараноку ратсионалии сармояи ҷалбшуда равона намуд. Агар ба таҷрибаи гурӯҳи мамлакатҳои таҳлилгардида таъна намоем, эҳсос мекунем, ки воридоти фаъоли СМХ на танҳо ба омилҳои беруна, балки ба омилҳои дохилӣ низ алоқамандӣ дорад.

Дар ин қабил мамлакатҳо, яъне мамлакатҳои тараққикарда барои ҷалби СМХ шароитҳои мусоид фароҳам омадааст ва имкон пайдо шудааст, ки ҳаҷми зиёди сармояи хориҷӣ ҷалб карда шавад.

Ҳавасмандгардони воридоти сармояи мустақими хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба истифодаи боз ҳам самарабахши механизмҳои, ки шароитҳои умумиқтисодӣ ва институтсионалиро танзим менамоянд, вобастагӣ дошта, нисбатан муҳимтаринашон инҳоянд:

– таъмини алоқа байни сиёсати ҷалби СМХ ва сиёсати саноатӣ, ҳамчун ҳадафи чоруми стратегии ҳукумати ҷумҳурӣ. Аз ин рӯ, имтиёзҳо ба сармоягузoron бояд мақсаднок ва вобаста аз ояндаи рушди соҳаи саноат пешниҳод шаванд;

– кам кардани хавфу хатаре, ки ба ҳимояи ҳуқуқҳои моликияти сармоягузoron алоқаманд аст.

Ба ин метавон тавассути ба низом даровардани қонуният дар соҳаи сармоя дар мувофиқат бо таҷрибаи пешқадами байналхалқӣ бо мақсади бечунучаро таъмин намудани ҳуқуқи сармоягузор оид ба тақсимои фоидаи бадастоварда ва ҳаққи саҳмияҳои дар гардиши озод қарордоштаи онҳо, тақмили низоми кафолатнок барои сармоягузорони байналхалқӣ ва қабули ҳуҷҷатҳои қонунгузорие, ки дар оянда вазъи онҳоро бад намесозад, вобаста мебошад.

Воридоти сармояҳои мустақими хориҷӣ бояд ба рушди иқтисодиёт, таъмини ҷойҳои корӣ, баланд бардоштани шароитҳои иҷтимоии мамлакат мусоидат намояд. Иҷроиши ин вазифа, пеш аз ҳама, аз ҳисоби ҷалби сармояи хориҷӣ барои рушди истеҳсолоти баландтехнологӣ ва илман асоснок бо афзалияти ба бозори беруна самтнокшуда таъмин мегардад.

Ҳамаи инро ба ҳисоб гирифта, қайд кардан зарур аст, ки сиёсати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба самти муносибатҳои ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ, ҳамчунин ҷалби даромад ва ашёи мавҷуда ва сифати сармояҳои оянда равона карда шавад. Ба сифати шакли афзалиятноки кор бо сармояҳои хориҷӣ бояд воридоти воситаҳои пулию молӣ ба секторҳои

пешбари саноат ва секторҳое, ки модернизатсияи ҷиддиро тақозо менамояд (масалан, гидроэнергетика, кишоварзӣ, коркарди мева, саноати бофандагӣ, саноати кӯхӣ, ангишт, тилло ва нуқра, нақлиёт, сайёҳӣ), лоиҳаҳои ба содирот самтнокшуда баромад намоянд. Зарур аст, ки самти сармоягузори сармояи мустақими хориҷӣ бо роҳи оптимизатсияи таркиби преференсияҳои андозӣ барои сармоягузори хориҷӣ дар мавридҳое, ки онҳо сифати баланди сармоягузори таъмин месозанд, пурзӯр карда шавад:

- ташкили ҷойҳои корӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ;
- татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар шаҳрҳои хурди ҷумҳурӣ;
- таъмини ҳаҷми хароҷоти сармоявӣ барои як коргар то сатҳи дар Осиёи Миёнабуда;
- истеҳсоли маҳсулоти ҷолиб ва ба бозори байналхалқӣ пешниҳод кардани он;
- дар соҳаи хизматрасонии аз тарафи ширкатҳо пешниҳодшаванда амалӣ намудани хизматрасониҳои босифат дар соҳаи нақлиёт, бонкӣ ва сайёҳӣ;
- амалӣ намудани ҳамкорӣ бо донишгоҳҳо ва марказҳои илмӣ-тадқиқотии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

1.2 Ҷанбаҳои назариявии ташаккул ва самти афзалиятноки СМХ

Мафҳуми СМХ дар адабиёти илмӣ оид ба иқтисодиёт ва молия торафт аҳамияти калон пайдо мекунад. Эътироф гардидааст, ки СМХ дар рушди иқтисодиёти миллӣ нақши мусбат бозида, бисёр мамлакатҳо сиёсати ҳавасмандгардонии воридшавии сармояҳои мустақими хориҷиро амалӣ мегардонанд[145,с.73]. Дар ҳақиқат, Альфаро ва дигарон эътироф менамоянд, ки сармоягузори мустақими хориҷӣ дар рушди иқтисодиёт ҳам ҷанбаҳои манфӣ ва ҳам мусбат дошта, ҷанбаҳои мусбати он афзалият дорад[131,с.113]. Муаллифон воридоти сармояҳои хориҷиро ҳамчун болоравӣ бо зинаи рушд муқоиса мекунанд, аз ин ҷост, ки мамлакатҳои нисбатан рушдёфта ва рушдёбанда аксаран сармояҳои мустақими хориҷӣ содирот накарда, балки ворид мекунанд.

Манбаи асосии сармоя барои мамлакатҳои рушдбанда СМХ ба ҳисоб меравад. Назарияи иқтисодӣ тасдиқ менамояд, ки воридоти сармояи байналхалқӣ, аз ҷумла ба тақсимои самараноки захираҳо мусоидат менамояд ва он дар навбати худ рушди иқтисодиро метезонад. Бинобар ин, СМХ барои аз мамлакатҳои рушдкарда ба мамлакатҳои рушдбанда интиқол гардидани технология ҳамчун катализатор хизмат мекунад.

Муаллифи ватанӣ Иматшоев З.Х. қайд намудааст, ки сармоягузори мустақими хориҷӣ омили муҳими рушду тараққиёти иқтисодӣ мебошад, ки нобаробарию холигии байни сармоягузорӣ ва пасандозҳоро аз байн бурда, омили интиқоли технология, дониши техникӣ ва усулҳои идоракунии нав маҳсуб меёбад[30,с.123].

Таҳқиқгари ватанӣ Сафаров А.А. қайд намудааст, ки дар шароити рушди ҳамгироии иқтисодӣ ва рақобати шадид бе маблағгузори иловагӣ таъсиси истеҳсолоти молҳои воридотивазшаванда ва ба содирот нигаронидашуда, афзоиши ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ, диверсификациякунонии бозори дохилӣ, баланд бардоштани сифати моли истеҳсолоти дохилӣ ва ҳалли дигар масъалаҳои мубрами хоҷагидорӣ ғайриимкон мебошад ва барои ҳалли масъалаҳои номбаршуда сармоя ва захираҳои калони сармоягузорӣ зарур мебошад[86,с.26].

Солеҳзода А.А., Раҳмонов С.А. сармоягузорию яке аз сарчашмаҳои молиякунонии рушди иқтисодӣ, иваз намудани таҷҳизоти корхонаҳои саноатии амалкунанда, бунёди корхонаҳои нави саноатӣ, истифодаи технологияҳои пешқадам дар раванди истеҳсолот ва баландбардории сифати маҳсулот, афзоиш додани содироти молҳои ватанӣ ва рақобатпазирии онҳо, ҳисоб намудаанд. Дар идомаи таҳлилҳояшон бо таъкиди таҷрибаи кишварҳои мутараққӣ нишон додаанд, ки меъёри сармоягузориҳо аз меъёри фоиз дар кишвар бояд зиёдтар шавад, то ки иқтисодиёт бо воситаҳои пулии «дароз»[†] таъмин гардад. Дар ин кишварҳо меъёри сармоягузориҳо 20-22%-ро ташкил медиҳад, ки дараҷаи рушди иқтисодии 2,5-3%-ро таъмин мекунад. Дар кишварҳои рӯ ба инкишоф ин таносуби баландтар аст, яъне 25-30% меъёри

сармоягузориҳо 5-6% суръати рушди иқтисодиро таъмин менамояд. Барои Тоҷикистон сарчашмаи иловагии баланд бардоштани суръати рушди иқтисодӣ, маҳз баландбардории меъёри сармоягузорӣ мансуб меёбад[97,с.15].

Мирсаидов А.Б. ва Музаффаров Б.С. дар таҳқиқотҳои худ бо таъкид ба таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон додаанд, ки истифодаи сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ (СБХ) яке аз усулҳои самараноки пайвасти намудани иқтисодиёти миллий ба иқтисоди ҷаҳонӣ мебошад. Ба андешаҳои онҳо сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ аз се ҷузъ иборат аст: ташкили сармояи нав дар хориҷа; сармоягузориҳои дубораи даромадҳо; қарздиҳии мутақобил ба ширкатҳо, масалан, ширкати модарӣ – филиалҳо[52,с.281].

Қандиёрова Д.О., Сафаров Б.Г. қайд намудаанд, ки дар шароити муосир Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути навсозӣ ва таҳкими бахши саноатии иқтисодиёт ба сӯи сатҳи нави рушд ҳаракат намуда истодааст. Марҳилаи нав дар рушди иқтисодиёти ҷумҳурӣ зарурати ҷалби миқдори зарурии захираҳои сармоягузориҳо муайян мекунад. Яке аз онҳо ин ҳамгироии бомуваффақият ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ мебошад, ки тавассути тақмили сиёсати сармоягузорӣ, бо ҷалби инвестисияҳои назаррас, аз ҷумла хориҷӣ сурат мегирад[34,с.177].

Ба ақидаи иқтисодчиёни ватанӣ Саидмуродов Л.Ҳ. ва Солиев А.А. «Сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ воситаҳои аз ҳама аҳамиятнок барои таъмини рушди устувори иқтисодиёти давлатҳо ба ҳисоб меравад»[104,с.79].

Барои ҳамин дар шароити кунунӣ ташаккулёбии механизми фаъолияти сармоягузориҳои хориҷӣ ба таҳлили илмӣ соҳаи мазкур ва омӯختани назарияи сармоягузорӣ, ошкор намудани омилҳои таъсиррасон ба рушди иқтисодиёти миллий ва дарки аҳамияти илмиву таҷрибадорӣ он ниёз дорад.

Сармояи мустақими хориҷӣ дар адабиёти илмӣ ҳамчун омиле ҳисоб меёбад, ки ба нишондиҳандаҳои иқтисодиёти мамлакат таъсири мусбат дорад; ин таъсиррасонӣ, чи тавре маълум аст дар шакли воридшавии

технологияҳои хориҷӣ ва ноу-хау, азхудшавии маҳсулоти нав, таълими ҳайати кормандон, ҷорӣ кардани равандҳои нав ва маҳсулоти ширкатҳои хориҷӣ ва муқаррар намудани алоқаи байни бозорҳои маҳаллӣ ва хориҷӣ равона мешавад[132,с.86]. Таҳқиқоти эмпирӣ, ки ҳақиқатан саҳми сармояи мустақими хориҷиро дар рушди иқтисодиёти мамлакати сармоягиранда исбот карда тавонад, то ин дам чандон эътимодбахш набуданд.

Баъзе таҳқиқот нишон медиҳанд, ки СМХ дар ҳамбастагӣ бо омилҳои дигар ба рушди иқтисодиёт таъсири мусбат мерасонанд, як қатор таҳқиқоти дигар бошад дар ин раванд ҳеҷ гуна таъсири амалии СМХ-ро эҳсос намеkunанд, ҳарчанд баъзе муҳаққиқон ба рушди иқтисодии мамлакат таъсири манфӣ доштани СМХ-ро қайд мекунанд[133,с.214]. Барои фаҳмиши дурусти концепсияи СМХ оқибатҳои таъсири онро доништан зарур мебошад. Аз рӯйи таъриф сармояҳои мустақими хориҷӣ ба зиёдшавии арзиши тавозунии ҳаҷми умумии сармоя, ки дар як мамлакат аз ҳисоби сармоягузори мамлакати дигар гузошта шудаанд, мусоидат менамояд[146,с.329].

Аз нуқтаи назари макроиқтисодӣ сармояи мустақими хориҷӣ шакли махсуси воридшавии маблағҳои транссарҳадӣ аз як мамлакат ба мамлакати дигар мебошад, ки он дар тавозуни пардохти пулии он инъикос меёбад. Аз нуқтаи назари микроиқтисодӣ бошад кӯшиш ба харҷ дода мешавад то сабабҳои аз сарҳадҳои миллӣ бо назардошти ҳолати иқтисодии сармоягузор ҳаракати сармоя фаҳмонида шавад. Назарияҳои гуногун, ки концепсияи сармоягузори мустақими хориҷиро шарҳу тавзеҳ медиҳанд, дар давоми солҳои тӯлонӣ шакл гирифтаанд. Вале бо вучуди он ки ин назарияҳо дар бобати дарки ин масъала нақши бориз гузоштаанд, ҳанӯз ҳам як назарияи ягонаи умумиэтирофшуда доир ба моҳияти сармоягузори мустақими хориҷӣ вучуд надорад[138,53].

Кӯшиши аввалин дар бораи фаҳмиши моҳияти СМХ ин назарияи афзалиятҳои муқоисавии Рикардо мебошад. Бо вучуди ин, бо ёрии ин

назария, ки ба концепсияи ду мамлакат, ду маҳсулот ва мутаҳаррикии томи омилҳои истеҳсолот дар сатҳи маҳал така менамояд, моҳияти СМХ-ро пурра кушода додан ғайриимкон аст. Чунин амсила наметавонист табиати СМХ-ро ба пуррагӣ фаҳмонида диҳад. Ҳамин тариқ, аз сабаби он ки назарияи афзалиятҳои муқоисавии Рикардо зиёдшавии саҳми СМХ-ро фаҳмонида дода наметавонист, аз ин рӯ, амсилаҳои дигар, аз ҷумла назарияи портфелӣ арзи вучуд намуд. Вале кӯшиши тибқи ин назария фаҳмонида додани моҳияту табиати СМХ самарайи дилхоҳ надод, зеро назарияи портфелӣ моҳияти ғуншавии сармояи хориҷиро дар портфели коғазҳои қиматнок фаҳмонида, моҳияти воридоти сармояҳои мустақими хориҷиро дуруст фаҳмонида натавонист.

Роберт Манделл кӯшиш намуд, СМХ-ро дар асоси амсилаи савдои хориҷӣ бо ширкати ду мамлакат, ду мол, ду омилҳои истеҳсолот ва ду вазифаи якхелаи истеҳсолӣ дар ҳарду мамлакат, ки аз якдигар бо сатҳи омилҳои истеҳсолӣ тафовут доранд, фаҳмонад. Вале амсилаи Манделл ҳам чун амсилаи Рикардо, тақсимои байналхалқии меҳнатро, ки аз ҳисоби СМХ ба амал меояд, фаҳмонида дода натавонист, зеро сармояҳои хориҷӣ ҳамчун сармояи кӯтоҳмуддат ба сармояи портфелӣ ворид карда шуда буданд.

Муҳаққиқони ҷопонӣ Кожима ва Озава кӯшиданд то чунин амсилаи СМХ-ро тартиб диҳанд, ки он тавонад ҳамбастагии савдои байналмилалӣ ва сармоягузори мустақими хориҷиро шарҳ дода тавонад. Онҳо бо ин мақсад афзалияти муқоисавии ширкатҳоро дар шароити мутаҳаррикии сармояи байналмилалӣ дар маркази диққат гузоштанд.

Аксиомаи асосии сармоягузорӣ он аст, ки сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ бояд дар соҳаҳои нисбатан кам ғоидаовари истеҳсолоти мамлакатҳои содиркунандаи сармоя (ва ё фаъолияти онҳо) тавлид ёфта, ба соҳаҳои нисбатан ғоидаовари мамлакати сармоягиранда ворид гардад. Агар дар асл чунин бошад, пас аз рӯйи тасдиқоти Кожима бармеояд, ки СМХ ва савдои байналмилалӣ хусусияти якдигарро пуррақунӣ дошта, ба дигаргунсозии

динамикии тақсимои меҳнат ва рушди ба он алоқаманди ҳамаи мамлакатҳо – ширкаткунандагони ин раванд оварда мерасонад.

Бо вуҷуди он ки муҳаққиқони зиёде кӯшидаанд феномени СМХ-ро шарҳ диҳанд, мо наметавонем бо қатъият изҳор кунем, ки назарияи умумӣ коркард гардидааст. Баъзе аз ин назарияҳои асосӣ назарияи сикли ҳаётии мол ва ҷойгиркунии истеҳсолоти Вернон, назарияи курси асъорӣ дар бозори такмилнаёфтаи сармоя, назарияи неоклассикӣ, назарияи интернализатсия, парадигмаи эклектикийи истеҳсолоти байналмилалӣ, назарияи кейнсиани иқтисодиёт, самараи ҳудудии сармоя ва ғайраро фаро мегиранд[138,с.55].

1.1 Назарияи неоклассикӣ. Иқтисоддонҳои неоклассикӣ исбот менамоянд, ки сармоя ҳама вақт кӯшиш мекунад, ки фоида ба даст орад; онҳо бовар мекунонанд, агар даромадноки аз сармоягузорӣ дар мамлакатҳои мухталиф гуногун бошад, пас ба даст овардани фоидаи арбитражӣ имконпазир аст; аз ин рӯ, соҳибони сармоя кӯшиш мекунанд сармояи худро ба он мамлакате гузоранд, ки дар он ҷо фоида бештар аст[142]. Мувофиқи гуфтаҳои Кокрофту ва Ридделлу (1991), воридоти ояндаи сармоягузорӣ бевосита ба бастаи омилҳо, ки онҳо ба сатҳи ҷашмдошти даромаднокии сармоя, бехатарии он, ҳудуд ва суръати берун овардани сармоя, речаи андоз ва сиёсати умумии микроиқтисодии амалишаванда таъсир мерасонанд, алоқамандӣ дорад. Аз ин назария бармеояд, ки барои сармоягузор омили асосӣ ҳавасмандӣ ба шумор рафта, ба СМХ-и ба мамлакатҳои рушдкунанда таъсир мерасонад, ин ҷашмдошти даромаднокии нисбатан баланд ва ё фоидаи зиёд мебошад; маҳз аз ҳамин сабаб мамлакатҳои рушдёфта воситаҳои пулии худро ба мамлакатҳои нисбатан қашшоқтар интиқол медиҳанд, ки дар он ҷо дараҷаи баланди хавф мавҷуд буда, меъёрҳои нисбатан баланди даромадноки тақозо карда мешавад[141,с.293].

1.2 Назарияи сикли ҳаётии мол ва ҷойгиркунии истеҳсолоти Вернон. Р. Вернон[147,с.63] назарияи сикли ҳаётии молро барои он пешниҳод намуд, то моҳияти сармоягузори мустақими хориҷиро дар мисоли ширкатҳои амрикоӣ маҳз дар сектори истеҳсолии Аврупои Ғарбӣ пас аз Ҷанги дуҷуми

чаҳонӣ фаҳмонида диҳад. Ў дар назарияи хеш чор зинаи истехсолотро чудо намуда, онҳоро сикли муназзам ҳисобид: инноватсия, рушд, камолот ва пастравӣ. Мувофиқи ин назария ширкатҳои трансмиллии ИМА миқдори изофаи маҳсулоти инноватсиониро истехсол менамоянд ва миқдори изофаи онро, ки аз ҷиҳати технологӣ афзалият дорад, ба бозори беруна содирот мекунад; чунин ҳолат маҳз баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ имконпазир гардид. Бо гузашти вақт ширкатҳои дар бозори байналмилалӣ фаъолиятдошта кӯшиш мекунад, ба ин навоарӣ тақлид намоёнд ва ҳамин тариқ, ширкатҳои трансмилро зарур меояд, ки фаъолияти амалии ширкатҳои дар мамлакатҳои воридкунанда мавҷудбударо ба талаботи худ мувофиқ гардонанд.

Ин назария тавонист табиати сармоягузориҳои хориҷии ширкатҳои америкоиро ба Аврупои Ғарбӣ дар давраи солҳои 1950-1970 фаҳмонида диҳад[138,с.57]. Назарияи сикли ҳаётии мол ва ҷойгиркунии истехсолоти Вернон метавонад ҳам моҳияти савдо ва ҳам СМХ-ро фаҳмонида диҳад. Ба назарияи афзалияти монополистӣ ва назарияи сикли ҳаётии мол фосилаи вақтро илова намуда, ҷойгиркунии истехсолотро дар асоси лағжиши сиёсати истехсолии ширкат, ки ба бекор кардани содироти молҳо ва ба ҳавасмандгардонии рушди истехсоли ин маҳсулот дар кишвари сармоягиранда равона гардидааст, шарҳ додан мумкин аст.

Яке аз камбудии ин назария шояд он бошад, ки ақидаҳои Р. Вернон этносентрикӣ ба ҳисоб мераванд. Илова бар ин, гуфтан мумкин аст, ки дар мамлакатҳои иқтисодиёташон рушдёфта намудҳои зиёди молу маҳсулот истехсол карда мешавад. Камбудии дигари ин назария дар он аст, таҳқиқоти мазкур дар солҳои 60-уми асри XX гузаронида шудааст ва ҷи тавре медонем, айни замон сохтори савдои воридот ва содирот хеле тағйир хӯрдааст.

1.3 Назарияи интернализатсия. Дар маркази диққати ин назария тафсири рушди ширкатҳои трансмиллӣ, ки онҳоро барои ширкат намудан дар СМХ таҳрик медиҳад, қарор гирифтааст[138,с.58]. Ин назарияи асил ба корҳои таҳқиқотии Бакли ва Кассон[136,с.223], тақия мекунад. Бакли ва Кассон ширкатҳои трансмилро, ки аз тарафи Коуз тарҳрезӣ шуда буд, дар

чаҳорчӯбаи васеи таҳлил қарор доданд. Назарияи онҳо баъдтар ҳамчун назарияи интернализатсия маъруф гардид, ки ба бунёди ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ) алоқамандӣ дорад. Назарияи онҳо ба постулат асос ёфтааст:

(а) ширкатҳо ҳамеша кӯшиш мекунанд, ки дар бозорҳои такмилнаёфтаи ҷаҳонӣ ғоидаро ба дараҷаи максимум расонанд;

(б) ҳангоми номукамал будани бозори беруна, омили ҳавасмандии ташкили бозори дохилӣ ба вуҷуд меояд;

(с) интернализатсияи бозорҳо дар тамоми ҷаҳон ба ташкили ШТМ оварда мерасонад.

Назарияи интернализатсия дар назар дорад, ки ширкатҳои хориҷӣ дар мамлакатҳои сармоягиранда қувваи олигополистӣ доранд[137,158] ва аз сабаби номукамал будани бозор ширкатҳо маҷбур мешаванд макони сармоягузории хешро дар асоси афзалиятҳои нисбатан потенсиалӣ интихоб намоянд[142]. Ҳамчунин таъкид мешавад, ки ширкатҳои трансмиллӣ дар СМХ бо он мақсад иштирок мекунанд, ки барои воридот монеа эҷод сохта, воридоти сармояро таҳти назорат қарор диҳанд.

Аз ин назария бармеояд, ки ШТМ ба СМХ ба воситаи ширкатҳои фаръии ба ҳудашон тааллуқдошта, ки онҳо ба ШТМ имкони идоракунии хавфҳоро медиҳанд ва назоратро таъмин карда, саҳми бозорро нигоҳ медоранд, даст меёбанд.

1.4. Назарияи курси асъор дар бозори номукаммали мол. Нуқтаи назари дигаре, ки сармоягузории мустақими хориҷиро бо истифодаи концепсияи савдои байналмилалӣ ва ба хавфи асъор гирифташавандаро, ки онҳо ҳосил мекунанд, фаҳмонда медиҳад, асосан ба итминони Итаки ва Кушман[140,с.276] таъя мекунад. Ин назария нишон медиҳад, ки агар дар мамлакати сармоягиранда қурби асъори миллӣ боло равад, пас ин ба камшавии сармоягузории мустақими хориҷӣ боис мегардад ва баръакс бо пастшавии қурби асъор воридоти СМХ зиёд мегардад.

Вале бояд гуфт, ки ин назария воридшавии яквактаи СМХ-ро дар байни мамлакатҳои асбдорашон гуногун ба ҳисоб намегирад.

1.5. Назарияи кейнсиани иқтисодиёт.

Ин назария нишон медиҳад, ки воридкунии СМХ ба мамлакатҳои рушдкунанда бо мақсади ба мамлакати рушдкарда табдил додани мамлакатҳои сустрараққикарда ва каммаҳсул нигаронида шудааст[143,с.321]. Ин назария ба нақши ёрии байналмилалӣ, ки барои суръатфизоии рушди иқтисодӣ дар мамлакатҳои рушдбанда ва таъмини устувории рушд нигаронида шуда, ба баландшавии дараҷаи некуаҳволӣ алоқамандӣ надорад, така менамояд. Ҳавасмандии иқтисодии СМХ ҳам дар мамлакатҳои тараққикарда ва ҳам дар мамлакатҳои рушдбанда мавҷуд аст. Мамлакатҳои тараққикарда манфиатдоранд, ки сармояи худро дар мамлакатҳои рушдбанда гузоранд ва ба ин васила, некуаҳволии хешро баланд бардоранд. Нисбат ба ҳамин назария Ким А.М. назар бар он дорад, ки агар дар чунин маврид маблағи ғоиз дар мамлакати рушдбанда нисбат ба ҳосилнокии сармоя дар мамлакати тараққикарда баланд бошад, пас аз ин ҳарду тараф ғоида мегиранд[142].

1.6. Парадигмаи эклектикий истеҳсолоти байналхалқӣ (OLI). Дар соли 1970-ум яке аз назарияҳои бозғайнимод ва фарогири сармоягузори мустақими хориҷӣ аз тарафи Даннинг коркард гардид. Назарияи Даннинг[139,с.91] аз се назарияи гуногун ба ҳам омада, моҳияти СМХ-ро фаҳмонида медиҳад. Даннинг таъкид кардааст, ки ширкат танҳо дар ҳолате ба СМХ машғул мешавад, ки агар се шарти додашуда иҷро гарданд:

- (i) он бояд афзалияти махсуси моликиятро нисбат ба дигар ширкатҳо доро бошад;
- (ii) мамлакати гирандаи СМХ бояд нисбат ба дигар мамлакатҳо, ҳатто нисбат ба мамлакати сармоягузор мавқеи афзалиятноки махсус дошта бошад;
- (iii) ҳамчунин бояд афзалияти интернализатсия ҷой дошта бошад.

Даннинг таъкид менамояд, ки назарияи интернализатсия як қисми сармоягузори мустақими хориҷиро ба ҳисоб мегирад. Дар асоси таҳқиқоти ӯ

афзалияти моликият ба активҳои ғайримоддӣ дохил буда, онҳо пурра ба ширкатҳо тааллуқ доранд ва ба ШТМ дар мавриди паст будани хароҷот бо мақсади зиёд намудани фоида ва ё кам кардани хароҷот дода мешаванд.

Ба ақидаи Даннинг барои бомуваффақият ба бозори беруна баромадани ШТМ он бояд баъзе хусусиятҳоеро, ки фоидаи ба даст меовардаи ширкатро кафолат дода, ин фоида аз хароҷоти ҷорӣ ба иштирок дар мамлакати сармоягиранда алоқамандбуда зиёд аст, доро бошад ва азбаски ин ширкат ба ин афзалияти мушаххас соҳибияти монополӣ дорад, метавонад ин афзалиятро дар хориҷа барои ба даст овардани фоидаи нисбатан маржиналӣ (фарқияти байни арзиши асли ва нархи фурӯш) истифода кунад ва ба ин минвол хароҷоти ҳудудиро то як андоза нисбат ба рақибон кам намояд[139,с.91]. Мавқеи ҷойгиршавии шӯъбаҳои ШТМ дар ҷаҳонро назарияи эклектикӣ аз ҷониби мамлакати сармоягиранда муайян карда мешавад. Баъди он ки ШТМ афзалияти моликиятӣ пайдо мекунад, он на аз фурӯш ва на аз ба ширкатҳои хориҷӣ додани ҳуқуқи иҷора, балки маҳз аз истифодаи ин афзалиятҳо бурд менамояд[138,с.59]. Хусусияти фарқкунандаи назарияи эклектикӣ дар он аст, ки пеш аз воридшавии СМХ бояд ин намуди шарт иҷро гарданд. Модели OLI ширкатҳои мушаххас аз муҳити иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии мамлакати гирандаи сармоя вобастагӣ дорад.

Саҳми асосии парадигмаи эклектикийи Даннинг дар адабиёти оид ба СМХ мавҷуда дар он аст, ки он якчанд назарияи иловагиро муттаҳид намуда, дар он маҷмӯи омилҳое, ки ба фаъолияти ШТМ таъсир мерасонанд, муайян карда шудааст. Аз ҳамин ҷиҳат, назарияи ӯ нисбат ба дигар назарияҳои тақомулнаёфтаи бозорӣ эътирофи бештар пайдо кардааст. Даннинг назарияи худро ба таври эмпирикӣ санҷида, натиҷаҳои қаноатбахш ба даст овард. Бо вучуди ин, яке аз камбудии асосии парадигмаи эклектикӣ дар он аст, ки дар худ бузургҳои тағйирёбандаи зиёдеро фаро гирифта, амалияи оперативии худро гум мекунад. Худи Даннинг ин далелро санҷида изҳор

дошт, ки ин натиҷаи ногузири кӯшиши ба як назария муттаҳид кардани омилҳои гуногуни сармоягузори мустақими хориҷӣ мебошад[139,с.97] .

1.7. Самараи ҳудудии сармоягузорӣ (MEI) ва назарияи акселератор.

Самараи ҳудудии сармоягузорӣ меъёри чашмдошти фоида аз лоиҳаи сармоягузорӣ мебошад, ки аз ҷониби ширкат амалӣ гардонида мешавад. Ширкатҳо, чун қоида, самараи ҳудудии сармоягузорӣ, мухтасаран (MEI)-ро бо сармояи асосӣ ва арзиши фоизноки даромад, ки аз рӯйи таҳсиси молиявӣ ҳангоми қабули қарор оид ба амалӣ сохтани лоиҳаи сармоягузорӣ ба даст омадааст, муқоиса менамоянд.

Тибқи ин назария СМХ дар мавриде ва дар ҷое ба амал меояд, ки дар он ҷо MEI-и барои сармоягузори иловагӣ равонашуда аз арзиши воситаҳои барои чунин сармоягузорӣ истифодашаванда зиёд бошад. MEI ба даромаднокии лоиҳаи дохилӣ ва арзиши он мансуб буда, дар ин ҳангом арзиши тозаи овардашуда (дар ин ҳолат СМХ) ба сифр баробар мешавад. Ин назария ҳамчунин назарияи сармоягузорӣ номида шуда, ба таҳқиқоти Кейнс асос ёфтааст. Рушди минбаъдаи ин назария пуравч аст, зеро он сармоягузорӣ (СМХ)-ро аз тағйироти вориди он дар шакли вобастагии хаттӣ баррасӣ менамояд. Зимни ин назария, дар он ҷое дар байни сармояи мавҷуда ва чашмдоршаванда каниш вуҷуд дорад, дараҷаи сармоягузори ширкат хеле баланд мебошад[142].

Чи тавре аз тафсири боло аён мегардад, дар адабиёти иқтисодӣ миқдори зиёди назарияҳо вуҷуд доранд, ки сабабҳои ҳаракати сармояи байналхалқиро фаҳмонида диҳанд. Вазифаи асосии ин назарияҳо аз фаҳмонидани сабабҳои хоҳиши ширкат дар бобати ба хориҷа баровардани кор мебошад. Вале бояд қайд кард, ки ягон назария ҳамаи хусусиятҳои сармоягузори мустақими хориҷиро пурра фаҳмонида дода наметавонад. Новобаста ба тарзи гуногуни амал, ин назарияҳо ба як чиз муътақиданду

муттаҳиданд, ки ширкат бо он мақсад барои ба хориҷа баромадан талош мекунад, ки аз афзалиятҳое, ба монанди ҷойи қулай, паст кардани хароҷоти истеҳсолот ва ё интернализатсияи бозор истифода барад. Ин назарияҳо ҳамчунин он далелро ба ҳисоб мегиранд, ки сиёсати ҳукумат дар иқтисодиёти ватанӣ дар бобати ҳавасмандгардонии сармояи мустақими хориҷӣ аз тарафи ширкатҳои хориҷӣ нақши муҳими ҳаёгӣ мебозанд. Ҳамаи натиҷаҳои эмпирикӣ нишон медиҳанд, ки барои ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ шарҳи ягонаи назариявӣ вуҷуд надорад ва чунин менамояд, ки дар вақтҳои наздик эҳтимолияти пайдо шудани он ниҳоят кам аст.

Барои тавсиф додани СМХ аз ҷониби мо таърифи инноватсионии СМХ ҳамчун категорияи иқтисодӣ аниқ карда шуд: ин сармояи молиявӣ, молӣ ва интеллектуалӣ (зеҳнӣ)-и сармоягузори хориҷӣ ба сектори ҳақиқии иқтисодии давлати гирандаи сармоя бо мақсади ба даст овардани фоидае, ки ҳам ба иқтисодиёт ва ҳам рушди инноватсионии ин давлат таъсири дучониба дорад.

Хусусиятҳои муосири СМХ дар фарқият аз дигар намудҳои сармоягузориҳои хориҷӣ бо нуқтаҳои зайл тавсиф меёбанд:

- а) ҳаҷми СМХ бояд аз 10% саҳмия ва ё ҳиссаи дар сармояи оинномавӣ нишондодашуда кам набошад;
- б) сармояи мустақими хориҷӣ хусусияти дарозмуддат дорад;
- в) СМХ ба сармоягузори хориҷӣ имкон медиҳад, ки идоракунӣ (назорат)-ро аз болои фаъолияти субъекти хоҷагидори ретсипиент ва воридшавии сармояи хориҷиро амалӣ гардонанд;
- г) СМХ дар муқоиса бо сармояи портфелӣ ва дигар шаклҳои сармоягузориҳои хориҷӣ пасандози нисбатан калони маблағ ва тағйирёбии пасти нарх (волатилнокии пастро) дар назар дорад;

д) манбаи асосии СМХ ширкатҳои трансмиллӣ ба ҳисоб мераванд.

Дар баробари аломатҳои фарқкунандаи СМХ баъзе аломатҳоеро пешниҳод мекунем, ки моҳияти инноватсионии СМХ-ро муайян месозад:

1) онҳо ба тақмили ташкил ва идоракунии истеҳсолот мусоидат мекунанд;

2) ҳангоми дар мамлакати гирандаи сармоя бунёд кардани маҳсулоти инноватсионӣ татбиқ шуда, тавсифи техникӣ ва иқтисодии маҳсули истеҳсолшуда (мол ва хизматрасонӣ)-ро беҳтар мегардонад, қобилияти рақобатпазирии онҳоро ҳам дар бозори дохилӣ ва ҳам дар бозори беруна баланд мебардоранд;

3) дар рушди илм ва неруи илмӣ-техникии мамлакати гирандаи сармоя саҳм мегузорад;

4) барои мамлакати ретсипиент, яъне гирандаи сармоя то дараҷаи муайян самарайи бевосита ва бавоситаи мусбат ва манфӣ дошта метавонад.

Дар илми иқтисодиёт як қатор назарияҳои СМХ вучуд доранд, ки пуррашавии инноватсионии сармояи хориҷиро тасдиқ мекунанд. Дар ҷаҳорҷӯбаи мавзӯи додашуда назарияҳои зерин боиси тавачҷуҳи бештар мебошанд:

1) парадигмаи «ғозҳои парон». Аз тарафи К. Акаматсу (солҳои 30-юми асри XX) ҳамчун назарияи пурракардашудаи рушди иқтисодӣ пешниҳод шудааст, ки таъсири мутақобила ва тағйироти динамикии дар муносибатҳои иқтисодии байни мамлакати пешқадам (пешсаф) ва мамлакати рушдбанда (расидагиранда) ҷойдоштаро инъикос менамояд, зеро чи тавре медонем, мамлакатҳои рушдбанда иқтисодиёти худро танҳо дар мусобиқа бо пешсафон рушд дода метавонанд;

2) концепсияи М. Портер «Рақобат» (Конкуренсия). Ин назария соли 1990 пешниҳод гардида, дар он таъсири мутақобилаи динамикии байни стратегияи ШТМ ва афзалиятҳои рақобатии мамлакатҳои гирандаи сармоя (ретсипиент) асоснок карда шудааст;

3) назарияи интернализатсияи Р. Коуз, Бакли ва Кассон солҳои 1970-ум пешниҳод шудааст. Онҳо дар назарияи хеш вазъияти трансфертии технологияи ширкатҳои калонро ба туфайли СМХ тасдиқ намуданд[13,с.152].

Ба сифати мисол татбиқи амалии назарияи СМХ ва бомуваффақият аз худ шудани стратегияи технологиро дар Кореяи ҷанубӣ овардан мумкин аст. Дар ибтидои солҳои 1980-ум ин мамлакат ба қатори мамлакатҳои ММД-ашон ба ҳар сари аҳолии миёна дохил мешуд, соли 2007 он ба қатори мамлакатҳои сатҳи даромадашон баландбуда наздик шуд. Аз рӯйи тараққиёт дар нисбати мамлакатҳои БРИК (Бразилии, Россия, Ҳиндустон, Хитой) Корея ҳамчун қувваи тақондиҳандаи мақсади гузариш ба рушди технологӣ қарор гирифт[24,с.104].

Ҳамин тариқ, ошкор сохтани нақш ва аломатҳои СМХ-и пурра имкон медиҳад зарурати иштироки сармояи хориҷӣ дар иқтисодиёти миллий ба таври объективӣ (ҳақиқӣ) арзёбӣ гардад; самарайи таъсири мусбати СМХ дар мамлакатаи гирандаи сармоя ба дараҷаи максимум ва самарайи манфии он ба сатҳи минимум расонида шавад ва мувофиқан, ин имкон медиҳад, ки СМХ ба сифати манбаи модернизатсияи иқтисодиёт дар Тоҷикистон истифода бурда шавад.

Чадвалӣ 1.2.1

Назарияҳои асосии сармоягузори мустақими хориҷӣ

№-и т/т	НАЗАРИЯ/ПАРАДИГМА, МУАЛЛИФ(ОН), СОЛ	МОҲИЯТ
1	Парадигмаи «ғозҳои парон»-и рушди иқтисодӣ К. Акаматсу, 1930-с. К. Коджима, с. 1978, Т. Озава, с. 1995.	Се зина ва нақши сармоягузорӣ: 1) маҳсулоти хориҷӣ ба мамлакат ворид мегардад; 2) бо афзоиши талаботи дохилӣ ба ин нави мол истеҳсолоти ватанӣ ба роҳ монда мешавад; 3) мамлакат истеҳсолкунанда ва содироткунандаи ин нави мол мегардад. Ширкатҳои трансмиллӣ шӯъбаҳои худро дар ин мамлакат ҷойгир карда, суръати рушди иқтисодии мамлакатҳои рушдбандаро метезонанд
2	Парадигмаи сикли истеҳсолоти байналхалқии мол, Р. Вернон, с. 1966.	Даври (сикли) ҳаётии мол дар савдои байналхалқӣ се давраро дар бар мегирад: 1) ташкили истеҳсолоти маҳсулоти нав; 2) ҷойгиркунонии истеҳсолоти маҳсулот ба мамлакатаи сатҳи рушдаш пасттар ва захираҳои арзондошта; 3) мамлакате, ки ин молро коркард кардааст, истеҳсоли онро боздошта, онро аз мамлакатаи рушдбанда ворид месозад
3	Назарияи трансмил-ликунонӣ дар шаро-ити рақобати моно-полистӣ, С. Хаймер, с. 1960, Ч. Киндел-бергер, с. 1969.	Омилҳои сармоягузори хориҷӣ шарҳ дода шудааст: 1) татбиқи самаранокии масштаб; 2) истифодаи афзалиятҳои рақобатии маҳсулот дар бозори хориҷӣ; 3) истифодаи омилҳои арзон ва нодири истеҳсолот; 4) сиёсати давлатии (либерализатсия) озод намудани бозори сармоя
4	Сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ва рақобати олиго-полистӣ, Ф. Никкер-боккер, с. 1973, Х. Грэм, с. 1978	Дар соҳаҳои олигополистӣ дар ибтидо ширкатҳо-пешсафон сармояи худро ба хориҷа мебароранд, баъдтар рақибони онҳо ба онҳо пайравӣ намуда, дар бозори дохилӣ сармоягузорӣ мекунанд
5	Назарияи интерна-лизатсия, П. Баккли, М. Кассой, с. 1976, А. Ругман, с. 1981	Дар соҳаҳои иқтисодии харочоташон барои НИОКР баланд дар ширкатҳо фаъолнокии баланди амалигардонии сармояҳои хориҷӣ (автомобилсозӣ, саноати химия ва фарматсевтӣ, истеҳсоли техникаи маишӣ) ба мушоҳида мерасад. Сармоягузориҳои асосии хориҷӣ ширкатҳои ба ҳисоб мераванд, ки онҳо дар бозори миллӣ пешсаф буда, афзалияти бештари рақобатӣ доранд. Ин ширкатҳо иқтидори иқтисодӣ ва рақобатпазирии худро пурзӯр намуда, шабакаи шӯъбаҳои хориҷии худро таъсис медиҳанд
6	Парадигмаи эклектикӣ, Дж. Данкинг, с. 1981	Ҳаҷми сармоягузориҳои хориҷии ширкат аз се афзалият вобаста-гӣ дорад: 1) О (Ownershipadvantages) – афзалияти моликият (андозаи ширкат, ноу-хау, менечмент, ихтисосмандии ҳайати кормандон, нишонаҳои савдои ва ғайра); 2) L (Locationadvantages) – афзалияти ҷойгиркунии истеҳсолоти хориҷӣ (нархҳои пасти захираҳо, устувории сиёсӣ инфрасохтори рушдфто, шабоҳати иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва ғайра); 3) I (Internalizationadvantages) – сатҳи интернализатсияи ширкат (харочоти иқтисодӣ, сарфаи масштаб, бартарафсозии монеаҳои савдои, кам кардани пардохти андозҳо ва ғайра)
7	Роҳи рушди инвестисионии миллат, Дж. Даннинг, с. 1981	Воридот ва содироти СМХ аз дараҷаи рушди иқтисодии мамлакат вобастагӣ дорад. Ҳамаи мамлакатҳои зинаҳои зеринро тай мекунанд: 1) ҳаҷми ками ҷалб ва содироти сармояи СМХ; 2) ҳаҷми афзоиандаи воридоти сармояи хориҷӣ ва ҳаҷми ками содирот; 3) рушди нисбатан босуръати содироти СМХ дар муқоиса бо воридоти он; 4) содироти СМХ ба суръати афзоиши воридоти СМХ баробар ва ё аз он бештар аст; 5) рушди содирот ва воридот идома меёбад. Мамлакатҳои, ки дорои истеҳсолоти меҳнатталаб, технологияи паст ва саноати рушдкардаи истихроҷанд қариб ҳама вақт сармояро ворид месозанд
8	Сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ва афзалияти рақобатпазирии миллат, М. Портер, с. 1990.	Рақобатпазирии баланди ширкат омили муайянкунандаи сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ мебошад

Таҳияи муаллиф

Таҳқиқоти зиёде мавҷуданд, ки ба омӯзиши масъалаҳои СМХ бахшида шудаанд ва таҳқиқи асосии СМХ аз тарафи Даннинг, Баккли, Кассон, Коуз, Хаймер ва Вернон коркард гардидаанд. Иқтисоддонҳо чунин ҳисоб мекунанд, ки СМХ унсури муҳими рушди иқтисодии ҳамаи мамлакатҳо ва махсусан мамлакатҳои рушдёбанда маҳсуб меёбад.

Хулосае, ки пас аз омӯзиши як қатор таҳқиқоти эмпирикии дар хусуси алоқаи байни СМХ ва рушди иқтисодӣ гузаронидашуда, бармеояд, нишон медиҳад, ки таъсири СМХ раванди мураккаб мебошад. Дар дараҷаи баланди тараққиёт он ҳамчун муҳаррики шуғли аҳоли, ҳосилнокии баланд, рақобатпазирӣ ва паҳн шудани технология арзёбӣ мегардад. Дар мамлакатҳои наҷандон рушдёфта СМХ афзоиши содирот, дастрасӣ ба бозор ва аъёри байналхалқиро ифода мекунад, ки ин қарзҳои бонкиро иваз намуда, манбаи муҳими маблағгузорӣ ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тариқ, метавон хулоса кард, ки мақсади асосии назарияҳои СМХ дидабаромадашударо дарёфти роҳҳои рушди иқтисодии мамлакат ба туфайли ҷалби СМХ ташкил медиҳад. Консепсияҳои аз тарафи иқтисоддонҳои пешбар коркардгардида табиати мураккаби хориқаи СМХ-ро кушода медиҳанд. Ин назарияҳо нуктаҳоеро дар бар мегиранд, ки онҳо қодиранд дар ташкил ва гузаронидани сиёсати сармоягузорию ба рушди иқтисодӣ ва инкишофи саноат равона шудаанд, ёрии калон расонанд, инчунин тағйироти дар амсилаҳои сармоягузорию хориҷӣ баамаломеда ва мақсади сармоягузорию хориҷиро дар ҷавоб ба стратегияҳои мухталифи иқтисодӣ дар мамлакатаи гирандаи сармоя фаҳмонида диҳад. Дар баробари ин, бояд нуктаҳои зерин ба назар гирифта шаванд:

1. Барои дар раванди коркарди барномаи миллии сармоягузорӣ татбиқ намудани назарияи СМХ бояд шароитҳо ва меъёрҳои амалигардонии он дар мамлакатаи алоҳида ошкор карда шаванд.

2. Мамлакатҳое, ки дорои иқтисодиёти гузаришӣ мебошанд, назарияи СМХ-ро дар ташкили сиёсати инвестиционии мамлакаташон татбиқ намуда, метавонанд ба самаранокии баланд ноил гарданд.

3. Дар маҷмӯъ, ҳангоми ташкили сиёсати сармоягузори мамлакати дорои иқтисодиёти гузаришӣ ба як назарияи мушаххаси СМХ таъя накарда, бояд унсурҳои алоҳидаи назарияи сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ истифода карда шаванд.

1.3. Масъалаҳои самаранок тақсим кардан ва истифода бурдани сармоягузори мустақими хориҷӣ

Дар байни омилҳои, ки иқтисодиёти имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистонро тавсиф менамоянд, масъалаи баланд бардоштани рақобатпазирии байналхалқии ширкатҳои ватанӣ мақоми хоссаро касб мекунад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ барои ин натавонҳо таҷдиди техникаи таҷҳизот, ки бе он рушди сифатии истеҳсолот ғайриимкон аст, балки сафарбаркунии захираҳои молиявии дохилӣ ва хусусан, захираҳои молиявии беруна зарур мебошанд, ки ин ба иштироки мамлакат дар равандҳои байнидавлатии сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ алоқаманд аст. Аз тарафи дигар, раванди мутобиқшавӣ ба тадбирҳои маҳдудкунандаи хусусияти иқтисодидошта аз корхонаҳои муосири Тоҷикистон васеъшавӣ ва амиқгардони алоқаҳои дутарафаро тақозо менамояд, ки он дар навбати худ ширкатҳоро водор месозад, ки ҷустуҷӯи имкониятҳои иловагии баланд бардоштани хоҷагидорию амалӣ намоянд.

Вобаста ба ҳамин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо якчанд монеаву мушкилотҳо дучор меояд ва барои пешгирӣ ва бартараф намудани ин, пеш аз ҳама, муҳайё намудани шароит барои сармоягузори мустақими хориҷӣ зарур аст. Таҷрибаи аксари давлатҳо нишон медиҳад, ки ба туфайли истифода аз сармояи мустақими хориҷӣ аз бӯҳрони шади иҷтимоӣ ва иқтисодӣ баромадаанд. Ногуфта намонад, ки дар шароити имрӯзаи ҷумҳурии мо касри буҷет ва муфлисшавии шумораи зиёди корхонаҳои саноату кишоварзӣ ба назар мерасад. Маҳз ҳамин омилро ба назар гирифта, зарурати ҷалбнамоии сармоягузори мустақими хориҷӣ пеш омадааст. Ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ, пеш аз ҳама, бо мақсади азнавсозӣ ва

тачдиди корхонаҳо, муҳайё намудани ҷойҳои корӣ, рақобатпазир намудани он дар бозори дохил ва хориҷа ба роҳ монда мешавад. Барои ҳамин ҷалбнамоии васеи сармояи мустақими хориҷӣ яке аз масъалаҳои умумии дар сиёсати иқтисоди хориҷии кишварамон ба ҳисоб меравад.

Ба андешаи мо дар шароити каммади сармоягузори мустақими хориҷӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ то андозае камчинии амонати дохилиро мукамал мегардонад. Инчунин муҳит ва фазои хуби сармоягузорӣ метавонад ба меъёри ислоҳоти комили бозорӣ, боварии иттиҳоди ҷаҳонӣ ба мустақилияти ҳуқуқи моликият ва вазъи кишвар хизмат расонад.

Сармоягузорӣ қобилияти истехсолиро пурзӯр намуда, ҷои рақобатноки мамлакатро дар бозори ҷаҳон муайян мекунад. Агар мамлакатҳои тараққикардари ба назар гирем, онҳо дар марҳилаҳои сабзиши иқтисод фаъолияти сармоягузори ва ҷалби онро аз бозорҳои ҷаҳонӣ тезониданд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати рӯ ба тараққӣ ҳисоб меёбад ва ба қатори он давлатҳое дохил мешавад, ки муҳтоҷи сармояи хориҷӣ буда, сиёсати ҷалби онро пеш мебарад. Дар бозори ҷаҳонии сармоя рақобати шадид байни давлатҳои рӯ ба тараққӣ оид ба ҷалби сармоя аз ин бозор вучуд дорад. Азбаски шумораи давлатҳои сармоягузор нисбат ба давлатҳои рӯ ба тараққӣ кам аст, чунин рақобат амал мекунад. Инчунин сармоягузори хориҷӣ сармояи ҳудро ба давлатҳои вазъи иқтисодӣ, системаҳои беҳтар содир намудаи онҳоро интиҳоб менамояд. Дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ низоми муайяни хоси сармоягузорӣ ба вучуд омада, мавқеи ҳар яки онро дар бозори ҷаҳонии сармоя муайян месозад.

Дар рафти тадқиқотҳои худ Идрисов А. Б., Картышев С.В., Постников А.В. муайян намуданд, ки аини ҳол 70%-и сармоягузори дутарафаи мутақобил байни давлатҳои ШМА-Аврупои Ғарбӣ, Ҷопон ва Ҷумҳури Халқии Хитой сафарбар карда шудаанд. Ба андешаи онҳо сабаби чунин ҷалби сармоя дар бозори ҷаҳонии сармоя, аз як тараф, сиёсати хуби ҷалби сармояи хориҷӣ, аз тарафи дигар интиҳоби сармоягузор нисбати беҳавф ва бо таваккали кам

сармояи худро гузошта, фоизи муайяни фоида гирифтани ҳисоб меёбад[31,с.272].

Дар чунин шароити сармоягузорӣ ва вазни умумии ҷалби сармояи хориҷӣ дар ҷаҳон барои давлатҳои рӯ ба тараққӣ ҳолате ҳам нест, то ки сармояи самаранок ва фоидаоварро ба иқтисодиёти худ ҷалб намояд. Аз ин рӯ, ҷорӣ намудани сиёсати босамари ҷалби сармояи хориҷӣ дар ин давлатҳо вазифаи муҳим ва мушкили ҳукумати онҳо буда, вақт ва қувваю иқтидори бузургро талаб мекунад.

Дар давлатҳои тараққикарда бошад, шароит дигаргун аст. Сармоягузори мақсади фоиданок гузаштани воситаҳои озоди худро доранд, то ки фоидаи нормалии худро гирифта тавонанд.

Қабулқунандагони сармоя бошад, ҳаракат мекунанд, ки сармояро арзонтар, дар шароитҳои имтиёзнок ва ҳатто бебозгашт қабул намоянд. Гуфтан ҷоиз аст, ки дар ин давлатҳо ҷалбқунандагони сармоя сармояи воридшавандаро интихоб менамоянд. Чунин вазъият танҳо дар шумораи номи давлатҳои рӯ ба тараққӣ дар ҳолатҳои муайян ба назар мерасад.

Агар пеш сармояи мустақими хориҷӣ бештар ба соҳаи аввалин (саноати истихроҷ ва хоҷагии қишлоқ) ва инчунин дувумин мерафт, ҳозир бисёртар ба соҳаи сеюм, яъне хизматрасонӣ равона мешавад. Дар аввал ва охири солҳои 90-ум қариб 60% сармояи давлатҳои тараққикарда ба соҳаи хизматрасонӣ гузошта шуд. Барои мамлакатҳои собиқ ҷотсиалистӣ ин нишондиҳанда ғувоҳи он аст, ки соҳаи кам тараққӣ кардаи хизматрасонӣ пеш бурда шавад.

Натиҷаҳои таҳлили Олмон нишон медиҳад, ки дараҷаи далелнокии бозорӣ (муносибати сармоягузор аз рӯйи хоҳишмандӣ) нисбат ба ҳавасмандкунии сунъӣ (имтиёзҳои андоз, ёрии давлатӣ) зиёдтар аст. Аз ин рӯ, мамлакатҳои муштаракулманофеъ бояд чунин далелро ба назар гиранд. Имтиёзҳои сунъӣ не, балки бозори муайяни сармояи хориҷиро ҷалб мекунад[47,с.54].

Чадвали 1.3.1

ТАСНИФИ МЕТОДИКАҲОИ АРЗЁБИИ САМАРАНОКИИ ЧАЛБИ САРМОЯГУЗОРИИ МУСТАҚИМИ ХОРИЧӢ

МЕТОДИКА	НУКТАҲОИ АСОСӢ	ХУСУСИЯТ
Д.В. Муха	Методикаи баҳодиҳии комплексӣ дар асоси ташкили нишондиҳандаи интегралӣ, ки ҳафт гурӯҳи омилҳоро ба ҳисоб мегирад: фаъолнокии ҷалбкунӣ (4 нишондиҳанда), беҳатарии иқтисодӣ ва сармоягузорӣ (10), рақобатпазирии иқтисодиёт (4), самаранокии кори ташкилот бо сармояи хориҷӣ (10), самараи иҷтимоӣ аз сиёсати амалишавандаи ҷалби СМХ (3), самараи интегратсияи иқтисодии минтақавӣ (5), муҳити сармоягузорӣ ва корӣ дар мамлакат (3)	Мураккабии ҳисобу китоб, зарурати миқдори зиёди маълумоти ба ҳар як муҳаққиқ дастраснабуда
Б. Яворчик	Баҳодиҳии таъсири самараҳои ғайримустақими СМХ ба ҳосилнокии корҳо-наҳои мамлакати гирандаи сармоя (ретсипиент) тавассути амсилаҳои эконометрӣ	Самти танги методика
Методикаи ЮНКТАД (World Investment Report)	Баҳодиҳии неруи ҷалбкунандаи СМХ аз тарафи мамлакатҳои ҷаҳон бо ёрии шохисҳои (индексҳои) гуногун (индекси ҳақиқии ҷалби СМХ, индекси потенциалии ҷалбкунӣ, индекси иштироки СМХ дар иқтисодиёт), ки дар асоси онҳо рейтинг тартиб дода мешавад	Мавҷуд набудани арзёбии сифати СМХ-и ҷалбшаванда ва нақши онҳо дар рушди иқтисодиёти мамлакати дилхоҳ (аз сабаби мавҷуд набудани ахбор оид ба иштироки ширкатҳои хориҷӣ дар иқтисодиёти як қатор мамлакатҳо)
М.П. Кукла	Арзёбии самаранокии ҷалби сармоя дар асоси се гурӯҳи нишондиҳандаҳо: дараҷаи иштироки сармояи хориҷӣ дар иқтисодиёт, самаранокии мутлақ ва муқоисавии СМХ, самаранокии иҷтимоӣ-иқтисодӣ пас аз ҷалби сармоя	Ин тарзи муносибат ба он тахмин асос ёфтааст, ки ширкатҳо бо иштироки сармояи хориҷӣ коркунанда фаъолияти худро дар муқоиса бо ширкатҳои ватанӣ нисбатан самара-ноктар амалӣ мегардонанд
Е.Г. Гужва ва дигарон	Самаранокии ҷалби сармоягузорию хориҷӣ дар асоси нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, шарҳ дода мешавад, ки он фаъолияти корхонаро дар ҳамкорӣ бо сармояи хориҷӣ тавсиф менамояд	Ин методика танҳо барои секторҳои истеҳсолии иқтисодиёт мутобик гардонида шудааст

Таҳияи муаллиф

Далелҳои расмӣ гувоҳи онанд, ки сармоя асосан ба бозорҳои муайян том ҳаракат дорад. Дигар давлатҳои пасмонда бошанд, бо роҳҳои гуногун сармояи нисбатан сифаташ паст ва тезҳаракатро ҷалб намуда, истифода мебаранд. Умуман, дар давлатҳои сершумори рӯ ба тараққӣ ҷалби сармояи хориҷӣ масъалаи ҳалталаб мебошад.

Мамлакате, ки аз рӯйи нишондиҳандаҳои муайян дар дараҷаи нисбатан паст ҳастанд, оид ба сармояи хориҷӣ ҳоҷати фикр нест. Ин давлатҳо аз рӯйи

назарияи «доираи ночорӣ» дар доираи камсармоягӣ ҷойгир шудаанд ва баромадан аз чунин доира, аз рӯи ин назария, қариб ғайриимкон аст.

Дар шароити аз имконияти ҷалб ва истифодаи самараноки сармояи хориҷӣ вобаста будани иқтисодиёти мамлакат дар маҷмӯъ ва фаъолияти субъектҳои алоҳидаи хоҷагидорӣ тақмили асбобу анҷоми методи арзёбии самаранокии ҷалби сармояи беруна ба масъалаи хеле муҳими илмӣ табдил меёбад. Мо методикаҳои мавҷудаи арзёбии самаранокии ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷиро дар мисоли олимони хориҷӣ таснифбандӣ намудем (*ҷадвали 1.3.1*).

Таҳлили методикаҳои дар ҷадвали 1 овардашуда нишон медиҳад, ки дар бобати муайян намудани самаранокии ҷалби сармояи хориҷӣ муносибати ягонаи методологӣ вучуд надорад. Бо вучуди ин, ҳар яке аз ин методикаҳои овардашуда як қатор ҷанбаҳои тавсиф медиҳанд, ки онҳо бо хусусиятҳои суръатафзоии СМХ алоқаманданд.

Рушди муносибатҳои байналхалқӣ аз бисёр ҷиҳат ба хусусиятҳои иқтисодии сохтори ҳар як мамлакат вобаста аст. Пурзӯршавии ҷаҳонишавӣ ва тақсимои байналхалқии меҳнат омили асосии муносибатҳои байналхалқӣ, хусусан муносибатҳои содиротиву воридотӣ маҳсуб мешавад. Дар робита бо ин, низоми бонкӣ ва молиявии байналхалқӣ раванг меёбад [19, с.143]. Аз ин ҷиҳат, сармояи хориҷӣ дар шакли сармоягузорӣ дар иқтисодиёт ҳамчун қисмати ҷудонашавандаи муносибати молиявии агентҳои иқтисодии мамлакат арзёбӣ мегардад. Нақши сармоягузориҳои хориҷӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёти миллӣ ва рушди бозори ҷаҳонии сармоя сол аз сол баланд мешавад. Вале бояд гуфт, ки баҳодиҳии сатҳии (визуалии) динамика ва сохтори чунин воридот ба дараҷаи кифоя нест. Арзёбии ҳамаҷаҳона ва пурраи самаранокии маблағҳои воридшаванда шарт ва зарур мебошад.

Ҳамаи пардохтҳои пулие, ки ба мамлакат аз хориҷа ворид мегарданд ва ҳамаи пардохтҳои, ки ба хориҷа интиқол меёбанд, дар муддати муайяни вақт ба тавозуни пардохт, ки ҳамаи амалиётҳои иқтисодии берунии мамлакатро ба ҳисоб мегирад, инъикос мегардад. Ҳамаи амалиётҳои гузаронидашуда дар

тавозуни пардохт аз рӯйи принципи қайди дутарафа ба ҳисоб гирифта мешаванд. Амалиётҳое, ки боиси воридоти асъори хориҷӣ ба мамлакат мегарданд дар қисмати қарзии (кредитии) тавозуни пардохт ва амалиёте, ки сабаби аз мамлакат содир шудани асъори хориҷӣ мегарданд, дар қисмати дебетӣ ба ҳисоб гирифта мешаванд.

Ҳаҷми ҷаҳонии сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ (СМХ) 23% кам гардида, 1,43 трлн. долл. ИМА-ро ташкил медиҳад. Чунин динамика ба суръати баланди рушди ММД ва савдо ба таври ҷиддӣ мувофиқат намекунад. Чунин пастравӣ қисман ба 22% пастшавии арзиши ҳаҷми якҷояшавии транссарҳадӣ ва пардохт вобастааст. Вале ҳатто бе баҳисоб гирифтани харидуфурӯши якдафъаинаи калон ва реструктуризатсияи ширкатҳо, ки ба туфайли он нишондоди СМХ дар соли 2016 якбора боло рафта буд, пастравии он дар соли 2017 хеле назаррас боқӣ мемонад. Ҳаҷми сармояҳои ба лоиҳаҳои соли 2017 ҷудошуда, ки он яке аз нишондиҳандаҳои асосии тамоюли оянда ба шумор мерафт, то 14% кам шуд. Воридоти СМХ дар мамлакатҳои рушдбанда мисли пештара дар сатҳи 671 млрд. долл. ИМА боқӣ монда, ҳамагӣ 10% барқароршавии пастравии соли 2016-ро ташкил медиҳад.

Пастравии якуякбораи СМХ-и глобалӣ бо тамоюлоти асосии дар динамикаи дигар воридоти транссарҳадии сармоя мутлақо мувофиқат намекунад. Воридоти маҷмӯии сармоя аз 5,6% то 6,9%-и ММД-и умумиҷаҳонӣ зиёд шуда бошад ҳам, пастравии СМХ ба туфайли қарзҳои бонкӣ ва сармояҳои портфелӣ (асосан истифодаи сармоягузориҳои қарзӣ) ҷуброн карда мешуд. Воридшавии сармоя ба мамлакатҳои рушдкунанда ба андозаи аз 4,0% то 4,8% ММД зиёд шуд, зеро онҳо нисбатан фаъолонатар ба СМХ таъя мекунанд. Дар баробари ин, мамлакатҳои рушдкунанда метавонанд як қатор манбаҳои берунаи маблағгузорӣ, аз қабيلي сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ, сармояи портфелӣ, интиқоли пулӣ ва дигар манбаъҳои маблағгузориҳои расмиро истифода баранд. Дар давоми даҳ соли охир барои мамлакатҳои рушдбанда СМХ манбаи калонтарину нисбат

ба таъсири омилҳои иқтисодиву молиявӣ устувортарини маблағгузорӣ ба ҳисоб мераванд. Барои ҳамаи гурӯҳи мамлакатҳои рушдбанда 39% воридоти умумии воситаҳои пулӣ рост омада, барои мамлакатҳои суствараққикарда ин нишондод ҳатто чоряк ҳиссaro ташкил намекунад. Илова бар ин, дар давоми ду соли охир дар динамикаи воридоти СМХ тамоюли пастравӣ дар мамлакатҳои суствараққикарда ба назар расида, соли 2017 ин пастравӣ 17% ташкил дод.

Ин аз пастравии суръат дар динамикаи дарозмуҳлати рушди СМХ шаҳодат медиҳад. Дар муқоиса бо суръати рушди гардиши мол ва СМХ (1%) рушди суръати миёнаи солони чуброни даврӣ (роялти) ва маблағи чамъкардашудаи литсензионӣ (қариб 5%) , ки дар панҷ соли охир ба қайд гирифта шудааст, аз он шаҳодат медиҳад, ки истеҳсолоти байналхалқӣ аз системаи транссарҳадии истеҳсолоти моддӣ-ашёӣ ба соҳаи воситаҳои ғайримоддӣ гузашта истодааст. Ин бешубҳа ба ҷалби сармоя дар мамлакатҳои тараққиёбанда барои тақвияти неруи истеҳсолӣ таъсири манфӣ мерасонад. Ин қафомонӣ ба тамоюли дар динамикаи СМХ мавҷудбуда мувофиқат намуда, далели ба динамикаи савдои умумичаҳонӣ таъсир доштани онро исбот менамояд.

Ҷадвали 1.3.2.

Динамикаи сармоягузори мустақими хориҷӣ дар ҷомеи ҷаҳон барои солҳои 2015-2017 (бо млрд. доллари ИМА)[26,7]

№	Нишондиҳанда	2015	2016	2017	Муқоисаи 2015 нисбат ба соли 2017 бо %
1	Воридоти СМХ	1921	1868	1430	-25,6
2	Содироти СМХ	1622	1473	1430	-11,9
3	Ҳаҷми умумии воридоти СМХ	25665	27663	31524	22,8
4	Ҳаҷми умумии содироти СМХ	25514	26826	30838	20,8
5	Даромади умумии воридоти СМХ	1461	1564	1581	8,2
	Даромаднокии воридоти СМХ	6,8	7,0	6,7	-0,1

6	Даромади умумии содироти СМХ	1394	1387	1553	11,4
7	Даромаднокии содироти СМХ	6,1	5,8	6,2	0,1

Коркарди муаллиф дар асоси маълумоти Доклад о мировых инвестициях //Конференция Организации Объединенн ых нацийпоторговле и развитию// ЮНКТАД.2018 год. – С.7.

Дар сохтори чуғрофии СМХ аломатҳои тағйирот ба мушоҳида мерасад, ки ин дар пайдоиши мамлакатҳои наву калони воридкунандаи сармоя ва мамлакатҳои пойгоҳӣ инъикос меёбад. Тамоюли муҳимми вақтҳои охир эҳсосшаванда афзоиши СМХ аз кишварҳои рушдёбанда ва мамлакатҳои иқтисодиёташон гузаришӣ ва зиёдшавии СМХ аз рӯйи хати Ҷануб-Ҷануб мебошад. Соли 1970 нахустин маротиба бақияи (салдои) умумии тавозуни ҳисобҳои ҷории амалиётҳои кишварҳои рушдёбанда мусбат арзёбӣ гардид. Баромади тозаи сармоя аз мамлакатҳои ҷудогонаи рушдёбанда то ҳадде расид, ки ин мамлакатҳо ба содиркунандаи сармоя табдил ёфтанд.

Дар шароити мустаҳкам намудани алоқаҳо байни мамлакатҳои ҳуди як минтақа ва ба сармоягузори бақувват табдил ёфтани бисёр мамлакатҳо омили наздикшавии чуғрофӣ дар робитаи дутарафаи соҳаи СМХ аҳамияти калон пайдо мекунад. Таҳлили алоқаи байни ду мамлакат ҷиҳати СМХ дар асоси интенсивнокии СМХ, яъне нишондиҳандае, ки имкон медиҳад ҳаҷми ҳақиқии маҷмӯи СМХ-ро дар сатҳи дучониба бо нишондиҳандаи ҷашмдоршавандае, ки аз ҳаҷми ҳар як мамлакат бармеояд, дар ҳаҷми умумиҷаҳонии воридоту содироти СМХ муқоиса карда шавад. Маълумоти бадастомада нишон медиҳад, ки сатҳи миёнаи ин нишондиҳанда дар Иёлоти Муттаҳида дар муқоиса бо Канада, мамлакатҳои Аврупо дар муқоиса бо якдигар ва Япония дар муқоиса бо мамлакатҳои Осиё хеле баланд аст. Ин нишондиҳанда ҳамчунин мустаҳкамшавии алоқаи байни Ҷанубро, хусусан дар минтақаи Осиё нишон медиҳад.

Чадвали 1.3.3.

**Даромаднокии ҷалби сармояи содиротии ҷалбшуда аз рӯи таснифоти
мамлакатҳо дар солҳои 2012-2017 (ба ҳисоби фоиз)[26,с.6]**

№	Давлатҳо	Солҳо						фарқият байни солҳои 2017 нисбат ба соли 2012
		2012	2013	2014	2015	2016	2017	
1	Ҳамаи давлатҳо	8,1	7,8	7,9	6,8	7,0	6,7	-1,4
2	Давлатҳои тараққикарда	6,7	6,3	6,6	5,7	6,2	5,7	-1,0
3	Давлатҳои рӯ ба инкишоф	10,0	9,8	9,5	8,5	8,1	8,0	-2,0
4	Давлатҳои гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ	14,4	13,9	14,6	10,2	11,1	11,8	-2,6

**Коркарди муаллиф дар асоси маълумоти Доклад о мировых инвестициях
//Конференция Организации Объединенных наций по торговле и развитию//
ЮНКТАД.2018 год. с.6**

Даромаднокии СМХ дар ҳамаи минтақаҳо паст мешавад. Тамоюлҳои номақбуле, ки дар динамикаи СМХ ба вуқӯъ мепайванданд, ба якчанд омил вобастагӣ доранд. Амсилаҳои истеҳсолоти байналхалқие, ки маблағҳои калонро талаб намеkunанд, дар сохтори СМХ лағжишҳои муайянро ба амал меоранд. Яке аз омилҳои ҷиддии дигар ба дараҷаи муайян пастшавии нишондиҳандаҳои даромаднокии СМХ дар панҷ соли охир мебошад. Соли 2017 даромаднокии глобалии СМХ-и дар мамлакатҳои қабулкунандаи сармоя то 6,7% паст гардид (ҷадвали 1). Ҳарчанд, ки даромаднокӣ дар мамлакатҳои рушдбанда ва кишварҳои иқтисодиёташон дар давраи гузариш қарордошта чун пештара баланд аст, вале аксар минтақаҳо аз тамоюли пастшавии даромаднокӣ дар қанор намонданд. Масалан, дар Африка даромаднокии сармоягузорӣ аз 12,3% соли 2012 то 6,3% дар соли 2017 паст фаромад. Азбаски хусусияти барҷастаи чунин пастравӣ асосан дар минтақаҳо сурат гирифта, аз СМХ-и барои сектори ашёи хом таъиншуда вобаста аст, аз ин рӯ, ҳодисаи баамаломадаро бо пастшавии нархи маҳсулоти хом дар ин давра

вобаста доништан мумкин аст. Аз тарафи дигар, доираи чунин пастравӣ аз таъсир ва омилҳои сохторӣ, хусусан имкониятҳои маҳдудгардонидашудани арбитражи фискалӣ ва арбитражи фарқияти арзиши қувваи коргарӣ ҳангоми амалӣ намудани амалиётҳои байналхалқӣ шаҳодат медиҳанд.

Ҳамин тариқ, самаранокии сармоягузориҳои хориҷиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яктарафа баҳо додан мумкин нест. Дар навбати аввал ин бо нуфузи сармоягузoron на аз фаъолияти пурмуҳтавои онҳо дар мамлакати мо, балки дар гирифтани даромади пассив алоқаманд мебошад. Чунончи, қариб 80% сармоягузориҳои хориҷӣ, ки ба мамлакати мо ворид мешаванд, ба худ шаклҳои дигаргунаи маблағгузориҳо мегиранд, аз ин рӯ, дурусту аниқ баҳо додани самаранокии истифодаи сармоягузориҳои хориҷӣ ғайриимкон мегардад. Зеро лозим меояд, ки сармояи хориҷӣ дар буриши ҳар як намуди маблағгузорӣ ва ё дар доираи лоиҳаи алоҳидаи сармоягузорӣ арзёбӣ карда шавад.

БОБИ II. ВАЗЪИЯТИ МУОСИРИ ИДОРА ВА ТАНЗИМИ САРМОЯГУЗОРИҲОИ МУСТАҚИМИ ХОРИҶӢ ДАР ИҚТИСОДИЁТИ МИЛЛӢ

2.1. Методҳои ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ва танзими он дар иқтисодиёти миллӣ

Дар шароити ноустувории иқтисоди ҷаҳонӣ ва номуайянии сиёсати самарабахши сармоягузорӣ, ки ба ҳавасмандгардонии рушди бахши воқеии иқтисоди кишвар нигаронида шудааст, татбиқ карда мешавад. Ҷалби фаъоли сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба иқтисодиёти кишвар натиҷаи як низоми мавҷудаи тақсими байналмилалӣ меҳнат ва азнавтақсимкунии сармоя дар бахшҳои мебошад, ки соҳибкорӣ ба таври муассир рушд хоҳад кард. Вазъи кунунии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳама аломатҳои ноустуворию дорад. Фаъолгардонии фаъолияти сармоягузорӣ дар шароити ҳозира вобастаи муҳимми баланд бардоштани фаъолнокии иқтисодии кишвар, ҳамгироӣ ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ ва бозори молиявии байналмилалӣ мебошад. Вобаста ба ин, як қатор чораҳои заруранд, ки ба баланд бардоштани самаранокии механизмҳои ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шаванд.

Дар шароити муосири иқтисодӣ, рушди ҷалби сармоя бе ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ имконнопазир аст. Чунки равандҳои муосири ҷаҳонишавӣ аҳамияти афзояндаи сармоягузориҳои мустақими хориҷиро тавсиф мекунад. Яке аз аломатҳои тамомияти иқтисоди ҷаҳонӣ, ба даст овардани нақши сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар ҳама шаклҳои муносибатҳои иқтисодии байналмилалӣ мебошад. Ин равандҳо далели онанд, ки ташаккули иқтисоди ҷаҳонӣ аз зинаи бозори ҷаҳонӣ ба зинаи истеҳсолоти ҷаҳонӣ гузаштааст. На танҳо як гардиши фаромарзии молҳо, балки ҳаракати фаромиллии омилҳои истеҳсолӣ вучуд дорад, ки яке аз онҳо сармояи хориҷӣ мебошад.

Иқтисодиёти кушода будани Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо аз нуқтаи назари содирот ва воридот, инчунин дар доираи иштироки иқтисодиёти

мамлакат дар ҳаракати байналхалқии сармояи мустақими хориҷӣ ба назар мерасад. Ба ҳамагон маълум аст, ки иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иқтисодиёти кушоди хурд мансуб аст. Вобаста ба ҳамин шароит, тағйир додани нишондиҳандаҳои бозори дохилии сармоя ба ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ таъсир расонида наметавонад. Дар ҷалби сармояи хориҷӣ аслан омилҳои макроиқтисодӣ, аз қабили ғунҷоиши бозори дохилӣ, мустақамии қурби асъор, устувории сиёсӣ, инчунин дараҷаи инкишоф ва шароитҳои ҳуби инфрасохтор ва нишондиҳандаҳои бозори меҳнат, мавқеи аввалиндараҷа доранд.

Дар доираи гуфтаҳои боло дар ин зербоб мо масъалаҳои ҷалби сармояи мустақими хориҷиро ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон зери омӯзиш қарор додем. Омӯзиши ин масъала натавонад бо таҳлили нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ дар самти ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ, балки кӯшиш ба ҳарч дода шудааст, ки дар доираи сиёсати макроиқтисодии давлат низ ин масъала дида шавад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон проблемаи дарёфт намудани манбаъҳои маблағгузори ба лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар баҳши воқеии иқтисодиёт хеле мубрам гардидааст, ки барои ҳалли ин мубрамият аз фаъолияти фаъолнокии давлат дар самти ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ ва ниҳоят ба самаранокии лоиҳаҳо дар маҷмӯъ вобаста аст. Зарур аст, ки на танҳо ба дарёфти манбаи сармоягузорӣ, балки ба коркарди равишҳои тахассусии сохтории манбаи сармоягузорӣ диққат дода шавад.

Муаллифон Плотников В.В., Хирш А.А. дар мақолаи илмӣ худ қайд мекунанд, ки чараёни ҷалби сармояи хориҷӣ мустақиман ба шароити зарурӣ, ки ба фароҳам овардани муҳити мусоид барои ҷалби сармоягузoron аз давлат ва назорати қатъии иҷрои онҳо вобаста аст, алоқаманд мебошад[158].

Мақсади асосии ин параграф муайян намудани методҳои асосии шиддатёбии раванди ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Вобаста ба ҳамин Савицкая Г.В. қайд менамояд, ки дар амалияи ҷаҳонӣ, се методи асосии ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ вучуд дорад[87,с.288]:

1. Сармоягузориҳои мустақим ё воқеӣ (сармоягузорӣ ба сармоя дар саноат, савдо, соҳаи хизматрасонӣ - бевосита ба корхонаҳо).
2. Сандуки портфелӣ ё молиявӣ (сармоягузорӣ ба саҳмияҳои хориҷӣ, вомбаргҳо ва дигар қоғазҳои қиматнок).
3. Қарзҳо ва қарзҳои миёнамӯҳлат ва дарозмуддати байналмилалӣ аз Корпоратсияҳои саноатӣ ва тиҷоратӣ, бонкҳо ва дигар муассисаҳои молиявӣ.

Методҳои сармоягузорӣ - ин имконият ва механизмҳои ҷалби маблағҳо бо мақсади сармоягузорӣ ба равандҳои молиявӣ ё фаъолияти сармоягузорӣ мебошанд. Аксаран андеша ба он доранд, ки мафҳуми усулҳо ва шаклҳои сармоягузорӣ якмаъноанд, аммо ин комилан дуруст нест, чунки намудҳои зерини усулҳои сармоягузорӣ мавҷуд мебошанд, ки аз ҷиҳати шакл куллан фарқ мекунад (Ҷадвалӣ 2.1.1.).

Аммо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон методҳои дигари ҷалб намудани сармояи мустақими хориҷӣ мавриди амал қарор дода шудааст. Аз ҷумла бо роҳи **паст намудани меъёрҳои андозҳо, зиёд намудани имтиёзҳои ҳавасмандгардонӣ, ташкили минтақаҳои озоди иқтисодӣ** ва ғайраҳо (аз нигоҳи сиёсати давлатӣ) ҷалб кардан мумкин аст, ки ҳар яки онро мо ба таври муфассал шарҳ медиҳем.

Дар системаи андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ислоҳоти бомуваффақият гузаронида шуд. Ба сармоягузориҳои хориҷӣ имтиёзҳои олии андозӣ дода шуданд. Дар зери мафҳуми сиёсати андоз мо маънои сиёсати мақсаднокро дар назар дорем, ки воситаҳои зеринро истифода мебарад: меъёрҳои тафриқашудаи андоз ва тарҳи маблағи хароҷот аз андозаи пойгоҳи андозбандишаванда; имтиёзҳои андоз ва озодкунии андозӣ; тартиби идоракунии андоз.

Чадвали 2.1.1.

МЕТОДҲОИ ЧАЛБИ САРМОЯИ ХОРИЦӢ

№	Методҳои сармоягузорӣ	Маълумоти мухтасар
1	Худмаблағгузорӣ	Худмаблағгузори ташкилот аз ҳисоби худ ба амал бароварда мешавад. Андозаи чунин сармоягузорӣ аз фарқияти фоидаи софи ташкилот ва амортизатсияи он ва дигар хароҷоти истеҳсоли вобаста аст
2	Маблағгузори лоиҳа	Маблағгузори лоиҳа чунин усули сармоягузорӣ мебошад, ки манбаи хизматрасони маблағҳои аз сармоягузор бадастомада чарағи молиявӣ ва пулии худ лоиҳа мебошад. Арзёбии даромад ва хароҷот ба тақсими хавфҳо байни иштирокчиёни лоиҳаи сармоягузорӣ асос меёбад.
3	Маблағгузори омехта	Хусусияти чунин сармоягузорӣ воридкунии маблағҳо аз як кишвар ба кишвари дигар бо иштироки сохторҳои давлатӣ ва хусусӣ мебошад.
4	Маблағгузори сахҳомӣ	Моҳияти усули маблағгузори сахҳомӣ дар ҷамъовари маблағҳо тавассути баровардани сахҳомӣ ширкат дар бозори коғазҳои қиматнок ва фурӯши ин сахҳомӣ ба сармоягузoron. Ин усули сармоягузорӣ дар алтернатива ба маблағгузори қарзӣ арзонтар аст, аммо дар амал, онҳо бештар ба қарз муҷриат мекунад. Бартарияти маблағгузори сахҳомӣ: 1. Бо назардошти ҳаҷми назарраси коғазҳои қиматнок, нархи воситаҳои ҷалбшуда хеле коҳиш меёбад 2. Пардохтҳо барои истифодаи захираҳои ҷалбшуда танҳо дар асоси натиҷаи молиявии ҷамъияти сахҳомӣ анҷом дода мешаванд. 3. Маҳдуд нашудани истифодаи маблағҳои қарзгирӣ.
5	Маблағгузори қарзӣ	Маблағгузори қарзӣ, ҳамчун усули сармоягузорӣ, ҷалби маблағро тавассути гирифтани қарз ё қарз пешбинӣ мекунад. Қарз – ин қарз бо пули нақд ё дар шакли мол бо шарт баргардонидан ва пардохти фоизҳо барои истифода фаҳмида мешавад. Дар амалия маблағгузори қарзӣ усули маъмултарини сармоягузорӣ мебошад. Ин усули маблағгузори сармоягузорӣ метавонад дар якҷанд шакл пешниҳод карда шавад: 1. Қарз 2. Вомбарг

Таҳияи муаллиф

Қайд кардан зарур аст, ки соли 2012 дар Тоҷикистон ислоҳоти куллии системаи андоз гузаронида шудааст. Бунёди муҳити мусоиди соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ, ҳамчун ислоҳоти афзалиятнок эълон карда шуд. Натиҷаи

асосии ислоҳот сода кардани системаи андоз ва кам кардани шумораи андозҳо буд.

Шумораи андозҳои ҷамъоваришуда аз 21 дар соли 2007 то ба 10 коҳиш ёфтааст. Ин ихтисор эҳтимолан ба як бизнес ду афзалиятро фароҳам овардааст, он ҳаҷми умумии пардохтҳои андозро коҳиш дода, баҳисобгириро осон намудааст. Ҳамин омил буд, ки ҷалби сармоягузории мустақими хориҷӣ дар соли 2011 аз 161,4 млн. доллари ИМА ба 391,3 млн. доллари соли 2012 баробар шуд, яъне агар ба маротиба ҳисоб кунем 2,4 маротиба рост меояд. Дар соли 2019 бошад ҷалби сармоягузории мустақими хориҷӣ ба 345,9 млн. доллар баробар шудааст, ки нисбат ба соли 2011 184,5 млн. доллар зиёд мебошад. Гуфтан ба маврид аст, ки баъд аз таҳрири Кодекси андоз аз соли 2013 то соли 2015 ҷалби сармоягузории мустақими хориҷӣ тамоюли афзоиш касб намуд, аммо солҳои охир, яъне аз соли 2016 то 2019 камшавӣ аз 434,2 млн. долл ба 345,9 млн. доллари 2019 баробар шудааст. Таҳлили рақамҳо нишон медиҳад, ки ноустуворӣ дар ҷалби сармоягузории мустақими хориҷӣ дида мешавад[156].

Дар иртибот ба ҳамин Давлатшоев О.Х. қайд намудааст, ки такмили системаи муосири андоз бояд дар ду самт амалӣ карда шавад: аз як тараф, устувории андозҳо ва меъёрҳои он, баланд бардоштани сатҳи озодкунии андозҳо ва гирифтани ҳама даромадҳо дар шакли андоз, аз ҷониби дигар, ба корхонаҳо имкон медиҳанд, ки ҳаматарафа рушд кунанд[25,с.72].

Аммо Улугхоҷаева Х.Р. ба таври дигар андеша пешниҳод намудааст. Ба андешаи ӯ такмили системаи андоз бояд барои аз байн бурдани он унсурҳои системаи андоз, ки ба рушди корхона монеа эҷод мекунанд, ба ҷалби сармоя барои ворид намудани таҷҳизоту технологияҳои нав ва рушди инноватсионӣ равона карда шавад. Зарур аст, ки самтҳои сиёсати давлатии андоз бо мақсади танзим ва ҳавасмандкунии равандҳои сармоягузорӣ, фароҳам овардани шароити иқтисодӣ, имкониятҳо барои корхонаҳо ҷиҳати анҷом додани фаъолияти сармоягузорӣ, модернизатсия ва навсозии истеҳсолот ва ғайра тақвият дода шаванд[112,с.8].

Қодирзода Д.Б. қайд намудааст, ки маъмуркунонии андоз бояд ба ҳалли масъалаҳои иҷтимоию иқтисодии рушди кишвар бо назардошти манфиатҳои андозсупорандагон нигаронида шавад. Системаи маъмурикунонии андоз набояд ба ғайолияти корхонаҳо таъсири манфӣ расонад ва рушди онҳоро боздорад, балки ин система бояд ба ҳавасмандии корхонаҳои соҳаҳои мухталифи ғайолияти иқтисодии кишвар мусоидат намояд[42,с.7]. Мо низ чонибдори гуфтаҳои Қодирзода Д.Б. мебошем, дар ҳақиқат агар маъмуркунонии андоз ба ҳалли масъалаҳои иҷтимоию иқтисодии рушди кишвар бо назардошти манфиатҳои андозсупорандагон нигаронида шавад, дар ин ҳолат мо яке аз омилҳои зиёд шудани сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ва ҳавасмандии сармоягузoronро мебинем.

Агар аз рӯйи назарияи А. Лаффер муҳокима ронем, аз истеҳсолкунандагон гирифтани беш аз 35-40 фоизи арзиши иловашуда боиси беманфиат гардидани сармоягузорӣ ба тақрористеҳсолкунии васеъ мешавад. А. Лаффер қайд намуда буд, ки ҳангоми паст намудани меъёри андозҳо, ниҳоят манбаи андозбандӣ афзуда, ҳавасмандӣ ба пардохти андозҳо ба вучуд меояд.

Аз гуфтаҳои боло, метавон хулоса намуд, ки ҳоло ҳам Кодекси андози бехтарин таҳия карда нашудааст.

Дигар методи ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имтиёзу ҳавасмандгардонии сармоягузорӣ мебошад, ки ба таври васеъ истифода бурда мешавад. Имтиёзҳои андозӣ яке аз фишангҳои ба танзим даровардани рушди ҷалби сармоягузориҳои мустақим ба ҳисоб мераванд. Чунки имтиёзҳои андозӣ метавонанд сармоягузoronи дилшикастаро дубора ҳавасманд гардонанд. Зери мафҳуми ҳавасмандгардонӣ «андозагирии» афзалиятҳои иқтисодие фаҳмида мешаванд, ки давлат ба муассисаҳои мушаххас ё гурӯҳи алоҳидаи корхонаҳо, бо мақсади ҷалби сармоя ба соҳаҳои афзалиятноки иқтисодӣ пешниҳод мекунад. Вобаста ба ҳамин, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо солҳои 2016-2018 маблағи умумии имтиёзҳои ҷоришуда беш аз 15 миллиард сомони ро

ташкил намуд, ки ин ба рушди соҳибкориву сармоягузорӣ дар соҳаҳои иқтисодиву истеҳсолӣ равона шудааст. Қобили зикр аст, ки солҳои охир таваҷҷуҳи Ҳукумати Тоҷикистон ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ ва фароҳамории фазои мусоид барои ҷалби сармоягузорӣ афзуда, дар ин замина ислоҳоти зиёде рӯйи қор оварда шудаанд. Доир ба бехтар гардонидани низоми андозбандии кишвар, ислоҳот дар ин самт идома дорад. Масалан, соли 2016 шумораи санчишҳо қариб 300 ҳазорро ташкил дода бошад, ҳамин нишондиҳанда дар соли 2019 ҳамагӣ 48 ҳазорро ташкил кардааст[1,с.3]. Чунончи Ҷумабоев Х.К қайд менамояд, ки мунтазам ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси андозу гумрук яке аз нишондиҳандаҳои мутобиқгардонии қонунгузории амалкунанда ба меъёрҳои байналмилалӣ оид ба қарорҳои ҳимояи ҳуқуқҳо маҳсуб меёбад[122,41].

Дар банди 6-и моддаи 110 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, ки барои корхонаҳои нави молистеҳсолкунанда аз андози ғоида аз лаҳзаи бақайдгирии давлатӣ ҳангоми аз ҷониби муассисони онҳо дар муҳлати 12 моҳи тақвими аз санаи бақайдгирии давлатӣ ба фонди оинномавии чунин корхонаҳо ворид намудани ҳаҷмҳои дар поён пешбинигардидаи сармоягузориҳо ба муҳлатҳои зерин аз андоз озод мебошанд:

а) 2 сол, агар ҳаҷми сармоягузориҳо бештар аз 200 ҳазор доллари ИМА то 500 ҳазор доллари ИМА бошанд;

Расми 2.1.1. Таҳияи муаллиф

б) 3 сол, агар ҳаҷми сармоягузориҳо бештар аз 500 ҳазор доллари ИМА то 2 млн. доллари ИМА бошанд;

в) 4 сол, агар ҳаҷми сармоягузориҳо бештар аз 2 млн. то 5 млн. доллари ИМА бошанд;

г) 5 сол, агар ҳаҷми сармоягузориҳо бештар аз 5 млн. доллари ИМА бошанд[2,с.169].

Ҳавасмандгардониҳои сармоягузорӣ ба фискалӣ (ба монанди имтиёзҳои андозии гумрукӣ) ва ғайрифискалӣ (ба монанди грантҳо, қарзҳои имтиёзнок, чораҳо барои беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ) тақсим мешаванд.

Сиёсати ҳавасмандгардонии сармоягузoron дар мамлакатҳои тараққикарда ва рушдёбанда амалан аз ҳам тафовут дорад.

Дар амалияи ҳавасмандгардонии сармоягузoron дар мамлакатҳои тараққикардаи саноатӣ воситаҳои молиявӣ афзалият дошта, барои мамлакатҳои рӯ ба инкишоф ва мамлакатҳои иқтисодиёташон дар давраи гузариш қарордошта ҳавасмандгардонии воситаҳои фискалӣ ва андозӣ бартарӣ дорад; дар аксар маврид барои таҷҳизоти истеҳсолии воридшаванда хирочи имтиёзноки гумрукӣ истифода мегардад (ки он дар мамлакатҳои тараққикардаи саноатӣ дар қиёс бо хирочи ба дигар намудҳои таҷҳизоти саноатӣ ҷорикардшуда чораи камсамар ҳисоб меёбад), инчунин кам кардани музди андози корпоративӣ ба даромад, пешниҳоди таътилҳои андозӣ истифода бурда мешаванд.

Мамлакатҳои рӯбатараққӣ ва мамлакатҳои иқтисодиёташон дар давраи гузариш қарордошта барои амалӣ гардонидани сиёсати ҳавасмандсозии ҷалби сармоя аз ҳавасмандии андозӣ истифода мекунанд. Мақсади чунин тадбирҳо аз он иборат аст, ки ин мамлакатҳо мехоҳанд воридоти захираҳои беруна ва дохилиро истифода бурда, ба азнавсозии иқтисодиёт ва рушди иқтисодӣ ноил гарданд.

Расми 2.1.2.Таҳияи муаллиф

Таҳфифи сармоягузори ва қарзҳои андозӣ дар қиёс бо таътилҳои андозӣ афзалиятро дороанд, зеро онҳо абзори нисбатан таъсирбахши ҷалби сармоя дар ин ва ё он шакли дилхоҳ ба ҳисоб мераванд.

Низоми қарзии андозӣ нисбатан оддӣ ва самаранок мебошад. Дар мавриде, ки маблағи умумии қарзи андозии ба корхонаи ихтисоснок таъиншуда маълум аст, он ба суратҳисоби махсуси андоз гузаронида мешавад. Ширкате, ки чунин имтиёзро соҳиб мегардад, андозсупорандаи оддӣ ба ҳисоб рафта, фарқияти он аз дигар корхонаҳо дар он аст, дар ин ҳолат масъалияти андозбандии даромад аз ҳисоби қарзи додашуда аз суратҳисоби андоз то дами ба сифр баробар шудани салдо баргардонида мешавад. Пас аз ин суратҳисоби андоз як давраи муайян баста шуда, маблағҳои истифоданашудаи қарзи андозӣ барои истифодабарӣ иҷозат дода мешавад.

Қарзи андозӣ ин маблағи аз андози даромад нигоҳдошташудаи қисми хароҷоти инвеститсионии ширкат мебошад, ки эҳтимол бо шарти барои маблағгузори минбаъда истифодашавии ин қарз пешбинӣ шудааст.

Низоми тахфифи сармоягузорӣ ҳамшабеҳи амалияи қарзи андозӣ дар шакли андозаи паст кардашудаи андоз истифода гардида, таъсири адекватӣ дорад. Фарқият танҳо дар он аст, ки андози корпоративӣ якчанд андоза дошта, маблағи умумии пешниҳодшавандаи тахфифӣ на дар шакли ифодаи мутлақ, балки дар шакли ҳаҷми андозае, ки аз рӯйи он тахфиф пешниҳод мегардад, муайян карда мешавад. Дар акси ҳол маблағи пешниҳодшавандаи қарзи андозӣ аз андозаи андоз вобастагӣ надорад.

Тахфифи сармоягузорӣ дар шакли тахфиф ба харобшавии конҳо низ буда метавонад, ки амалишавии он ба камшавии андозбандӣ ба даромади соҳаи индустрияи истихроҷ мусоидат менамояд.

Боз як шакли дигаргунаи тахфифи сармоягузорӣ камшавии андози корпоративӣ маҳсуб меёбад, ки ба ними фарқияти байни хароҷот барои НИОКР дар соли равон ва хароҷоти миёнаи барои таҳқиқоти илмӣ дар ду соли пештар, бо назардошти афзоиши нарх баробар мебошад.

Дар ҳолати амортизатсияи суръатнок дар муқоиса бо амортизатсияи оддӣ қисми зиёди даромад ба харчи истеҳсолот ворид гардида, аз андозбандӣ озод мешавад.

Дар муқоиса бо методҳои дигари ҳавасмандгардонии андозӣ барои ҷалби инвеститсияҳо амортизатсияи суръатнок ду ҷиҳати афзалиятнок дорад:

- нисбат ба даромаде, ки пештар аз он даст кашида шуда буд ва он қисман аз ҳисоби арзиши пулу моли солҳои охир амалкунанда пӯшонида мешуд, арзонтар аст;

- дар ҳолате, ки амортизатсияи суръатнок асоси муваққатӣ дорад, пас он метавонад рушди маблағгузорию дар давраи кутоҳ ҳавасманд гардонад, зеро сармоягузoron, эҳтимол барои гирифтани самараи оянда маблағҳои худро гузоранд. Кумаки моддии сармоягузорӣ шакли дигари тахфифи андозӣ ба ҳисоб меравад, вале пешниҳоди онҳо мушкilot ба миён меоварад, зеро

барои буҷа хатар дорад (самараи буҷавии чунин кумак метавонад манфӣ бошад).

Ҳавасмандкунии андозҳои бавосита дар шакли аз зери андозбандии ААИ озод намудани ашёи хом ва молҳои маблағи зиёд талабкунанда ва ҳамчунин ворид намудани низоми шартан беҳирочи воридот амалӣ гардонида шавад.

Дигар методи фаъоли сармоягузори мустақими хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин таъсис намудани минтақаҳои озоди иқтисодӣ мебошад. Дар чунин шароит яке аз роҳҳои зудтар ҷалб кардани сармоя, ки Ҷамила Содотулҳусейнӣ вобаста ба ҳамин метод ишора намудааст, ин таъсисдиҳӣ ва фаъолиятнамоии минтақаҳои озоди иқтисодӣ мебошад. Минтақаҳои озоди иқтисодӣ ба андешаи ӯ дар сохтори иқтисодии байналмилалӣ густариши ҷаҳонӣ гирифта, аксари кишварҳои дунёро новобаста аз тавоноии иқтисодиашон фаро мегиранд[121,с.157].

Саидмуродова М.А. таъсиси минтақаҳои озори иқтисодиро низ яке аз роҳҳои рушди иқтисодӣ, савдо ва ҷалби сармояи хориҷӣ дар мамлакат мебинад[88,с.13].

Вобаста ба гуфтаҳои олимони ватанӣ бо мақсади муҳайё намудани шароити мусоид барои ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ, технологияҳои нав, барои бунёди инфрасохтори замонавӣ, ҷиҳати мусоидат ба масъалаҳои шуғли аҳоли ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ, инчунин ғанӣ намудани бозори дохилӣ ва истеъмоли, маҳсулоти саноатӣ, беҳтар намудани сатҳи сифати зиндагии аҳоли, якчанд санадҳои танзимкунандаи соҳавӣ аз қабилӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» ва Низомномаҳои минтақаҳои озоди иқтисодӣ қабул карда шуд. Ҷиҳати дар амал татбиқ намудани Қонуни мазкур, аини замон дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон чор минтақаи озоди иқтисодӣ

МИНТАҚАҲОИ ОЗОДИ ИҚТИСОДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

1. Масоҳати умумӣ 320 га;
2. Заминҳои холи 210 га;
3. Иҷораи замин 1м^2 -1 доллар/сол;
4. Мӯҳлати амали МОИ – 25 сол;
5. Миқдори субъектҳо 24 адад;
6. Адади андозҳои пардохтшаванда 2;
7. Воридоти хомашё ва таҷҳизот – 0% бочи гумрукӣ ва андозҳо;
8. Содироти маҳсулот – 0% бочи гумрукӣ ва андозҳо;

1. Масоҳати умумӣ 401,6 га;
2. Иҷораи замин 1м^2 -1 доллар/сол;
3. Мӯҳлати амали МОИ – 25 сол;
4. Миқдори субъектҳо 3 адад;
5. Адади андозҳои пардохтшаванда 2;
6. Воридоти хомашё ва таҷҳизот – 0% бочи гумрукӣ ва андозҳо;
7. Содироти маҳсулот – 0% бочи гумрукӣ ва андозҳо;

1. Масоҳати умумӣ 521,3,6 га;
2. Иҷораи замин 1м^2 -1 доллар/сол;
3. Мӯҳлати амали МОИ – 25 сол;
4. Миқдори субъектҳо 8 адад;
5. Адади андозҳои пардохтшаванда 2;
6. Воридоти хомашё ва таҷҳизот – 0% бочи гумрукӣ ва андозҳо;
7. Содироти маҳсулот – 0% бочи гумрукӣ ва андозҳо;

1. Масоҳати умумӣ 200 га;
2. Иҷораи замин 1м^2 -1 доллар/сол;
3. Мӯҳлати амали МОИ – 25 сол;
4. Миқдори субъектҳо 0 адад;
5. Адади андозҳои пардохтшаванда 2;
6. Воридоти хомашё ва таҷҳизот – 0% бочи гумрукӣ ва андозҳо;
7. Содироти маҳсулот – 0% бочи гумрукӣ ва андозҳо;

Расми 2.1.3. Таҳифи муаллиф

ташкил карда шудааст, аз ҷумла МОИ «Суғд», МОИ «Панҷ», МОИ «Данғара» ва МОИ «Ишкошим».

Яке аз роҳҳои маъмул ва муваффақи ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ, ки дар се-чор даҳсолаи охир дар қисми зиёди кишварҳои рӯ ба инкишоф густариш ёфтааст, таъсиси минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар шаклҳои гуногун (минтақаи тиҷоратии озод, минтақаҳои истеҳсолию содиротӣ, минтақаҳои гумрук, бандарҳои озод, технопарк, технополис ва ғайра) ба ҳисоб меравад, ки дар миёнаи солҳои 90-ум шумораи онҳо дар ҷаҳон ба беш аз 4 ҳазор расид.

Ба ақидаи Семёнов К.А. таъсиси минтақаҳои озоди иқтисодӣ аломати ҷорӣ намудани принципи иқтисоди озод буда, низоми гумрукӣ, андозситонӣ ва сармоягузорӣ дар он барои равнақу ривоҷи сармоягузорию дохилию хориҷӣ мусоидат мекунад[96,с.83].

Ба андешаи мо ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ метавонад боиси ғайб гардидани иқтисодиёти ҷумҳурӣ гарданд, зеро таъсиси минтақаи махсуси иқтисодӣ метавонад, ҳалли ҷунин се масъалаи асосии иқтисодиро таъмин наоянд:

Якум - ташвиқи маҳсулотҳои содиршавандаи ҷумҳурӣ ва таъмини воридоти ашёи хориҷӣ;

Дуюм – бо қор таъмин намудани қисми зиёди аҳолии бекормонда;

Сеюм - дар мисоли минтақаҳои озоди иқтисодӣ омӯхтани таҷрибаи пешқадами усулҳои муфиди хоҷагидорӣ ва дар иқтисоди миллӣ (бо назар дошти хусусиятҳои миллӣ ва анъанаҳои хоҷагидорӣ) истифода кардани онҳо.

Боиси қайд аст, ки, ки дар иқтисоди ҷаҳони имрӯза ба таҷрибаи андӯхтаи минтақаҳои озоди иқтисодӣ аҳамияти хоса медиҳанд ва кишварҳои, ки кӯшиши гузаронидани ислоҳоти ҷиддии иқтисодӣ доранд, аз он сарфи назар карда наметавонанд.

Чи хеле ки қайд карда гузаштем самти муҳимми сиёсати ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба иқтисодиёти ҷумҳурии мо бояд ташкил

кардани минтақаҳои озои иқтисодӣ гардад, чунки онҳо метавонанд нақши муҳимро дар азнавсозии иқтисодиёти миллӣ иҷро кунанд.

Мо фикр мекунем, ки ташкил намудани минтақаҳои озои иқтисодӣ дар каламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷалби захираҳои молиявӣ, техника ва технологияи замонавӣ аз хориҷа, омӯзиши таҷрибаи хориҷии идоракунии иқтисодиёт ва тараққиёти робитаҳои берунии иқтисодӣ, тайёркунии васеи мутахассисони баландихтисоси роҳбарикунанда, тараққиёти комплекси захираҳои табиӣ ҷумҳурӣ, мусоидат менамояд.

Муҳимияти баъзеи ин гуфтаҳо барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври муфассалтар барраси менамоям. Мушкилоти аз ҳама калонтарин дар масъалаи рушди иқтисодиёти миллӣ ин камчинии сармоягузориҳои дохилӣ ҳамчун омили асосии рушди иқтисодӣ мебошад. Дар итибот ба ҳамин норасоии сармоягузориҳои дохилӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст, ки сармоягузориҳои мустақими хориҷиро ҷалб намояд. Аммо то ҳол масъалаи ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба иқтисодиёти миллӣ чандон ғайрарошудааст. Барои бартараф кардани ин мушкилот зарур аст, ки дар ҷумҳурӣ минтақаҳои озои иқтисодӣ бо мақсади ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ташкил карда шаванд.

Баъдан бо баро ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад нишондиҳандаҳои макроиқтисодиро хубтар намояд. Аз лаҳзаи гузаронидани «ислоҳот доир ба иқтисодиёти кушод» дар Тоҷикистон ҳаҷми ММД ба ҳар сари аҳоли зиёд гардидааст. Ҳамин тариқ, он дар соли 2019 8355,4 сомонӣ ва соли 2013 он 4965,57 сомонино ташкил дод, нисбат ба соли 2013 3389,83 сомонӣ зиёд мебошад. Агар бо мамлакатҳои Қазоқистон он 9 409 доллари ИМА, Қирғизистон-1261 доллари ИМА ва Ўзбекистон-1741 доллари ИМА-ро муқоиса намоем, фарқиати осмониро мушоҳида менамоям.

Аз соли 2019 дар Тоҷикистон рушди ин нишондиҳандаи ММД дар ҳаҷми 7,5 дида мешавад[15,с.9].

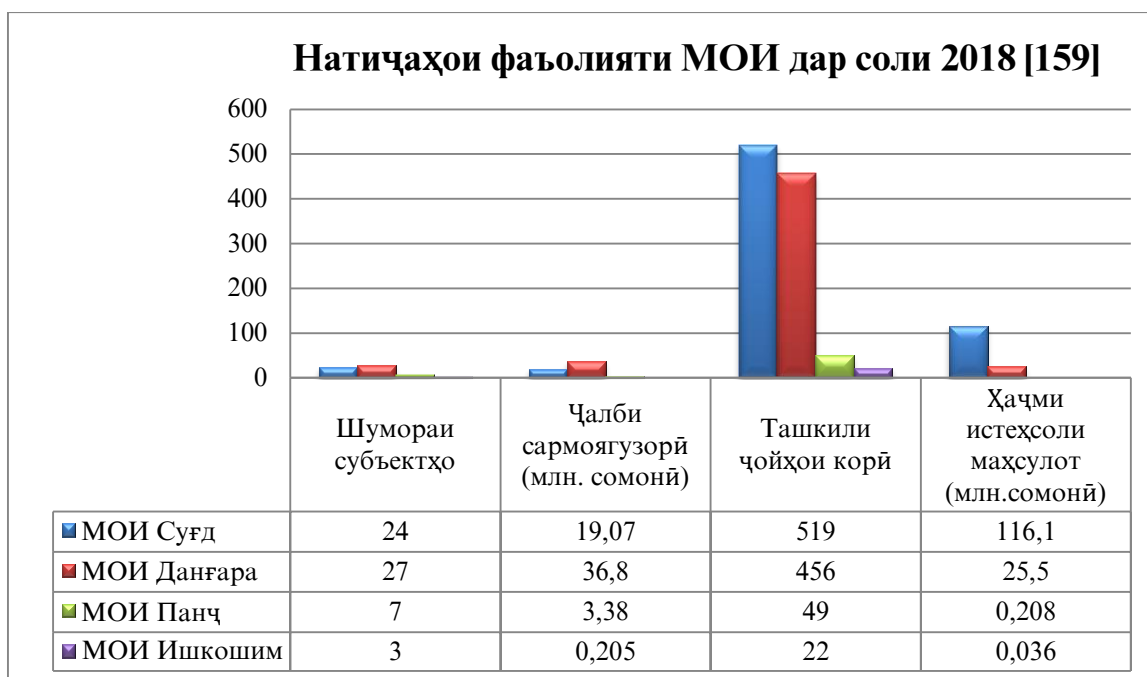
Дигар ин, ки дар натиҷаи фаъолияти самарабахши минтақаҳои озоди иқтисоди, Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад баъзе нишондиҳандаҳои иқтисодиро дар ҷумҳурӣ ва минтақаҳои он худро беҳтар намояд ба монанди:

- зиёд намудани ҷойҳои корӣ;
- ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба минтақаҳои камдаромади ҷумҳурӣ;
- зиёдкунии манбаҳои даромадноки дар минтақаҳои ҷумҳурӣ;
- амалигардонии азнавсозии техникии фондҳои асосии ҷойдошта;
- ташкили соҳаҳои нави истеҳлот;
- ҳавасмандкунии тараққиёти соҳибкорӣ ва дастгирии он.

Ҳамин тавр, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҷалби сармоягузориҳои он якчанд маротиба аз имкониятҳои иқтисодии он пасттар мебошад, ташкили минтақаҳои озоди иқтисодӣ маънои онро дорад, ки низоми мусоиди иқтисодӣ барои бурдани фаъолияти соҳибкорӣ ташкил карда мешавад, чунки имконият медиҳад чор нишонаи асосии манфии барои иқлими сармоягузорӣ хос буда, бартараф карда шаванд:

- вазнинии бори андоз;
- ноустувории қонунгузорӣ аз ҳисоби ташкил намудани низоми махсус дар минтақаҳо;
- ҳатари баланди сармоягузориҳо бо роҳи ташкил кардани маъмурияти минтақа, ки раванди сармоягузориҳо дар минтақа идора мекунад;
- норасоии сармоя бо роҳи тақомули он дар минтақаҳои озоди иқтисодӣ.

Ҳамин тариқ, метавон хулоса намуд, ки таъсиси минтақаҳои озоди иқтисодӣ ба зиёдшавии сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ мусоидат мекунад. Дар баробари ин, минтақаҳои озоди иқтисод метавонанд ба беҳтаркунии иқлими сармоягузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири мусбӣ расонанд.

Расми 2.1.4. Натиҷаҳои фаъолияти МОИ дар соли 2018.
Сарчашма: Коркарди муаллиф дар доираи маводҳои [159]

Таҳлилҳои расми 2.1.4 нишон медиҳад, ки аз чор адад минтақаи ташкилшуда танҳо дутоаш фаъолияти босамар доранд. Чунки аз 61 адад субъектҳои бақайдгирфташуда қисмати зиёдаш ба ду минтақа рост меояд. Ин минтақаҳои озоди иқтисодии «Суғд» ва «Данғара» мебошанд. Аз теъдоди умумии субъектҳои бақайдгирфташуда айнаи замон 39,3 % ба МОИ «Суғд» ва дар МОИ «Данғара» – 44,2 субъектҳои фаъолияти истеҳсоли, хизматрасонӣ ва содиротиву воридотиро ба роҳ мондаанд.

Самти дигари фаъолиятнамоии минтақаҳои озоди иқтисодиро аз рӯи ҷалби сармояи мустақим низ баҳогузорӣ менамоянд. Ҳамин аст, ки дар соли 2018 дар МОИ-и ҷумҳурий дар маҷмӯъ 59,4 млн. сомонӣ сармоя ҷалб шудааст.

Аз маълумоти диаграммаи 3 маълум мегардад, ки ҳаҷми сармоягузорӣ ба МОИ «Панҷ» ва МОИ «Ишкошим» бениҳоят кам мебошад. Миқдори аз ҳама зиёди сармоягузорӣ ба МОИ «Данғара» ва миқдори аз ин камтар ба МОИ «Суғд» рост меояд. Зиёд гардидани ҳаҷми сармоягузориҳои мустақим ба МОИ шаҳодат аз он медиҳад, ки зина ба зина теъдоди субъектҳои зиёд гардида, бунёди корхонаҳои нави истеҳсолию хизматрасонӣ афзоиш

меёбанд. Вале, мутаассифона, фаъолияти МОИ «Панҷ» ва «Ишкошим» ташвишовар мебошад.

Ҳамин тавр, таъсиси минтақаҳои озои иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чузъи муҳимми ислоҳоти иқтисодӣ буда, ба густариши муносибатҳои бозорӣ, таҳкими механизми иқтисодии таъмини рушди босуботи иқтисодию иҷтимоии кишвар ва ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ равона шудааст.

Ҳамин тариқ, минтақаҳои озои иқтисодии ҷумҳурӣ новобаста аз мушкилоти ҷойдошта фаъолиятшонро ҷоннок намуда, барои расидан ба ҳадафҳои Стратегияи миллии рушд саҳми худро гузошта истодаанд.

Дар байни воситаҳои ҳавасмандгардонии сармоягузори хориҷӣ минтақаҳои озои иқтисодӣ мавқеи махсусро ишғол мекунанд, зеро онҳо минтақаҳои дорои статуси ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ буда, барои ҷалби сармояи хориҷӣ дар асоси як қатор имтиёзҳо шароити мусоид фароҳам меоваранд.

Ҳамин тариқ, барқарор кардани неруи сармоягузорӣ бо ташаккули бозори самараноки пул ва ташкили механизмҳои, ки сафарбаркунии захираҳо ва ҷойгиркунии нисбатан самараноки онҳоро таъмин месозад, бо васеъшавии пойгоҳи андозӣ, ташкили сектори рақобатпазири молиявӣ, низоми давлатии ташкилотҳои суғурта ва кафолатнокии сармояҳо, ташкили бонкҳои рушд бо ширкати давлат, ки ба сармоягузори сектори ҳақиқӣ махсус гардонида шудаанд, бозорҳои коғазҳои қиматнок, рушди бонкҳои тижоратӣ, молиявӣ, ширкатҳои сармоягузорӣ ва фондҳои сармоягузорӣ, иҷроиши талаботи пойгоҳи қонунгузори ба фаъолияти сармоягузорӣ равонашуда, мусоидат ба ташкил ва васеъгардонии корхонаҳои муштарак, минтақаҳои озои иқтисодӣ ҳавасмандгардонии андозиву гумрукӣ алоқаманд мебошад.

2.2. Соҳаи сармоягузорӣ ва ҷолибияти сармоягузорию иқтисодиёти миллӣ

Пеш аз он ки дар масъалаи ҷалби сармоягузорию мустақими хориҷӣ ба соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон андешаронӣ намоем, мехоҳем диққати шуморо оид ба масоили муҳими иқтисоди миллӣ ва динамикаи рушди он дар чанд соли охир ҷалб намоем.

Дар соли 2016 марҳилаи татбиқ намудани ислоҳоти иқтисодӣ дар ҳамаи соҳаҳои иқтисоди миллӣ давом дода шуд. Дар ин сол бо мақсади баҳогузорию эҳтиёҷот барои ноил гардидан ба Мақсадҳои Рушди Ҳазорсола аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз ҳуҷҷати муҳимьяне – «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» таҳия шуд, ки бо қарорҳои дахлдори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016 соли 2007 тасдиқ шудаанд.

Мақсади асосии дарозмуҳлати Ҷумҳурии Тоҷикистон – баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми кишвар ва таъмини рушди устувори иқтисодӣ мебошад.

Барои расидан ба ин ҳадафи олии ҳадафҳои зерин барои 15 соли минбаъда муайян шудаанд:

- Таъмини амнияти энергетикӣ ва истифодаи самарабахши неруи барқ;
- Раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ ва табдил ба кишвари транзитӣ;
- Таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат;
- Вусъатдиҳии шуғли пурмаҳсул.

Асоси ин ҳадафҳоро гузаштан аз таъмини истиқлолияти энергетикӣ ба истифодаи самарабахши нерӯи барқ, аз бунбасти коммуникатсионӣ баромада, ба кишвари транзитӣ табдил ёфтани ва таъмин намудани амнияти озуқавориву дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат ташкил хоҳад дод[3,с.6].

Дар иртибот ба ҳамин ҳадафҳои гузошташуда мо Динамикаи рушди МУД ва сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2018-ро мавриди таҳлил қарор додем (ҷадвали 2.2.1). Таҳлилҳо нишон дод, ки дар

солҳои 2010-2018 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чараёни муътадили рушди нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ нигоҳ дошта шудааст.

Ҷадвали 2.2.1

Динамикаи рушди ММД ва сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2018 [15,10]

№	Нишондиҳанда	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	ММД	24707,1	30071,1	36163,1	40525,5	45606,6	48401,6	54471,1	61093,6	77354
2	Сатҳи афзоиши ММД бо %	6,5	7,4	7,5	7,4	6,7	6	6,9	7,1	7,5
3	ММД ба сари аҳоли	3285,8	3898,1	4579,2	5019,1	5523,7	5727,8	6299,6	6913,5	8355,4
5	Сармоягузорӣ ба сари аҳоли	612,7	638,9	568,4	710,2	897,1	1140,1	1278,7	1374,9	1453,7

Муаллиф дар доираи Бюллетени оморӣ БМТ 2019 (293).С.10 омода намудааст.

Маълумоти овардашудаи ҷадвал нишон медиҳад, ки сатҳи афзоиши ММД дар солҳои 2010 то 2012 рушди он муътадил дар бахшҳои асосии иқтисодиёт ба назар мерасад. Аммо аз солҳои 2013 сар карда, то соли 2016 афзоиши ММД таносуби манфиро ихтиёр намудааст. Масалан, дар соли 2015 вазъи ноустувори иқтисодиёмо молиявӣ дар ҷаҳон ва таҳримҳои иқтисодӣ дар кишварҳои шарикони тижоратӣ, тағйирёбиҳои қурбӣ ва ноустувории нархҳо дар бозорҳои ҷаҳонӣ мол ва ашёи хом ба иқтисодиёти аксарияти кишварҳо, аз ҷумла Тоҷикистон таъсири манфӣ расонид. Ҳолати мазкур дар ҷумҳурии мо тавассути кам шудани интиқоли маблағҳо ва ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ боиси ноустувории қурбӣ, коҳиш ёфтани сатҳи даромадҳои ҳақиқӣ дар ихтиёрдоштаи аҳоли ва сатҳи талабот ба молҳои воридотӣ гардид. Бо вучуди таъсири нишонаҳои бухронӣ, рушди иқтисодиёти кишвар дар соли 2015 дар сатҳи нисбатан муътадил нигоҳ дошта шуд.

Дар соли 2015 рушди иқтисодиёт ва тақлифоти молу маҳсулот дар бахшҳои асосии иқтисодиёти кишвар нисбатан муътадил буда, дар маҷмӯъ бо натиҷаҳои мусбат ҷамъбаст гардид. Ҳаҷми ММД дар соли 2015 ба 48,4 млрд. сомонӣ баробар шуда, рушди ҳақиқӣ он 6,0 фоизро ташкил дод. Аз ҷумла, афзоиш дар бахшҳои сохтмон 21,2 фоиз, гардиши савдои ҷаҳона 5,5 фоиз,

истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ 11,2 фоиз, истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ 3,2 фоиз ва ҳаҷми боркашонӣ 2,1 фоиз зиёд гардидааст.

Коҳиш ёфтани суръати рушди ММД-и нисбат ба соли 2014 воқеӣ ба андозаи 0,7 фоиз бо таъсири кам гардидани унсури талабот дар иқтисодиёти ҷаҳон ва пастравии рушди иқтисодиёт дар кишварҳои шарикони асосии савдо (Русия, Украина, Чин ва Қазоқистон) вобастагӣ дошт.

Сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба сифати манбаҳои маблағгузориҳо барои рушду тараққиёт, васеъшавӣ ва азхудкунии истеҳсолоти нави молу хизматрасониҳот, тақмили технология, истихроҷ ва коркарди канданиҳои ғоиданок баромад мекунад.

Ҳукумат ва давлатҳои алоҳида сиёсати ҷалби сармояи мустақими хориҷиро мегузаронанд, зеро ки ин як қисми сиёсати ғайри иқтисодии онҳо мебошад.

Мақсади асосии сиёсати иқтисодии ҳар як давлат - ин рушди иқтисодиёт, баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ аҳоли бо роҳи Инчунин сиёсати иқтисодии ҳар як давлат ба паст намудани нархи молу маҳсулот, хизматрасонӣ ва таъмин намудани ҳифзи иҷтимоии аҳоли равона карда мешавад.

Сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ, ки бо воситаи корхонаҳои муштарак ё ин ки корхонаҳое, ки пурра ба сармояҳои хориҷӣ тааллуқ доранд, ташкил карда мешавад, чунин афзалиятҳо дорад:

- ҷойҳои нави кори таъмин намоянд;
- маҳсулот истеҳсол кунанд,
- ба буҷет андоз супоранд ва бо ҳамин воридшавии даромадҳои пулии лозимаро ба буҷет таъмин намоянд.

Дар навбати худ давлат ин даромадҳоро метавонад барои субсидиякунонии соҳаҳои содиротӣ равона кунад. Илова бар ин инкишофи соҳаҳои ба содирот нигаронидашуда воридоти ашёи хориҷиро таъмин намуда, ба тавозуни пардохт таъсири мусбат мерасонад. Вобаста ба ҳамин, дар зарфи 13 соли охир

ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон 9 млрд. 865,7 млн. доллари ИМА сармояи хориҷӣ ворид шудааст, ки аз ин 4345,9 млрд. доллари онро сармоягузори мустақими хориҷӣ, 5017,8 млрд. доллар ИМА дигар намуди сармоягузориҳо, қарзҳо аз ҷониби корхонаву ташкилотҳои ҷалбгардида, 502 млн. доллари ИМА сармоягузориҳои портфелӣ ташкил медиҳад.

Ҷадвали 2.2.2

Воридоти сармоягузориҳои хориҷӣ дар солҳои 2007-2019[156]

Солҳо	Сармоягузориҳои хориҷӣ						Ҷамағӣ млн доллари ИМА	
	Сармоягузори мустақим		Дигар намуди сармоягузориҳо		Сармоягузориҳои портфелӣ		Ҷаҷми умумии маблағ	Бо %
	Ҷаҷми умумии маблағ	Бо %	Ҷаҷми умумии маблағ	Бо %	Ҷаҷми умумии маблағ	Бо %		
2007	388,4	45,1	472,2	54,9			860,6	100
2008	425,7	43,0	563,6	57,0			989,3	100
2009	89,4	23,3	293,8	76,7			383,2	100
2010	238,9	51,1	228,2	48,9			467,1	100
2011	161,4	49,5	164,0	50,4	0,1	0,03	325,5	100
2012	391,3	52,4	355,0	47,5	0,1	0,01	746,4	100
2013	341,1	33,7	670,6	66,2	0,2	0,01	1011,9	100
2014	377,4	41,5	530,4	58,3	1,4	0,1	909,2	100
2015	470,9	48,1	506,9	51,9	0,0		977,8	100
2016	434,2	51,5	408,4	48,4	0,1	0,01	842,7	100
2017	354,5	32,2	245,9	22,3	500,0	45,4	1100,4	100
2018	326,8	50,7	317,7	49,3	0,0		644,5	100
2019	345,9	57	261,1	43,0	0,1	0,1	607,1	100
Ҷамъ	4345,9	44,0	5017,8	51,0	502,0	5,0	9867,8	100

Қорқарди муаллиф дар асоси маълумотҳои сомонии интернетии Қумитаи сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ <https://investcom.tj/tj/sarmoya/faolijati-sarmojaguzor/27-omori-sarmojaguzorii-hori.html> (санаи мурочиат 28.07.2019)

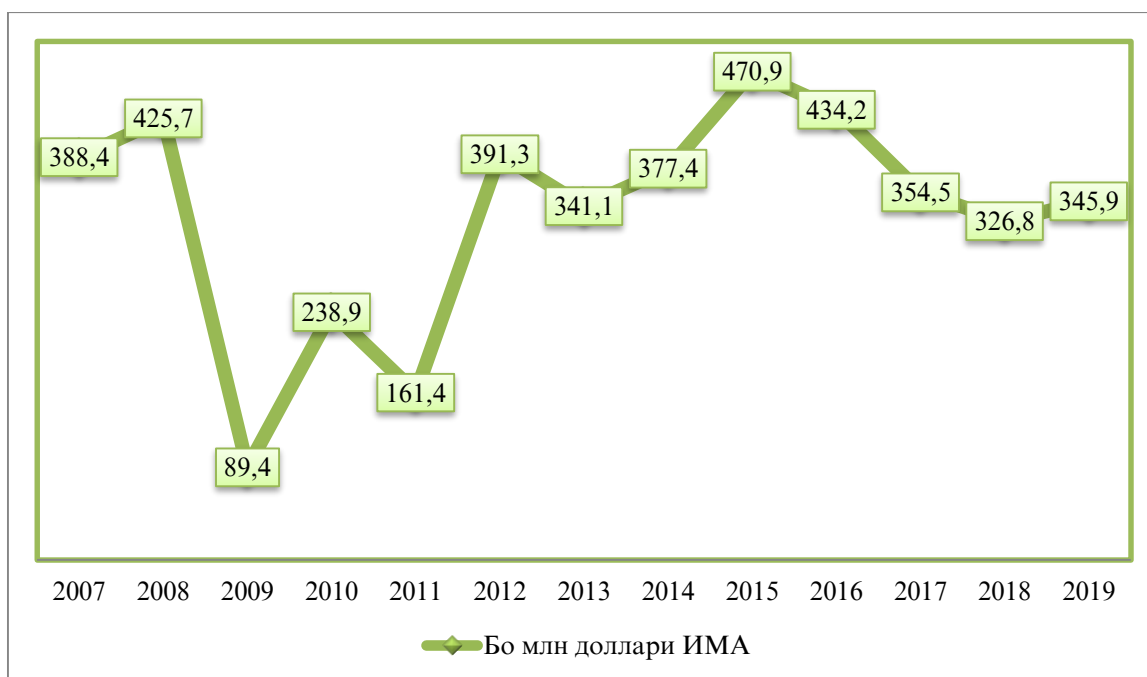
Таҷрибаи давлатҳои пешқадам дар самти ҷалби сармояи хориҷӣ нишон медиҳад, ки аз шаклҳои гуногуни истифодаи сармояи, аз ҷумла сармоягузори портфелӣ, фаъолияти кормандони бахши хусусиро тезонида ба бозори ҷаҳонӣ баромадани онҳоро осон намуда, барои истифодаи технология ва усулҳои нави роҳбарӣ шароит муҳайё менамояд. Дар тӯли 13 соли охир ҳаҷми сармоягузори портфелӣ зиёда аз 502 млн. доллари ИМА

ташкил намуд. Аммо бояд гуфт, ки мо то ҳол аз ин манбаи ҷалби сармояи хориҷӣ дуруст истифода бурда наметавонем!

Таҷрибаҳои ҷаҳони нишон медиҳад, ки дар шароити ягон давлати дунё хангоми гузариш ба иқтисоди бозорӣ бе қарз ва истифода аз захираҳои молиявии ҷаҳон иқтисодиёташонро ба роҳ монда наметавонанд. Сармояи қарзӣ, чи дар сатҳи макроиқтисод ва чи дар сатҳи микроиқтисод, дар асоси гуфтушуниди дучониба ва бисёрҷониба ба шартҳои имтиёзнок ва ё тиҷоратӣ ба роҳ монда шудааст. Сармояи қарзӣ дар шакли кӯмакҳои молиявии давлатӣ бо мақсади таъмини рушди иқтисодиёт, қарз барои амалӣ намудани нақшаҳои сармоягузорӣ, кӯмакҳои техникӣ, вомбаргҳо дода мешавад. Имрӯз ҳамин шакли қарзро бештар аз ҷониби ташкилотҳои молиявии байналхалқӣ, ба мисли ҳазинаи байналхалқии асъор (ХБА), бонкҳои ҷаҳонӣ, БАТР, бо давлатҳои хориҷӣ рост меояд. Таҷрибаи даҳсолаҳои охири ҷумҳури нишон дод, ки вобаста ба имтиёзҳои барои барои иқтисодиёти мамлакат мувофиқ (нисбат ба бонкҳои тиҷоратӣ ҷумҳурӣ фоизи кам, мӯҳлати истифодаи тӯлонӣ) бештари сармояи лозимаро аз тариқи ташкилотҳои молиявии дар боло зикргардида ҷалб менамоянд.

Ҳамин шаклро аввалин маротиба Ҷумҳурии Тоҷикистон аз қарзи Иттифоқи Аврупо (ба маблағи 54,5 млн. ЭКЮ) таҷриба намудааст. ва нисбат ба ин сол то сол таваҷҷӯҳ бештар шуда истодааст.

Дар панҷ соли охир дар баробари таъмини пешрафт ва рушди иқтисоди миллий қисми муайяни қарзи хориҷии аз тарафи ХБА ҷудошуда бо мақсади устувории қурби асъори миллий ва пӯшонидани касри буҷет равона гардида буд. Ҳоло Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷалби сармояи хориҷӣ дар шакли сармояи мустақим ва сармояи портфелӣ эътибори хоса медиҳад.

Расми 2.2.1. Воридоти сармоягузори мустақими хориҷӣ дар солҳои 2007-2019.
Сарчашма: Коркарди муаллиф дар асоси маълумотҳои [156]

Рушди сармояи мустақим хориҷӣ дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон –воқеияти мусоид аст. Назар ба сармояи портфелӣ ва дигар сармоягузориҳо, ки арзишҳои пулии баргардонидашаванда ва мӯҳлатноканд, сармояи мустақим бо инкишофи сектори ҳақиқии иқтисодиёт, технологияҳои пешқадам ва истифодаи воситаҳои муосири менеҷмент ва маркетинг алоқамандии зич доранд. Илова бар ин сармояи мустақими хориҷӣ ба зиёд шудани қарзи хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда намерасонанд. Аммо аз ҷадвали дар боло овардашуда аён аст, ки дар давоми 13 сол ҳиссаи сармоягузориҳои дигар дар маҷмӯъ зиёд шуда истодааст, яъне аниқтараш ба 5017,8 млрд.доллар баробар шудааст, ки ба афзун гардидани қарзи хориҷии Тоҷикистон оварда мерасонад. Инчунин вазни қиёсии сармояи мустақими хориҷӣ ва сармоягузориҳо дар иқтисодиёти Тоҷикистон ночиз аст.

Ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2007-2019 беш аз 63 мамлакати ҷаҳон сармояи мустақим гузоштааст, ки танҳо мо 11-то онро дар ҷадвал таҳлил намудаем.

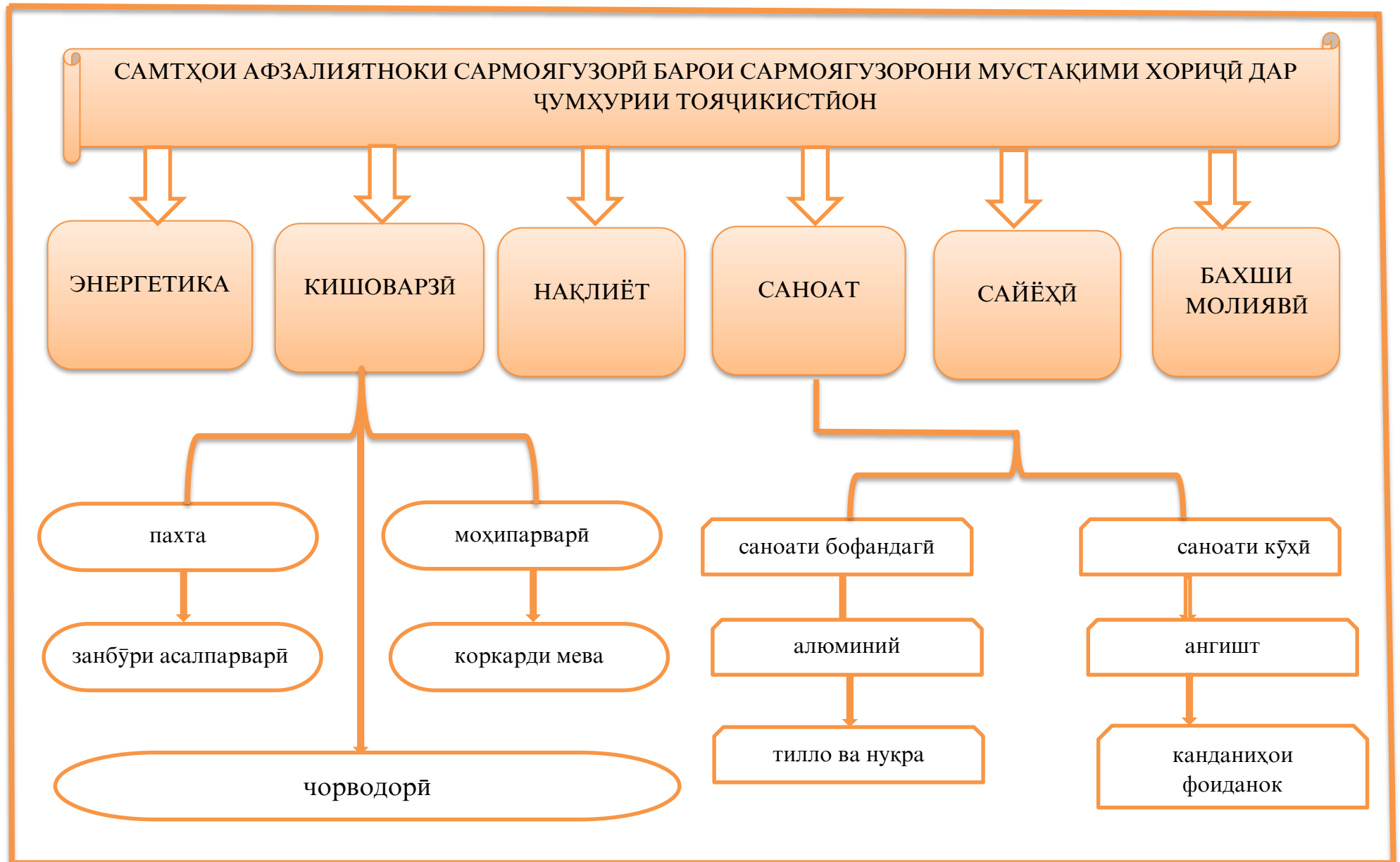
Ҷадвали 2.2.3.

Вазни қиёсии сармояи мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2007-2019 (бо млрд. долл. ИМА) [156]

№	Давлат	Ҳаҷми маблағ	Ҳиссаи давлатҳо бо %	Сармояи ҷалбшуда ба соҳаҳо
1	Ҷумҳурии Халқии Хитой	2,863,5	29,0	Алоқа, сохтмон хизматрасонии молиявӣ, омӯзиши геологӣ ва истихроҷ, монтажи таҷҳизотҳои технологӣ, саноат ва дигар намуди хизматрасониҳо
2	Федератсияи Руссия	1,631	16,5	Сохтмон, алоқа, омӯзиши геологӣ, хизматрасонии молиявӣ, тандурустӣ, саноат, савдо, энергетика, туризм ва дигар намуди хизматрасониҳо
3	ИМА	695,1	7,0	Алоқа, хизматрасонии молиявӣ, маориф, кишоварзӣ, тандурустӣ, обтаъминкунӣ, соҳилмустаҳкамкунӣ, сохтмон, омӯзиши геологӣ ва истихроҷ, саноат.
4	Британияи Кабир	680,2	6,9	Омӯзиши геологӣ ва истихроҷ, сохтмон, хизматрасонии молиявӣ, истихроҷи ангишт, саноат ва савдо.
5	Қазоқистон	569,1	5,8	Хизматрасонии молиявӣ, омӯзиши геологӣ ва истихроҷ, саноат, савдо.
6	Филиппин	500,3	5,1	Кишоварзӣ, сохтмони роҳ, хизматрасонӣ, монтажи таҷҳизотҳои технологӣ, хизматрасонии молиявӣ, идоракунии давлатӣ, тандурустӣ, маориф
7	Люксембург	307,5	3,1	Хизматрасонии молиявӣ
8	Ҷумҳурии исломии Эрон	281,8	2,9	Саноат, сохтмон, хизматрасонии молиявӣ, савдо
9	Озарбойҷон	242	2,5	Хизматрасонии молиявӣ
10	Австрия	238,0	2,4	
11	Кипр	218,9	2,2	Сохтмон, туризм ва савдо
	Дигар давлатҳо	611,4	16,6	Монтажи таҷҳизотҳои технологӣ, хизматрасонии молиявӣ, саноат ва савдо

Таҳияи муаллиф

Аз байни ин мамлакатҳо дар мадди аввал Ҷумҳурии Халқии Хитой (29% аз ҳаҷми сармояи мустақими хориҷии андӯхтшуда), Федератсияи Руссия (17,2%), ИМА (695,1 млн. долл. ё 7,0%), Британияи Кабир ва Қазоқистон бештар сармояи мустақим ба Тоҷикистон гузоштаанд. Аз байни мамлакатҳои хориҷи дур Филиппин, Ҷумҳурии исломии Эрон, Люксембург ва инчунин Кипр дар сармоягузорӣ ба иқтисодиёти Тоҷикистон фаъолнок гардиданд. Хусусияти муҳими воридшавии сармояи хориҷӣ ба мамлакат дар он аст, ки ба қатори сармоягузoron аз байни мамлакатҳои Осиёи Ҷанубию –Шарқӣ, ба мисли Кореяи Ҷанубӣ, Таиланд, Ҳиндустон ва Филиппинҳо дохил шуданд.

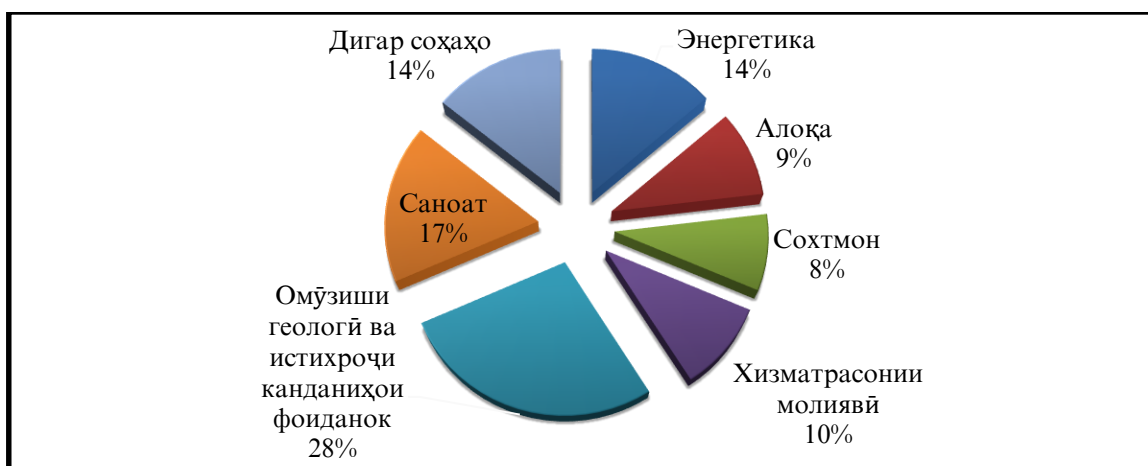

Расми 2.2.2. Таҳияи муаллиф

Дар барномаи рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ҷумҳурӣ самтҳои афзалиятноки тараққиёти саноат ва хоҷагии қишлоқ, ки барои паст намудани сатҳи камбизоати ва баланд бардоштани самаранокии иқтисодиёт мусоидат менамоянд, муайян карда шудааст. Миқдори зиёди барномаю лоиҳаҳои сармоягузорӣ оид ба самтҳои афзалиятноки рушди инкишофи соҳаҳои иқтисодиёт таҳия карда шуда истодааст. Дар робита ба ҳамин Кумитаи сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ дар сомони интернетии худ самтҳои афзалиятноки сармоягузорию дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудааст. Чунки рушди соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ - соҳаи энергетикӣ, кишоварзӣ саноат ва инфраструктура имкон медиҳад, ки тавассути такмил додани шароити давлат ва бахши хусусӣ, инчунин ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ, барои рушд ва суръати иқтисодиёти миллӣ асоси бозғамӣ гузошта шавад.

Ба самтҳои асосии афзалиятнок барои сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, чунин соҳахоро номбар намудан мувофиқи мақсад мебошад расми 2.2.2.

Таъини солҳои охир воридшавии сармоя, аз ҷумла сармоягузорию мустақим ба соҳаҳои иқтисодиёти ҷумҳурӣ афзоиш ёфта истодааст. Қайд кардан ба маърид аст, ки ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ дар солҳои 2007 - 2019 ба соҳаҳои энергетика ҳамчун ҳадафи стратегӣ - 596,8 млн. долл. ИМА, алоқа бошад - 407,8 млн. долл. ИМА, воридоти маблағи рост меояд. Соҳаи сохтмон ҳам, ки яке аз соҳаи сердаромад маҳсуб меёбад – 358,8 млн. долл. ИМА ва ба хизматрасонии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон – 420,0 млн. долл. ИМА, равона шудааст. Ба омӯзиши геологӣ ва истихроҷи канданиҳои ғайриминералӣ – 1191,9 млн. долл. ИМА, саноат – 749,7 млн. долл. ИМА, савдо – 36,1 млн. долл. ИМА, саноати хӯрока – 34,2 млн. долл. ИМА, тандурустӣ - 5 млн. долл. ИМА, кишоварзӣ – 101,4 млн. долл. ИМА, сайёҳӣ – 28,2 млн. долл. ИМА, маориф - 46,3 млн. долл. ИМА, нақлиёт – 119,8 млн. долл. ИМА, саноати сохтмонӣ – 149,2 млн. долл. ИМА ва дигар соҳаҳо – 95,6 млн. долл. ИМА равона шудааст.

Расми 2.2.3. Воридоти сармоягузори мустақими хориҷӣ дар солҳои 2007-2019 бо % .
Сарчашма: Коркарди муаллиф дар асоси маълумотҳои [156]

Омили асосӣ ва таҳкурсии иқтисодии ҳар давлат рушди соҳаи энергетика мебошад аз ҳамин лиҳоз, барои пешрафти он зарурати ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ пеш меояд. Зеро, ки талабот ба истифодаи неруи барқ дар ҷаҳон сол то сол меафзояд. Тавре мутахассисони соҳа ҳисоб намудаанд, тайи солҳои охир танҳо дар минтақаи Осиёи Марказӣ ҳар сол 150 миллиард киловатт/соат қувваи барқ истифода мешавад. Талабот ба неруи барқ махсусан дар Ҷумҳурии Халқии Хитой, Ҷумҳурии Ислонии Покистон ва Ҷумҳурии Ислонии Эрон низ ҳамасола меафзояд. Давлати ҳамсоя Афғонистон ва шарикӣ стратегӣ мо Федератсияи Россия тайёранд аз Ҷумҳурии Тоҷикистон барқ харидорӣ намоянд. Лозим ба ёдоварист, ки дар ҷумҳурии мо сарчашмаи истеҳсоли неруи барқ об аст ва он захираҳои адонашаванда ба шумор меравад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари дорои захираҳои бузурги неруи барқи обӣ метавонад дар ҳалли ин масъалаи глобалии сайёра саҳм дошта бошад. Аз дигар тараф, истифодаи гидроэнергетикаи Тоҷикистон барои маҳдудсозии хориҷӣ газҳои парникӣ ба муҳити зист мусоидат менамояд. Афзалияти рушд додани гидроэнергетика дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз аз марҳилаҳои аввали даврони шӯравӣ лоиҳагирӣ шуда, иҷрои он оғоз ёфта буд.

Аз нимаи дууми солҳои 70-уми асри гузашта дар Тоҷикистон сохтмони НБО «Роғун» ва «Сангтӯда» оғоз ёфта буданд. Махсусан НБО-и Роғун, метавонист Тоҷикистонро аз ҷиҳати истеҳсол ва содироти неруи барқ дар

системаи ягонаи энергетикӣ ҷаҳон ба яке аз зинаҳои аввал бароварда ва ба иқтисодиёти милли таъсири бебаҳо мерасонд. Вале бо баъд аз барҳам хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ системаи ягонаи энергетикӣ низ барҳам хӯрд ва сохтмонҳои ин ду неругоҳҳои барқии обии қаламрави мо нотамои монданд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба соҳаи энергетика диққати махсус дода, бо истифода аз нуфузи рӯзафзуни сиёсӣ бобати эҳёи сохтмонҳои нотамои гидроэнергетикӣ, таҳияи сохтмонҳои нав, таҷдиду модернизатсияи иқтидорҳои мавҷуда бо таъмини истиқлолияти энергетикӣ кишвар ҳамаҷониба мусоидат менамояд.

Ҳамзамон бояд зикр намуд, ки дар масъалаи таҳия ва тадбиқи самаранокии лоиҳаҳои сармоягузорӣ, таъмини шаффофияти хариди мавод ва таҷҳизот, воридоти нерӯӣ барқ, амалӣ намудани сиёсати дурусти кадрҳо, кам кардани хароҷоти ғайри истеҳсоли дар соҳаи энергетика камбудиву норасоиҳо ҳанӯз мавҷуданд ва сол то сол ислоҳ карда шуда истодаанд.

Ба ташкилҳои системаи энергетикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 70-сол пур мешавад. Дар ин давра ин соҳаи стратегияи кишвар, ки қораш аз сифр оғоз ёфта буд, ба пешрафту тараққиёт ноил гашт ва имрӯз он дар рушду нӯмуи иқтисодиёт ва иҷтимоиёти ҷумҳурӣ нақши калидӣ мебозад.

Айни ҳол сохтмони неругоҳи барқии обии «Роғун» бо иқтидори 3600 МВт ва дигар неругоҳҳои барқии обии хурду миёна дар ҷумҳурӣ босуръат идома дорад.

Соҳаи энергетика яке аз соҳаҳои калидии иқтисодиёт ба ҳисоб рафта, рушди соҳаҳои саноат ва дигар бахшҳои хоҷагии халқ аз рушди ин соҳа вобастагии зич дорад. Имрӯзҳо дар саросари ҷаҳон масраф ва истифодабарии неруи барқ мунтазам афзоиш меёбад. Бино ба маълумоти Агентии байналмилалӣи энергетика, истифодаи неруи барқ дар солҳои 1990-2008 ба ҳисоби миёна ба ҳар сари аҳоли 10% зиёд шудааст. Бахусус барои истеҳсоли неру аз ҳисоби энергияи барқароршаванда ва аз ҷиҳати экологӣ тоза таваҷҷуҳ бештар мегардад. Тибқи маълумот то соли 2020, ҳиссаи истеҳсоли қувваи

барқ аз манбаъҳои барқароршавандаи энергия 10%-и энергияи умумии тавлидшударо дар ҷаҳон ва қариб 20%-ро дар Аврупо ташкил хоҳад дод.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (22 декабри соли 2016) қайд намуданд, ки тибқи баҳодиҳии созмонҳои байналмилалӣ молиявӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи фоизи истеҳсоли «энергияи сабз», яъне неруи аз ҷиҳати экологӣ тоза ба қатори шаш кишвари пешсафи сайёра дохил гардида, имрӯз истеҳсоли ин намуди энергия дар кишвари мо 98 фоизро ташкил медиҳад, ки ин саҳми Тоҷикистон дар пешгирӣ кардани оқибатҳои харобиовари гармшавии иқлим ва татбиқи чорабиниҳои экологӣ дар сатҳи минтақа ва ҷаҳон мебошад. Вобаста ба ин, бояд қайд кард, ки солҳои охир дар соҳаи энергетика ислоҳоти муҳим амалӣ карда шуда, дар доираи татбиқи яке аз ҳадафҳои стратегии мамлакат-таъмини истиқлолияти энергетикӣ бо ҷалби беш аз 36 миллиард сомонӣ иншооти хурду бузурги энергетикӣ оид ба истеҳсоли интиқоли барқ сохта, ба истифода дода шудаанд ва дар оянда бо мақсади комилан ноил шудан ба ин ҳадафи стратегӣ беш аз 30 миллиард сомонӣ равона мегардад.

Дар замони Истиқлолият низоми ягонаи энергетикӣ кишвар бунёд гардида, зиёда аз 1300 мегаватт иқтидорҳои нави истеҳсолӣ мавриди истифода қарор дода шуданд. Дар ин робита мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтани неругоҳҳои барқию обии «Сангтӯда-1», «Сангтӯда-2», навбати якум ва дуюми Маркази барқу гармидиҳии «Душанбе-2», сисилаи неругоҳҳои барқи обии хурд бо иқтидори умумии зиёда аз 1020 мегаватт аз ҷумлаи муҳимтарин дастовардҳои соҳа ба шумор мераванд. Бо дастгирии шарикони рушд фаъолияти самараноки Ҷамъияти саҳомии кушодаи «Помир энерҷӣ» густариш дода шуд. Бунёди хатҳои интиқоли барқи «Ҷануб-Шимол», «Лолазор-Хатлон», «Тоҷикистон - Афғонистон» ва монанди инҳо ба масофаи умумии зиёда аз 670 километр амалӣ гардиданд. Дар баробари ин, дар қаламрави кишвар қорҳои вобаста ба таҷдиди иқтидорҳои мавҷуда,

сохтмони дигар иншооти муҳими тавлид ва хатҳои интиқоли неруи барқ идома доранд. Санаи 29 октябри соли равон сохтмони сарбанди Неругоҳи барқи обии Роғун оғоз гардида, сохта ва ба истифода додани он бо иқтидори 3600 мегаватт ва ғунҷоиши 13,3 километри мукааб об дар обанбори неругоҳ метавонад барои ҳаллу ҷасли масъалаҳои обу энергетика дар минтақа нақши муассир дошта бошад. Сохтмони хатти интиқоли неруи барқи CASA-1000 тибқи нақшаҳо амалӣ хоҳад гардид.

Ҳамин тариқ, метавон хулоса намуд, ки барои ба даст овардани истиқлолияти энергетикӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд пеш аз ҳама иқтидорҳои нав сохта, иқтидорҳои энергетикӣ амалкунанда таҷдид ва барқарор карда шаванд. Яке аз роҳҳои дар солҳои наздик амалӣ гардонидани чорабиниҳо оиди барқарорсозии модернизатсияи шабакаҳо ва иншоотҳои барқӣ, ин ҷалб намудани сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ буда ва дар ҳолати ҳуқуқӣ яке аз равандҳои муҳими сиёсати энергетикӣ кишвар мебошад.

Ҳамзамон, бояд қайд намуд, ки аз миқёси умумии иқтидорҳои истеҳсоли захираҳои гидроэнергетикӣ Тоҷикистон, ки беш аз 527 миллиард киловатт-соатро ташкил медиҳанд, айни замон танҳо панҷ фоизи онҳо ба кор бурда мешавад. Дар ин замина, андешидани тадбирҳо чиҳати боз ҳам беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ дар мамлакат, бахусус дар соҳаи энергетика, ҷалби бештари сармоягузориҳо барои зиёд намудани иқтидорҳои энергетикӣ ва тавлиди неруи аз чиҳати экологӣ тоза муҳим арзёбӣ мегардад.

Бо мақсади таҳлил ва дурнамои ММД ва сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон усулҳои коррелятсионӣ-регрессионӣ ва моделҳои тренди қатори вақтиро истифода менамоем. Дурнамо бо истифода аз модели тренд яке аз усулҳои оддитарини пешгӯии оморӣ ба ҳисоб меравад. Методологияи таҳияи моделҳои трендӣ, маҷмӯи таҳлили сифатноки иқтисодӣ ва усулҳои оморӣ-математикӣ расмиро дар бар мегирад. Интихоби намуди мувофиқи функсияҳои тренд бо истифода аз усулҳои оморӣ-математикӣ дар асоси ҷойгиршавии маълумоти нишондиҳандаҳои таҳқиқшаванда дар график амалӣ

карда мешавад. Бо истифода аз усули квадратҳои хурдтарин параметрҳои функсияҳои тренд муайян карда шуда, эътимоднокии модели таҳияшуда аз рӯи як қатор меъёрҳои расмӣ (хатогии параметрҳои модел, сифати модел, хатоии миёнаи модел) баҳодихӣ карда мешавад [16,с.285].

Барои таҳлили коррелятсионӣ, таҳияи модели ҳисобии регрессионӣ ва дурнамои ММД ва сармоягузорӣ, маълумотҳои оморӣ нишондиҳандаҳои мазкур барои солҳои 2007-2018 истифода бурда шудаанд.

Ҷадвали 2.2.4.

**Динамикаи сармоягузорӣ ва ММД дар Ҷумҳурии Тоҷикистон
барои солҳои 2007-2018**

Нишондиҳандаҳо Солҳо	ММД млн. сомонӣ	Сармоягузорӣ млн.сомонӣ
2007	12779,9	2967,4
2008	17609,4	3397,8
2009	20622,8	1640,7
2010	24704,7	2060,8
2011	30069,3	1536,0
2012	36161,1	3556,1
2013	40524,5	4830,9
2014	45605,2	4825,9
2015	48401,6	6835,0
2016	54471,1	6637,3
2017	61197,6	9704,4
2018	68844,0	6077,4

Таҳияи муаллиф

Пеш аз таҳияи модели регрессионӣ, вобастагии байни нишондиҳандаҳои ММД ва сармоягузорӣ муайян карда шавад, ки масъалаи мазкур тавассути таҳлили коррелятсионӣ иҷро карда мешавад. Натиҷаи таҳлили коррелятсионии ММД ва сармоягузорӣ чунин аст:

	<i>ММД</i>	<i>Сармоягузори</i>
ММД	1	
Сармоягузори	0,8729	1

Таҳияи муаллиф

Чӣ хеле ки маълум аст, байни нишондиҳандаи вобаста (ММД) ва омили новобаста (сармоягузорӣ) вобастагии баланд вучуд дорад:

$$r_{\text{ММД,Сармоягузори}} = 0,8729$$

Натиҷаи коэффитсиенти коррелятсия нишон медиҳад, ки байни нишондиҳандаҳои ММД ва сармоягузорӣ вобастагии баланд мавҷуд буда, истифодабарии бузургҳои мазкур барои таҳияи модели таҳлили регрессионӣ мувофиқи мақсад мебошад. Бинобар ин, бо истифода аз усулҳои эконометрикӣ ва маълумоти оморӣ, модели ҳисобии регрессионии сармоягузорию таҳия менамоем:

$$\text{Сармоягузорӣ} = 143,187 + 0,114 * \text{ММД} \quad (1)$$

Тавсифи эътимоднокии модели регрессионии таҳияшуда чунин мебошад: сифати модел $R^2 = 0,897$; хатогии миёнаи модел $A=3,7\%$, қиматнокии модел $DW= 1,73$.

Натиҷаҳои тавсифи модели таҳиягардида ба қонуниятҳои эконометрикӣ мутобиқат намуда, истифодабарии моделҳои мазкур барои таҳлил мувофиқи мақсад мебошад.

Аз натиҷаи модели таҳиягардида ба хулосае омадан мумкин аст, сармоягузорӣ аз рушди устувори иқтисодии кишвар вобаста мебошад, бинобар ин ҳангоми ба як воҳид зиёд гардидани ММД, дар маҷмӯъ ҳаҷми сармоягузорӣ дар ҷумҳурӣ ба $0,114$ воҳид зиёд мегардад.

Барои ҳисоб намудани дурнамои ҳаҷми сармоягузорӣ дар ҷумҳурӣ, пеш аз ҳама, бояд дурнамои ММД ҳисоб карда шавад. Дар асоси маълумоти оморӣ ММД (ниг. ҷадв. 1) ва истифодаи усулҳо ва қонуниятҳои эконометрикӣ, маълум гардид, ки барои таҳияи модели дурнамои ММД, истифодаи модели тренди параболаи тартиби дуум муфид мебошад. Бинобар ин, намуди модели тренди параболаи тартиби дуумро ба эътибор гирифта, дар асоси маълумоти оморӣ, модели ҳисобии дурнамои ММД-ро таҳия намудем:

$$\text{ММД}_д = 9378,38 + 3607,29 \cdot t + 103,20 \cdot t^2 \quad (4)$$

Тавсифи эътимоднокии модели дурнамои таҳияшуда чунин мебошад: сифати модел $R^2 = 0,996$; хатогии миёнаи модел $\bar{A} = 2,3\%$, қиматнокии модел $DW = 1.35$.

Натиҷаи тавсифҳои овардашуда ба эътимоднокии модел мувофиқат менамоянд. Бинобар ин, истифодаи модели таҳиягардида барои дурноҳои ММД мувофиқи мақсад мебошад.

Мутобиқи модели тренди таҳияшуда дурноҳои ММД-ро, ки омили асосии рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, барои солҳои 2019-2025 ҳисоб менамоем:

Ҷадвали 2.2.5

Дурноҳои ММД барои солҳои 2019-2025 (млн. сомонӣ)

Солҳо	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Нишондиҳанда							
ММД, млн. сомонӣ	73714,4	80108,2	86708,3	93514,9	100527,9	107747,2	115173,0
Афзоиш нисбат ба соли гузашта	107,1	108,7	108,2	107,8	107,5	107,2	106,9

Таҳияи муаллиф

Чи хеле ки дар боло қайд гардид, барои дурноҳои сармоягузорӣ аз рӯи модели таҳиягардида, пеш аз ҳама, дурноҳои ММД-ро ҳисоб намудан, зарур буд, чунки дар модели дурноҳои сармоягузорӣ, ММД ҳамчун омили новобаста ба ҳисоб меравад (ниг. ба модели 3). Бинобар ин, модели ҳисоби дурноҳои сармоягузорию пешниҳод менамоем:

$$САРМОЯГУЗОР\bar{Y}_d = 143,187 + 0,114 \cdot \text{ММД}_d \quad (3)$$

Модели (3)-ро истифода намуда, дурноҳои сармоягузорию барои солҳои 2019-2025 ҳисоб менамоем. Инчунин бо истифода аз усулҳои эконометрикӣ дар асоси қиматҳои ҳисобкардашуда, дурноҳои сармояи мустақим ва дигар намуди сармоягузорӣ (ғаримустақим)-ро низ барои солҳои овардашуда ҳисоб ва пешниҳод менамоем.

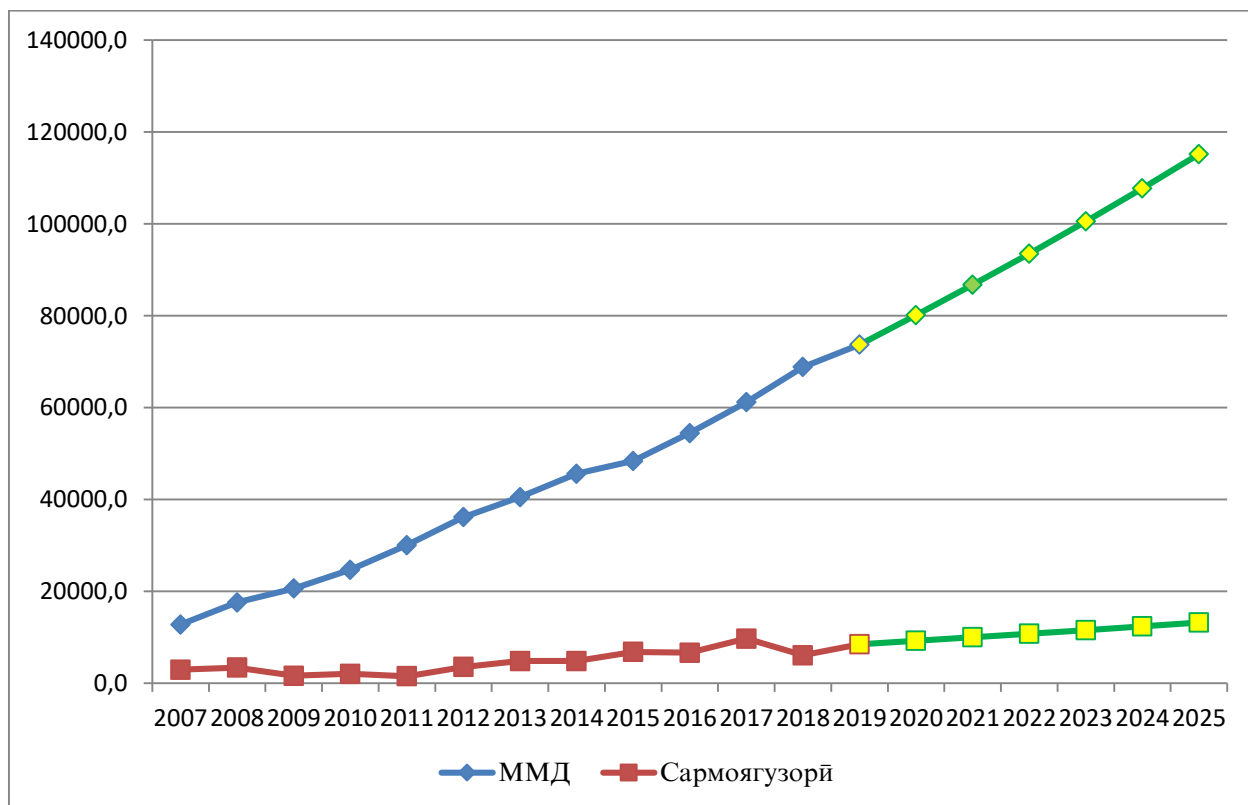
Чадвали 2.2.6.

Ояндабинӣ ва танзими сармоягузории мустақими хориҷӣ барои солҳои 2019-2025

Солҳо	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
ММД (млн. сомонӣ)	73714,4	80108,2	86708,3	93514,9	100527,9	107747,2	115173,0
Сармоягузорӣ (млн. сомонӣ)	8514,4	9240,5	9990,0	10763,0	11559,4	12379,3	13222,6
Сармоягузори мустақим (млн. сомонӣ)	4317,3	4685,5	5065,6	5457,5	5861,3	6277,0	6704,6
Дигар намуди сармоягузорӣ (млн. сомонӣ)	4197,1	4555,0	4924,5	5305,5	5698,1	6102,3	6517,9

Таҳияи муаллиф

Дар расми зерин динамикаи ММД ва сармоягузорӣ бо дарназардошти дурнамои онҳо барои солҳои 2007-2025 оварда шудааст.

Расми 2.2.4. Динамикаи ММД ва сармоягузорӣ барои давраи солҳои 2007-2025.

Сарчашма: Ҳисобҳои муаллиф.

Ҳамаи ин гуфтаҳо қомилан имконпазир буда, ба натиҷаҳои дилхоҳ оварда мерасонад, яъне ба мақсади ниҳоии сиёсати иқтисодии давлат - таъминномаи ҳифзи иҷтимоӣ, сатҳи баланди некӯаҳволии халқ ва рушди иқтисодиёти миллӣ мусоидат менамояд.

Ба ҳамин хотир, давлат бояд кӯшишҳои максималиро барои ҷалби

сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба иқтисодиёти миллӣ ба харҷ диҳад, аммо сармоягузориҳои ватанӣ бошад, ҳанӯз нокифояанд.

2.3. Шаклҳои муосири идора ва танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ

Дар айни замон, нақши сармоягузорӣ дар кишвар ба таври прогрессивӣ меафзояд. Мухтавои он асосан аз он иборат аст, ки сармоягузoron ба мамлакатҳои хориҷӣ маблағгузорӣ намуда, дар боздеҳ ғоидаи калони пулӣ ба даст меоранд. Дар ҳар як кишвар сиёсати сармоягузорӣ барои идоракунии оптимизатсияи чараёнҳои пулҳои хориҷӣ ва дохилӣ вучуд дорад. Дар ин замина, усулҳои нави ҷалб ва идоракунии сармоягузорӣ мавҷуданд.

Идоракунии сармоягузорӣ як қисми сиёсати иқтисодии давлатӣ мебошад, ки ҳадафи он ташаккули сандуқи сармоягузорӣ, ба таври дуруст ҷалб намудани сармоягузории мустақими хориҷӣ ва идоракунии маблағҳо дар марҳилаи сармоягузорӣ барои татбиқи лоиҳа мебошад. Ҳангоми амалисозии лоиҳаи сармоягузорӣ бояд манфиатҳои тарафҳо, яъне сармоягузор ва кишвар ба назар гирифта шавад. Кишвар ба ҷалби сармоягузориҳои босифат бо нархи арзон, сармоягузор бошад ба баръакси он манфиатдор аст. Барои рафъи ихтилофот ва муноқишаҳои ба миёномада музокираҳои мустақим ташкил карда мешаванд. Ин ихтилофҳо дар доираи қарордодҳои дахлдор ҳал карда мешаванд. Аз ин лиҳоз, манфиатҳои ҳамаи иштироккунандагон ҳам сармоягузoron ва ҳам кишвари ҷалбкунанда ба эътибор гирифта, идора ва танзим карда мешавад. Чунки ҳамаи онҳо барои риояи саривақтии созишномаҳо манфиатдоранд. Дар адабиёти иқтисодӣ чунин усулҳои идоракунии сармоягузорию пешниҳод намудаанд:

Усулҳои идоракунии сармоягузорӣ:

- усули таҳлилӣ, ки дар ин усул сармоягузориҳои ҷалбшуда назорат карда мешаванд, самти татбиқ, сохтор таҳти назорати давлатӣ гирифта мешавад. Дар чараёни сармоягузорӣ ба сармоягузор таҳлили тағйирот дар объекти сармоягузорӣ ба вучуд омада, шарҳи мутобиқати параметрҳои

пешбинишуда ва дар ин замина қарорҳо оид ба тасҳеҳи ҷараёни сармоягузорӣ қабул карда мешавад. Ҳатто пас аз ба охир расидани ҷараёни сармоягузорӣ таҳлили натиҷаҳо барои омӯзиши хатоҳо ва комёбиҳои сармоягузорӣ бо мақсади истифодаи онҳо дар сармоягузори минбаъда ба дигар объектҳо зарур аст. Таҳлили иқтисодии сармоягузорӣ ба ду навъи арзёбии равандҳои сармоягузорӣ асос ёфтааст: баҳодиҳии баҳисобгирӣ ва арзёбии динамикӣ:

1. Баҳисобгирии муҳосибӣ ё омӯрӣ дар таҳлили иқтисодии сармоягузорӣ ба арзёбии ҷорӣ параметрҳои лоиҳаи сармоягузорӣ, гардиши пул ва захираҳои моддӣ, бо назардошти омили вақт мебошад. Ин усулҳо оддӣ ва возеҳ буда, ҳамчун усулҳои ёрирасон мебошанд. Усулҳои асосӣ усулҳои динамикӣ мебошанд, ки ҳангоми баҳисобгирии ҷараёни пули нақд бо мурури замон ба эътибор мегиранд ва мутаносибан равандҳои воқеии иқтисодиро дақиқ инъикос мекунанд.

2. Арзёбии хавфи сармоягузорӣ бо истифодаи усулҳои риёзӣ, бо назардошти интизориҳои математикӣ, ки нишондиҳандаҳои ниҳонии лоиҳа ба минтақаҳои арзишҳои номақбул афтоданд, гузаронида мешавад. Ин соҳа аз ҷониби сармоягузор дар марҳилаи пеш аз сармоягузори тарҳрезии сармоягузорӣ ташаккул ёфтааст. Худи сармоягузор таносуби «даромадноқӣ - хавф»-ро интихоб мекунад ва вазифаи таҳлил муайян кардани эҳтимолияти чунин ҳодиса барои арзиши додашудаи «даромадноқӣ - хавф» мебошад. Бинобар ин, баҳодиҳии хавфҳои сармоягузорӣ пас аз таҳлили иқтисодӣ гузаронида мешавад, ки дар бораи дараҷаи даромаднокии лоиҳаи сармоягузорӣ ҷавоб медиҳад.

- усули иқтисодӣ, дар ин усул идоракунии муҳити сармоягузориё, ки аз ҷиҳати иқтисодӣ имкониятҳои хубро фароҳам меорад;
- усули иҷтимоӣ, ин усул бо роҳи ҷалби захираҳои молиявии сармоягузoron ва бо кор таъмин намудан ва беҳтар гардонидани зиндагии аҳоли мебошад. Инчунин метавонад арзиши баланд бардоштани тахассуси кормандони корхона, омӯзиш, ҳифзи меҳнат ва суғуртаи тиббӣ бошад.

Масалан, ин хусусиятҳо метавонанд як қатор бартариҳои онҳоро нишон диҳанд, ки ба ширкате, ки маблағгузорӣ кардааст, маблағҳои иҷтимоӣ медиҳанд:

1. Беҳтар намудани сифати бренд. Ташкилот бонуфуз ҳисобида мешавад ва барои иштирок дар чорабиниҳои гуногуни хайриявӣ омода аст. Ин ба таври худкор таъсири мусбат дошта, ба болоравии мақоми ширкат мусоидат мекунад.
2. Рекламаи истеҳсолӣ. Пас аз сармоягузорӣ ба сармоя, ширкат маъруфият пайдо мекунад ва дар сатҳи минтақа ё ҷумҳурӣ шинохта мешавад
3. Ҷалби кормандони баландихтисос. Ба тӯфайли дастгирии молиявии муассисаҳои таълимӣ, ширкат имконият дорад, ки мутахассисони дорои малакаҳои олии касбиро ҷалб намояд.
4. Таъмини имтиёзҳо. Дар кишварҳои пешрафта, ба корхонаҳое, ки ба рушди иҷтимоӣ саҳм мегузоранд, муносибати содиқона вучуд дорад. Он бо ҷанбаҳои алоҳидаи қонунгузорӣ, ки ба озодкунии чунин созмонҳо аз андозбандӣ алоқаманданд, тавсиф карда мешавад.

- усули санадҳои меъёриву-ҳуқуқии методи танзимкунанда, дар ин усул механизмҳои такмилёфтаи санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ барои идоракунии сармоягузориҳо метавонанд истифода шаванд. Аз ҷумла қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ», «Дар бораи созишномаҳои сармоягузорӣ», «Дар бораи шарикии давлат ва бахши хусусӣ», «Дар бораи Созишнома оид ба тақсими маҳсулот», «Дар бораи консессия», Консепсияи сиёсати давлатии ҷалб ва ғимояи сармоягузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои ҳуқуқӣ қабул ва мавриди иҷро қарор доранд.

давраи аввал (солҳои 1991 – 1996) – давраи таҳияи қонунҳои асосӣ вобаста ба ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ

давраи дувум (солҳои 1997 – 2001) давраи қабули қонунҳои иловагӣ, ки ба ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ мусоидат менамояд

давраи сеюм (солҳои 2002 –2016) – давраи қабули чораҳои иловагӣ вобаста ба рушди ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон

давраи чорум (солҳои 2016 – то имрӯз) – давраи ба танзимдарории муносибатҳои вобаста ба амалӣ намудани фаъолияти сармоягузорӣ, асосҳои ҳуқуқию иқтисодии ҳавасмандгардонӣ ва дастгирии давлатии сармоягузориҳо бо роҳи пешниҳоди низоми ҳуқуқии баробар ва кафолати ҳимояи ҳуқуқи сармоягузoron муайян менамояд.

Расми 2.3.1. Марҳилаҳои қабули қонун оиди сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарчашма: Таҳияи муаллиф

- усули молиявӣ, дар ин усул асосан кам кардани андозбандӣ ва кам кардани меъёрҳои ғоизӣ дода мешавад, ки пас аз он ба сармоягузор имтиёзҳои молиявӣ дода шуда, маблағҳои онҳо идора карда мешаванд ;
- усули иттилоотӣ, идоракунии сармоягузорӣ тавассути ташкили шаффофияти иттилоот. Усули иттилоотӣ ва марказҳои мусоидат ба сармоягузoronи мустақими хориҷӣ бояд сармоягузoronро бо маълумот дар бораи лоиҳаҳои гуногун ва шартҳои ҷойгиркунӣ, татбиқи онҳо инчунин фаъолият дар минтақаҳои махсуси иқтисодӣ, низоми андозбандӣ, расмиёти маъмурию ҳуқуқӣ, кафолатҳои пешниҳод намудаи давлат, роҳҳои ҳалли масъалаҳои баҳснок ва проблемаҳо таъмин намоянд;
- усули интегратсионӣ, ин усули идоракунии аҳамияти калонро дар идоракунии сармоягузорӣ дар бар мегирад, яъне дар ин маврид зарур аст, ки сармоягузoronи хориҷӣ чун як чизи воҳид, гуфтан мумкин, ки дар як лоиҳа муттаҳид ва сармояи онҳо идора карда шавад. Дар баробари ин, бояд ба назар гирифт, ки ба сармоягузори хориҷӣ вобаста бо касбият, таҷриба ва

имкониятҳояш нисбат ба сармоягузори маҳаллӣ даромади бештар пешниҳод мегардад.

- усули такмили ихтисос, тавассути ин усул мутахассисони пешбари мамлакат ба лоиҳаҳои хориҷӣ ҷалб шуда, баъди такмил додани ихтисосашон дар оянда барои идоракунии сармояҳои инноватсионӣ ва ақлонӣ ҷалб карда мешаванд.

Қорӣ қардани усулҳои идоракунии сармоя дар иқтисодиёт бе ҷалби сармоя ва арзёбии дараҷаи ҷолибияти сармоягузорӣ ғайриимкон мебошад, ки ин нуқта дар таҳқиқоти иқтисоддонҳои сершумор инъикоси худро ёфтаанд.

Масалан, С.П. Конторович, муқаррар кард, ки дараҷаи ҷолибияти сармоягузорӣ аз сифати идоракунӣ вобаста мебошад. Чунин муносибат бо маҷмӯи нишондиҳандаҳои самаранокии ҷанбаҳои фаъолияти корхона арзёбӣ карда мешавад, ки онҳо ба нишондиҳандаҳои расмӣ, ки дар асоси маълумоти ҳисоботи молиявӣ натиҷагирӣ карда мешавад ва нишондиҳандаҳои ғайрирасмӣ, ки маҷмӯи мушаххаси маълумотро дар бар нагирифта бо роҳи эксперти баҳогузорӣ мешавад[41].

Крилов Э.И., Власова В.М., Егорова М.Г. бар он ақидаанд, ки ҷалби сармоягузорӣ категорияи мустақили иқтисодӣ ба ҳисоб рафта, на танҳо устувории вазъи иқтисодӣ, ғоидаи сармоя, курси саҳмияҳо ва дараҷаи даромади пардохтшаванда, балки рақобатпазирии маҳсулот, ба мизоч равона шудани онро низ дар бар мегирад[43,с.192].

Ташаккули ҷалби сармоягузории мустақими хориҷӣ шартӣ зарурии ба даст овардани рушди дарозмуддат ва устувори мамлакат маҳсуб меёбад. Ҷалби сармоя воситаи муҳимми мустаҳкам шудани мавқеи он мегардад, зеро афзалиятҳои иловагии дар бозори меҳнат, сармоя, захираҳо, коғазҳои қиматнок ва ғайраро бадастомадаро таъмин месозад. Рейтинги баланди ҷалби сармоягузории мустақими хориҷӣ натавонанд дастрасии давлатро ба захираҳои гуногун (қарзӣ, моддӣ, молиявӣ ва ғайра) осон мегардонад, балки ҳимояи боэътимоди манфиатҳои давлатро дар муҳити беруна таъмин сохта, ба

асоснокии қарорҳои дар соҳаи менеҷмент қабулгардида таъсир мерасонад[32,с.108].

Ба андешаи мо, агар ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ як соҳаи мушаххаси мамлакат дар сатҳи баланд бошад, он ба объекти идоракунӣ табдил ёфта, барои таъмини он амалӣ намудани ҳамаи функцияҳои (вазифаҳои) зерини идоракунӣ зарур мешавад:

- пешгӯии ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ;
- банақшагирии ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ ва натиҷаи он барои мамлакат;
- ҳавасмандгардонӣ, ки боиси баланд шудани ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ дар мамлакат ва берун аз ҳудудҳои он мегардад;
- назорат ва мониторинги вазъи ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ дар мамлакат ва рақибони он.

Пас аз иҷроиши ҳамаи ин вазифаҳои барои идоракунӣ зарурӣ ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ нисбатан универсалӣ, табиӣ ва ба муҳити идеалӣ наздик гардида, ҳуди сармоягузoron бо ҳавасмандӣ кӯшиш менамоянд сармояи худро ба лоиҳае, ки дар ин мамлакат амалӣ мешавад, гузоранд ва кор кунанд.

Назарияи муосири сармоя камаш се шакл ва омили ҳавасмандиро тақозо менамояд, ки сармоягузорро барои дар хориҷа гузоштани воситаҳои пулии худ водор месозад: ҳавасмандии стратегӣ; ҳавасмандии психологӣ; ҳавасмандии иқтисодӣ.

Якум – омили стратегии ҳавасмандӣ чунин омилиест, ки ширкатҳоро (чун қоида, ширкатҳои калон) барои дар хориҷа гузоштани сармоя ҳавасманд гардонида, ба чор навъи қарорҳои стратегӣ асос ёфтааст:

1. Қустуҷӯи бозори фурӯши маҳсулот;
2. Қустуҷӯи манбаъҳои ашё;
3. Қустуҷӯи имкониятҳо барои пеш бурдани тиҷорат дар ҳаҷми пешина (муқоисашаванда) дар қиёс бо имрӯза бо хароҷоти нисбатан камтар;

4. Ҷустуҷӯи технологияҳои арзони инноватсионӣ, методҳои идоракунии, «ноу хау» ва дигар иттилооти махфӣ.

Дуюм – омили психологӣ – ин омил дар қорҳои таҳқиқоти Аҳарони[134,с.419] ҳаматарафа таҳлил шуда, ба андешаи муаллиф ба эътимоди шахсӣ, тарсу ҳарос ва ҳатто рашқу ҳасад вобаста буда метавонад. Аз байни онҳо чунин омилҳоро ҷудо кардан мумкин аст:

– эътимоди ба он, ки рад кардани таклиф оид ба амалисозии тиҷорат дар хориҷа ба нуфузи ширкат таъсири манфӣ мерасонад, хусусан вақте ки ин таклиф аз ҷониби «институтҳои бозорӣ»-и ҷиддӣ (ҳукумат, шарикони пешина, ширкатҳои номдор ва дигарон) пешниҳод шудаанд;

– тарсу ҳарос аз он, ки ҷои дар бозори мамлақати дигар холибударо, ҳарчанд, ки манфиатнокии он аз ҷиҳати иқтисодӣ аниқ нест, каси дигар соҳиб шуда метавонад;

– рашқу ҳасад аз он, ки ба рақибон муяссар шудааст, ки воситаҳои сармоявии худро муваффақона дар дигар кишвар гузоштаанд ҳамчунин рашқу ҳасади он, ки ширкатҳои хориҷӣ тиҷорати худро дар ин ҷо (дар дохили иқтисодиёти миллӣ) рушд медиҳанд.

Азбаски аз байни омилҳои қайдшуда омилҳои иқтисодӣ афзалият доранд, дар ҷумҳурӣ ва минтақаҳои мо маҳз «ҳамин нуқтаҳои дарднок», бояд барои манфиатгирии иловагии сармоягузори хориҷӣ истифода шаванд ва онҳоро барои ҷойгир намудани воситаҳои пулӣ ҳавасманд созанд.

Расми 2.3.2.Таҳияи муаллиф

Моҳияти омилҳои иқтисодиро шарҳ дода истода номгӯи нопурраи «фарзияҳоеро» пешниҳод месозем, ки ҳаракати сармояи хориҷиро фаҳмонида медиҳад [4,с.592]. Маҷмӯи чунин фарзияҳо ба таври зерин тавсиф мешавад, ки дар расми 2.3.2 оварда шудааст.

Вале бояд қайд намуд, ки ягонтои ин фарзияҳои пешниҳодшуда ва ҳатто, агар васеътар карда гӯем, ягонтои ин омилҳо қодир нестанд, ки ҳамаи сабабҳои иқтисодии сармоягузори мустақими хориҷиро фаро гирифта тавонанд. Ҳар кадоме аз ин фарзияҳо соҳаи тавсифи далелҳои маълуми худро доранд. Вале ягонтои он наметавонад ҳамаи ҳодисаҳои ҳаёти ҳақиқӣ ва гуногуншаклии далелу омилҳоро дар қабули қарорҳо оид ба сармоягузори мустақим дар хориҷа ба ҳисоб гирад. Ҳамин тариқ, таҳияи консепсияҳои СМХ ханӯз пурра анҷом напазируфтааст.

Агар ин мушкилотро аз мавқеи кишвари гирандаи сармоя дида бароем, пас сиёсати кишвар нисбат ба сармояи мустақими хориҷии воридшаванда бояд аз нуқтаи назари барои рушди иқтисодии мамлакат ва манфиатноки тавозун, вазифаҳои зерин муайян карда шавад

1. Ҷалби сармояи хориҷӣ барои соҳаҳо ва минтақаҳои «эҳтиёҷманд»;
2. Аз воситаҳои гузоштаи сармоягузори хориҷӣ ба даст овардани самараи максималии иҷтимоӣ-иқтисодӣ;
3. Ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва стратегияи соҳа;
4. Ҳимояи истеҳсолкунандаҳои миллӣ аз рақобати имконпазири ноинсофона;
5. Ҳавасманд намудани воридоти сармоя ва ё маҳдуд кардани содироти сармоя;
6. Ҳимояи муҳити атроф;
7. Ҳимояи манфиатҳои сармоягузори ватанӣ;
8. Дигарҳо.

Вобаста ба вазъи ҷорӣ ва вазифаҳои афзалиятноки рушди иқтисодӣ давлат метавонад тавозунро ё ба самти либерализатсияи (мусолиҳакоронаи) ҳаракати ҷаҳонии сармоя ва ё баръакс, ба самти протексионизм ва пурқувват

кардани танзим равона созанд. Мувофиқан бо сиёсати танзими сармоягузори хориҷӣ кишварҳоро шартан чунин тақсим кардан мумкин аст:

- кишварҳое, ки сиёсати либералиро амалӣ мекунанд;
- кишварҳое, ки сиёсати протекционистиро пеш гирифтаанд.

Ҷадвали 2.3.1

Тавозуни манфиатҳои субъектҳои сармоягузориҳои хориҷӣ

Манфиати сармоягузор	Манфиати мамлакати донори сармоя	Манфиати мамлакати гирандаи сармоя
Либерализатсияи речаи максималии ҳаракати сармоя	Озодии қабули тадбирҳо оид ба танзими чоришавии сармоя	Озодии қабули тадбирҳо оид ба танзими зиёдшавии сармоя
Ҷойгиркунии неруи истеҳсолӣ дар бозори фурӯш	Бартарияти ташкили корхонаҳо дар бозори хориҷӣ	Ҳимояи истеҳсолкунандаи милли аз рақобат ва фишори корхонаҳое, ки бо сармояи хориҷӣ кор мекунанд
Кам кардани вазнинии андоз	Пардохти андоз дар мамлакате, ки сармоя ҷойгир аст (кишвари донор)	Пардохти андоз дар мамлакате, ки сармояро қабул мекунад
Максимализатсияи (зиёд кардани) фоида, диверсификатсияи хавфҳо	Маҳдуд гардонидани таъсири сармоягузориҳои ҷаннат ба иқтисодиёти милли	Маҳдуд гардонидани таъсири сармоягузориҳои ҷаннат ба иқтисодиёти милли
Кафолати боздеҳи сармояҳо, репатриатсияи (баргардонидани) фоида	Баргардони сармоя ба иқтисодиёти миллии кишвари донор	Аз нав сармоягузорӣ кардани фоида дар кишвари гирандаи сармоя
Озодии ихтиёрдорӣ кардани технологияҳои ширкат, ҳимояи ҳуқуқҳои моликияти зеҳнӣ дар сатҳи байналхалқӣ	Назорат аз болои ба берун баровардани техно-логияҳо барои дастгирии рақобатпазирии кишвар дар маҷмӯъ	Ҷалби сармоя ба соҳаҳои баландтехнология, сармоягузорӣ дар шакли таҷҳизоти муосир
Кӯшиши васеъ намудани истеҳсолот	Назорат аз болои ширкатҳо дар соҳаҳои стратегӣ	Маҳдудкунии доираи соҳаҳои барои сармоягузориҳои хориҷӣ кушода бо мақсади беҳатарии милли
Ҷойгир кардани истеҳсолот дар мамлакатҳое, ки дорои стандартҳои нисбатан нарми беҳатарӣ ва экологӣ мебошанд	Ба дигар кишварҳо кӯчонидани истеҳсолоти зарарнок. Ҳимояи муҳити атроф	Ҳимояи муҳити атроф

Таҳияи муаллиф

Мақсади танзими воридоти сармоя ва фаъолияти сармоягузориҳои хориҷӣ ба даст овардани тавозуни манфиатҳои ҳам соҳибкорони хориҷӣ ва ҳам ҳукумати кишварҳое, ки ин сармояро қабул мекунанд ва ҳам кишварҳо-

донорҳо мебошад. Дар кори таҳқиқотии мо тавсифи «тавозуни манфиати» се чониби дар боло нишондодашуда оварда шудааст[29,с.216]. Мо дар тафовут бо муаллифи «дар сархат» (сутуни якуми ҷадвали 2.3.1.) манфиати сармоягузorro ҷой медиҳем.

Соли 1964 конференсияи СММ оид ба савдо ва рушд (ЮНКТАД) таъсис дода шуд. Ба салоҳияти ин ташкилоти ҳалли масъалаҳои ба сармоягузории хориҷӣ дар мамлакатҳои рушдбанда ва кишварҳои иқтисодиёташон дар давраи гузариш қарордошта вобастабуда, дохил мебошад. ЮНКТАД сиёсати кишварҳоро дар соҳаи сармоягузории хориҷӣ таҳлил намуда, ҳисоботи ҳарсола (World Investment Report) ба нашр мерасонад. Аз чониби он таснифоти воситаҳои ҷоизи ҳавасмандсозии сармоягузории хориҷӣ таҳия гардидааст (расми 2.3.1).

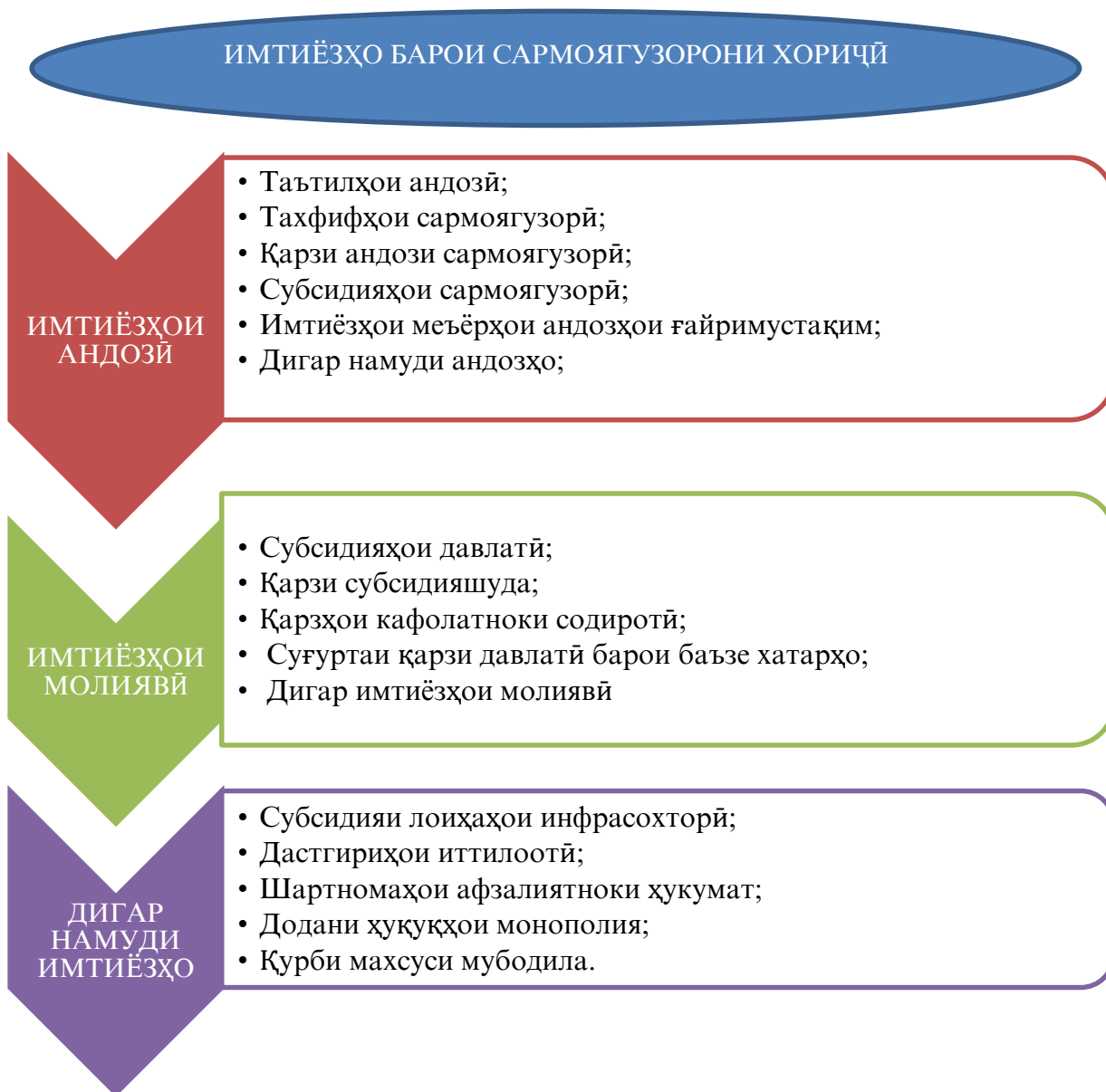
Дар шароити имрӯза дар қонунгузории аксарияти кишварҳои қабулкунандаи сармоя маҷмӯи воситаҳои мураттаб шудаанд, ки чараҳои воридшавии сармояро дар ҳудуди давлат ба танзим мебароранд. Тибқи таҳқиқот[29,с.216] ин воситаҳоро ба шаш гурӯҳ муттаҳид кардан мумкин аст.

Гурӯҳи 1. Андозбандӣ.

Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ дар оиди андозбандии корхонаҳое, ки бо сармояи хориҷӣ фаъолият мекунанд ду тарзи муносибат мавҷуд мебошад: – сиёсати преференсиалӣ нисбат ба ширкатҳои хориҷӣ, яъне корхонаҳои бо сармояи хориҷӣ фаъолияткунанда дар қиёс бо сармоягузорони дохилӣ коркунанда ва субъектҳои хоҷагидорӣ дар масъалаи андоз дар шароитҳои нисбатан мусоид қарор дода мешаванд. Ин ҳолат аксар вақт дар давлатҳои рушдбанда, ки ба фаъолгардони фаъолияти корӣ аз ҳисоби сармояи хориҷӣ эҳтиёҷманданд, ба мушоҳида мерасад;

– реҷаи миллӣ дар муносибат бо ширкатҳои хориҷӣ. Ин маънои онро дорад, ки корхонаҳои бо сармояи хориҷӣ фаъолияткунанда бо соҳибкорони боқимонда дар шароитҳои якхелаи корӣ қарор доранд. Ин шакли муносибат асосан дар давлатҳои тараққикарда мушоҳида карда мешавад. Дар як қатор

мамлакатҳо нисбат ба ширкатҳои хориҷӣ қонунҳои махсуси андозбандӣ вуҷуд надоранд.

Расми 2.3.3. Имтиёзҳо барои сармоягузорони хориҷӣ аз рӯи таснифоти ЮНТАД.

Гурӯҳи 2. Сиёсати сохторӣ.

Ин шакли методҳо ҷудокунии соҳаҳоеро, ки бо сармояи хориҷӣ фаъолият кардани онҳо мамнӯъ аст, дар бар мегирад. Масалан, дар аксар давлатҳо барои дар соҳаҳои нақлиёти обӣ ва ҳавой, алоқа, соҳаҳои бехатарии миллий, энергетикаи атомӣ, кишоварзӣ, саноати коркарди кӯҳӣ, воситаҳои ахбори омма фаъолият кардани сармоягузорони хориҷӣ мамнӯъ мебошад.

Гурӯҳи 3. Танзими гумрукӣ.

Ин метод танзими «монеаҳои» тарофавӣ ва ғайритарофавии содирот ва воридоти маҳсулот аз тарафи корхонаҳои бо сармояи хориҷӣ коркунандаро тавсиф менамоянд. Масалан, барои ҷалби сармояи хориҷӣ ин намуди корхонаҳо ҳангоми ворид кардани маҳсулоти барои фаъолияти ширкати хориҷии дар бозори маҳаллӣ фаъолияткунанда зарурӣ метавонанд аз андоз озод шаванд.

Гурӯҳи 4. Танзими зиддимонополӣ

Дар ин гурӯҳи методҳо бо қонунгузории зиддимонополӣ ва ё санадҳои махсуси меъёрӣ-ҳуқуқие, чун қоида маҳдудиятро дар якҷояшавӣ ва муттаҳидшавии ширкатҳои бо сармояи хориҷӣ фаъолияткунандаро муқаррар карда мешаванд.

Гурӯҳи 5. Танзими амалиётҳои бонкӣ.

Дар бисёр давлатҳо қонунгузорӣ ба корхонаҳои хориҷӣ аз низоми бонкии марказӣ гирифтани воситаҳои иловагӣ ва қарзро манъ мекунад. Моҳияти чунин маҳдудият дар он аст, ки соҳибкорони хориҷӣ ба иқтисодиёти кишвар на бо мақсади аз иқтисодиёти кишвар гирифтани маблағҳо, балки барои рушди иқтисодиёт гузоштани воситаҳо дар шакли моликият, пул, воситаҳои ғайримоддӣ ва ғайра роҳ дода мешаванд.

Гурӯҳи 6. Кафолати ҳимояи сармоягузориҳои хориҷӣ

Ин методҳо ухдадорҳои муайян ва кафолати давлатро (давлати гирандаи сармоя) аз хусусигардонӣ, тағйироти номусоиди қонунгузорӣ, ноустувории сиёсӣ ва дигар омилҳои табиати ғайрииқтисодидошта муқаррар менамоянд.

Кулик И. равандҳои истифодаи самараноки сармояи мустақими хориҷиро қайд менамояд [39,с.79], ки танҳо ҳамохангии унсурҳои сиёсати протексионӣ ва сиёсати боз имкон медиҳад, ки аз ҷониби сармоягузор захираҳои кишвари ретсипиент (сармоягиранда) самарабахш истифода карда

шавад. Чунин ҳамоҳангии воситаҳои дастгирӣ ва маҳдудкунӣ муносибати селективӣ-унвонии ҷалб ва ҷойгиркунии сармояи хориҷиро гирифтааст ва он бояд шароитҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва табиӣ-иқлимӣ ва дигар хусусиятҳои кишвари сармоягирандари ба ҳисоб гирад.

Дар мувофиқат бо таснифоти дар боло овардашудаи методҳои ҷалб ва танзими сармояи хориҷии дар амалияи ҷаҳонӣ қабулшуда аз ҷониби мо воситаҳои асосии таъсиррасонӣ ба СМХ, ки аини замон дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешаванд, омӯхта ва гурӯҳбандӣ карда шуданд. Таҳлили ҳуҷҷатҳои меъёрӣ дар хусуси маҳдудкунӣ, кафолатҳо, ва дигар усулҳои таъсиррасонӣ ба сармоягузориҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷадвали 2.3.2 оварда шудаанд.

Ҷадвали 2.3.2

Гурӯҳи методҳои ба танзимдарории сармоягузориҳои дохили ва хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон[160]

Гурӯҳи методҳо	Моҳияти имтиёз (маҳдудият)	Сарчашмаи маълумот
Гурӯҳи андозбандӣ (Гурӯҳи имтиёзҳои андозии дар тамоми қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷудбударо дар назар дошта шудааст.)	Воридоти молҳо бевосита барои эҳтиёҷоти худ аз ҷониби корхонаҳои нафтаъсис, ки ба силсилаи пурраи коркарди нахи пахта ба маҳсулоти ниҳой (аз калобаи пахта то маҳсулоти пахтагини дӯзандагӣ), ба коркарди саноатии пӯст, пашм, абрешими хом ва дигар ашёи хоми соҳаи кишоварзӣ ба маҳсулоти ниҳой, аз ҷониби хоҷагиҳои паррандапарварӣ ва корхонаҳое, ки ба истеҳсоли хӯроки омехтаи парранда ва чорво, машғул мебошанд машғул мебошанд, ба мӯҳлати аз 5 то 12 сол аз 1-уми январи соли ба қайди давлатӣ гирифтани корхонаҳои нафтаъсис аз боҷи гумрукӣ озод, андози арзиши иловашуда, андози бо низоми соддакардашуда пардохташаванда, андоз аз молу мулкӣ ғайриманқул, андоз аз истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард озод карда карда мешавад	КА ҚТ, моддаи 313

	Аз чониби сармоягузор тахвил, тақсим ва ворид намудани маҳсулоти истеҳсолшуда ҳангоми иҷрои созишнома оид ба тақсимои маҳсулот аз андоз аз арзиши иловашуда, аксиз, андоз аз ғоида, андоз аз арзиши иловашуда озод карда мешавад	КА ҚТ, моддаи 315
	Ҳангоми сохтмони нерӯгоҳи барқи обӣ сармоягузор ва пудратчии генералӣ аз пардохти ААИ андоз аз арзиши иловашуда, андоз аз истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард, андоз аз ғоида (андоз низоми соддакардашуда), андоз аз воситаҳои нақлиёт, андоз аз молу мулки ғайриманқул, андози иҷтимоӣ нисбат ба шахсони хориҷие, ки бевосита дар сохтмони нерӯгоҳи барқи обӣ фаъолият мекунанд, - бочи давлатӣ барои бақайдгирии тарҳи эмиссияҳои қоғазҳои қиматноки ғайридавлатӣ, ки бинобар сохтмони нерӯгоҳи барқи обӣ амалӣ шудаанд, тахвилгарони молҳо (корҳо, хизматрасониҳо) барои сохтмони нерӯгоҳи барқи обӣ пурра ё қисман озод, иштирокчиёни касбии бозори қоғазҳои қиматнок Эмитентҳо - шахсони ҳуқуқии резидент ва ғайррезиденте, ки қоғазҳои қиматноки онҳо дар биржаҳои фондии дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон амалкунанда дар муомилот мебошанд сармоягузoron - шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие, ки резидент ва ғайррезидент мебошанд ва аз муомилот бо қоғазҳои қиматнок дар биржаи фондии Ҷумҳурии Тоҷикистон даромад мегиранд, ба мӯҳлати 5 сол аз пардохти андоз аз ғоида, андоз аз арзиши иловашуда озод карда мешаванд. Инчунин Воридоти мол барои сохтмони нерӯгоҳҳои барқи обӣ, ки объектҳои махсусан муҳим ба ҳисоб мераванд, дар соли 2018 воридоти ҳамаи намудҳои чорвои зотӣ (таъйиноти гӯштӣ, ширӣ ва пашмӣ), тухмии элита ва репродуксионии навҳои зироатҳои кишоварзӣ, инчунин тухмии кирмак барои пиллапарварӣ аз пардохти андоз аз арзиши иловашуда, аз пардохти бочи гумрукӣ озод карда мешавад	КА ҚТ, моддаи 312

	Корхонаҳои нави молистеҳсолкунанда аз пардохти андози даромад ба муҳлати зерин озод карда мешаванд: а) 2 сол, агар ҳаҷми сармоягузорӣ бештар аз 200 ҳазор доллари ШМА то 500 ҳазор доллари ШМА бошад; б) 3 сол, агар ҳаҷми сармоягузорӣ бештар аз 500 ҳазор доллари ШМА то 2 миллион доллари ШМА бошад; в) 4 сол, агар ҳаҷми сармоягузорӣ бештар аз 2 миллион то 5 миллион доллари ШМА бошад; г) 5 сол, агар ҳаҷми сармоягузорӣ бештар аз 5 миллион доллари ШМА бошад. Инчунин д) даромадҳо аз фаъолияти сайёҳӣ ба муҳлати 5 сол аз санаи бақайдгирии давлатӣ аз андози ғоида (низоми соддакардашуда) озод карда мешавад.	КА ҚТ, моддаи 110
	Фаъолияти марбут ба таҳвил ё содироти металлҳои қиматбаҳо ва сангҳои қиматбаҳо, маснуоти заргарӣ аз металлҳои қиматбаҳо ва сангҳои қиматбаҳо, Хизматрасониҳои молиявӣ, содироти алюминийи аввалия, концентрати металлҳо, маъданҳои молӣ, оҳанпораи металлҳои сиеҳ ва ранга, металлҳои дигар, содироти пилла, нахи пахта, калобаи пахта, пахтаи коркарднашуда, Воридоти техникаи табиноти кишоварзӣ коркарднашуда, бо шартҳои иҷораи молиявӣ (лизинг) супоридани молу мулки истеҳлоқшаванда, воридоти молҳо бевосита аз ҷониби истеҳсолкунандагон барои истеҳсоли алюминийи аввалия, нахи пахта ва алюминийи аввалия, воридоти таҷҳизоту техника ва маводи сохтмони иншооти сайёҳӣ (аз ҷумла меҳмонхона, озоишгоҳ ва истироҳатгоҳҳои табобатӣ, марказҳои сайёҳӣ ва дигар иншооти сайёҳӣ), воридоти маводу лавозимот барои истеҳсоли доруворӣ, воридоти технологияҳои наватарин барои корхонаҳои дорусозӣ ва таҷҳизоти ҳозиразамони таҳхису табобат, аз пардохти андоз аз арзиши иловашуда озод карда мешавад	КА ҚТ, моддаи 169
	Корхонаҳои дар минтақаҳои озоди иқтисодӣ ба қайд гирифташуда аз пардохти ҳамаи намудҳои андоз, ба истиснои андози даромад ва андози иҷтимоӣ, озод карда мешаванд.	КА ҚТ, моддаи 325
Гуруҳи Танзими гумрукӣ	Воридоти молҳои ватанӣ ва хориҷӣ ба қаламрави минтақаи озоди иқтисодӣ аз пардохти боҷи гумрукӣ, ААИ, аксиз озод карда мешавад	Кодекси гумрукӣ ҚТ, моддаи 270

	Воридоти техникаи таъиноти кишоварзӣ коркарднашуда, таҷҳизоти истеҳсолию технологӣ ва маснуоти такмили (комплектӣ) онҳо, ки маҷмӯи ягонаи технологиро ташкил медиҳанд, воридоти дорувории тиббӣ, таҷҳизоти тиббӣ, фармасевтӣ ва асбобҳои тиббӣ, молҳо барои сохтмони объектҳои махсусан муҳим давлатӣ, воридоти ашёи хом (фурнитура) барои истеҳсоли либоси мактабӣ ба корхонаҳои дӯзандагӣ, воридоти таҷҳизоту техника ва маводи сохтмони иншооти сайёҳӣ (аз ҷумла меҳмонхона, озоишгоҳ ва истироҳатгоҳҳои табобатӣ, марказҳои сайёҳӣ ва дигар иншооти сайёҳӣ, воридоти технологияҳои наватарин барои корхонаҳои дорусозӣ ва таҷҳизоти ҳозиразамони ташхису табобат, меъёри пасткардашудаи бочи гумрукӣ (50 фоизи меъёри амалкунанда) барои воридоти автомашинаҳои нав, дар соли 2018 воридоти ҳамаи намудҳои чорвои зотӣ (таъйиноти гӯштӣ, ширӣ ва пашмӣ), тухмии элита ва репродуксионии навъҳои зироатҳои кишоварзӣ, инчунин тухмии кирмак барои пиллапарварӣ аз пардохти бочи гумрукӣ озод карда мешавад.	345 моддаи ҚТ, гумруки Кодекси
--	---	---

Таҳияи муаллиф дар доираи маълумотҳои сомонии расмӣ Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон <https://investcom.tj/tj/sarmoya/faolijati-sarmojaguzor/26-feristi-kafolatu-imtiezo.html> (санаи мурочиат 15.09.2020)

Хулоса низоми ҳавасмандгардонӣҳо барои ҷалби сармоягузори хориҷӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуд аст, ба талабот нисбат ба СМХ дар тамоми ҷаҳон шаклгирифта ҷавобгӯ мебошад. Ин воситаҳо дар доираи салоҳиятҳои давлат ба речаи воридшавӣ, иштироки сармояи хориҷӣ дар бозори минтақавӣ ва баромад аз он имтиёзҳо муқаррар менамоянд. Ба сифати воситаҳои иловагии танзим дар бисёр минтақаҳои наздисарҳадии Ҷумҳурии Тоҷикистон қонунгузори махсуси таҳия гардидааст, ки амалан ҳамаи гурӯҳҳои дар боло ишорашудаи воситаҳои дастгирӣ ва маҳдудкуниро истифода мешаванд.

Ҳамин тариқ, дар соҳаи истифодаи СМХ ҳамчун воситаи таъсирбахш самараноки рушди иқтисодиёти ватанӣ (хусусан дар минтақаҳои наздисарҳадии Ҷумҳурии Тоҷикистон) мушкилоти «нофаҳмии имкониятҳои пӯшидаи СМХ» вучуд дорад, ки онҳоро метавон қисман тавассути ба роҳ мондани муносибати маҳдуд накардани ҷалб ва истифодаи сармояи хориҷӣ дар ҳудуди Тоҷикистон ҳаллу фасл кард.

БОБИ III. РОҲҶОИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ САМАРАНОКИИ ИДОРА ВА ТАНЗИМИ САРМОЯГУЗОРИҶОИ МУСТАҚИМИ ХОРИҶӢ ДАР ИҚТИСОДИЁТИ МИЛЛӢ

3.1. Мушкилот ва монеаҳо дар роҳи такмили идоракуни ва танзими сармоягузори мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ

Шарти асоси тараққиёти иқтисодиёт фаъолнокии босуботи инвестиционӣ ҳисоб меёбад, ки бо роҳи восеъ кардани ҳаҷми манобеи сармоявии азхудшуда ва истифодаи самараноки он дар сохторҳои пешбари истеҳсолоти моддӣ ва соҳаи иҷтимоӣ дастрас карда мешавад.

Сармоягузори қобилияти истеҳсолиро пурзӯр намуда, ҷои рақабатноки мамлакатро дар бозори ҷаҳон муайян мекунад, мавқеи асосиро ҷалби сармояи хориҷӣ дар шаклҳои гуногуни он дорад. Агар мамлакатҳои тараққиқардари ба назар гирем, онҳо дар марҳилаҳои сабзиши иқтисодӣ фаъолияти сармоягузорӣ ва ҷалби онро аз бозорҳои ҷаҳонӣ тезониданд. Махсусан, солҳои 60-ум дар давраи «тиллои» фаъолнокии сармоягузорӣ байни мамлакатҳои тараққиқарда, аз ҷумла ШМА, Авропои Ғарбӣ, Ҷопон афзуд. Дар Ҷопон солҳои 1966-70 дучанд гаштани сармоягузорӣ маҷмӯи маҳсулоти миёна 70% зиёд гардид. Дар ин солҳо ШМА, Олмон, Фаронса инчунин маҷмӯи маҳсулоти миёнашон 25-30% афзуд. Яъне ҷалби сармояи хориҷӣ ва умуман, тезонидани фаъолияти сармоягузорӣ барои пешравии иқтисодӣ саҳми бузурге мегузорад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷалби сармояи хориҷӣ яке аз масъалаи муҳими ҳалталаб мебошад. Ва дар шароити дигаргуниҳо ва гузариш ба сохтори нави иқтисоди бозорӣ ҷоришавии сармояи хориҷӣ як омили пешравии иқтисодӣ баромад мекунад. Сармояи хориҷӣ ба соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқӣ ҷумҳурӣ ворид гашта, норасоии моддии дохилиро пур карда метавонад. Инчунин, баробари сармояи хориҷӣ технологияи нав таҷрибаи истеҳсоли ва идора, дониши техникӣ, қувваи кории баландихтисос ворид гашта метавонад, ки дар хоҷагидорӣ ҷумҳурӣ аҳамияти ҳалкунанда дорад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати рӯ ба тараққӣ ҳисоб меёбад ва ба қатори давлатҳое дохил мешавад, ки муҳтоҷи сармояи хориҷӣ буда, сиёсати ҷалби онро пеш мебарад. Дар бозори ҷаҳонии сармоя рақобати шадид байни давлатҳои рӯ ба тараққӣ оид ба ҷалби сармоя аз ин бозор вучуд дорад. Азбаски шумораи давлатҳои сармоягузор нисбат ба давлатҳои рӯ ба тараққӣ кам аст чунин рақобат амал мекунад. Инчунин сармоягузори хориҷӣ сармояи худро ба давлатҳои аз нигоҳи иқтисодӣ устувор содир намуданро интихоб менамояд. Дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ низоми муайяни хоси сармоягузорӣ ба вучуд омада, мавқеи ҳар яки онро дар бозори ҷаҳонии сармоя муайян месозад.

Дар чунин шароити сармоягузорӣ ва вазни умумии ҷалби сармояи хориҷӣ дар ҷаҳон барои давлатҳои рӯ ба тараққӣ ҳолате ҳам нест, то ки сармояи самаранок ва ғоидоварро ба иқтисодиёти худ ҷалб намояд. Аз ин рӯ, ҷорӣ намудани сиёсати босамари ҷалби сармояи хориҷӣ дар ин давлатҳо вазифаи муҳим ва мушкили ҳукумати онҳо буда, вақт ва қувваю иқтидори бузургро талаб мекунад.

Як тарафи ҷалбкунандаи давлатҳои рӯ ба тараққӣ барои сармоягузoron - ин захираи нисбатан зиёди манобеи гуногуни азхуднашудаи арзон ва қувваи кории нисбатан арзон дар ин давлатҳо буда, бисёр ҷойҳои холигӣ ва истифоданашуда дар бозори дохилии онҳо дида мешавад. Ва ҳамин тарафи ҷалбкунанда ба сармоягузoron мақсади забт намудани ин соҳаҳоро пешбинӣ мекунад. Аз ин рӯ, давлатҳои рӯ ба тараққӣ имконияти пурраи интихоб намудани шакли намуди сармояи воридшавандаро надоранд ва баръақс нисбати онҳо имтиёзҳои гуногунро ҷорӣ менамоянд.

Дар давлатҳои тараққикарда бошад, шароит дигаргун аст. Сармоягузoron мақсади ғоиданок гузаштани воситаҳои озоди худро доранд, то ки ғоидаи муътадили худро гирифта тавонанд.

Қабулқунандагони сармоя бошанд, ҳаракат мекунанд, ки сармояро арзонтар, дар шароитҳои имтиёзнок ва ҳатто бебозгашт қабул намоянд. Гуфтан ҷоиз аст, ки дар ин давлатҳо ҷалбқунандагони сармоя сармояи воридшавандаро интиҳоб менамоянд. Чунин вазият танҳо дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ дар ҳолатҳои муайян ба назар мерасад.

Агар пеш сармояи мустақими хориҷӣ бештар ба соҳаи аввалин (саноати истихроҷ ва хоҷагии қишлоқ) ва инчунин дувумин мерафт, ҳозир бисёртар ба соҳаи сеюм, яъне хизматрасонӣ равона мешавад. Аввал ва охири солҳои 90-ум қариб 60% сармояи давлатҳои тараққиқарда ба соҳаи хизматрасонӣ гузошта шуд. Барои мамлакатҳои собиқ сотсиалистӣ ин нишондиҳанда ғувоҳи он аст, ки соҳаи камтараққӣ кардани хизматрасонӣ пеш бурда шавад.

Гуфтаҳои боло ғувоҳи он, ки сармоя бештар ба мамлакатҳои аз нигоҳи иқтисодӣ устувор, яъне мамлакатҳои тараққиқарда ҳаракат дорад. Дигар давлатҳои пасмонда бошанд, бо роҳҳои гуногун сармояи нисбатан сифаташ паст ва тезҳаракатро ҷалб намуда, истифода мебаранд. Умуман, дар давлатҳои сершумори рӯ ба тараққӣ ҷалби сармояи хориҷӣ масъалаи ҳалталаб мебошад.

Мамлакате, ки аз рӯйи нишондиҳандаҳои иқтисодӣ дар дараҷаи нисбатан паст ҳастанд, оид ба сармояи хориҷӣ ҳоҷати фикр нест. Ин давлатҳо аз рӯйи назарияи «доираи ночорӣ» дар доираи камсармоягӣ ҷойгир шудаанд ва баромадан аз чунин доира, аз рӯйи ин назария, қариб ғайриимкон аст. Ин масъаларо дар мисоли давлатҳои Қазоқистон, Ливия, Конго, Ҷумҳурии Африкои Марказӣ мушоҳида намудан мумкин аст.

Таҷрибаи амалии ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки кишварҳое, ки иқтисодиёташон дар зинаи гузариш қарор доранд, аз бӯҳрони иқтисодӣ бе ҷалби сармоя ва истифодаи самараноки сармояи мустақими хориҷӣ барои наметавонанд.

Чадвали 3.1.1

**МАМЛАКАТҲОЕ, КИ АЗ ЛИҲОЗИ ЧАЛБИ САРМОЯИ МУСТАҚИМИ
ХОРИҶӢ ДАР СОЛИ 2019 ДАР ДАРАҶАИ НИСБАТАН ПАСТ ҚАРОР ДОРАНД
[153]**

Рейтинг	Давлатҳо	Ҳаҷми СМХ (\$ млн)
161	Қирғизистон	46,599,800
167	Гамбия	29,146,667
170	Ҷумҳурии Африқои Марказӣ	17,994,744
171	Гвинея-Бисау	17,339,630
173	Тонга	15,047,474
176	Бутан	2,649,713
177	Бурунди	983,747
178	Кирибати	591,000
179	Тувалу	298,862
180	Ливия	0

Таҳияи муаллиф дар доираи маълумотҳои сомонӣ интернетӣ <https://gtmarket.ru/research/foreign-direct-investment-index/info> (санаи мурочиат 6.04.2020)

Чалби сармояи мустақими хориҷӣ дар шароити иқтисодиёти кушода аз як қатор нишондиҳандаҳои иҷтимоӣ- иқтисодӣ дошта вобаства мебошад. Бо мақсади таъсир расондан ба ин нишондиҳанда баҳри беҳтаршавӣ ва чалби сармояи мустақими хориҷӣ яке вазифаҳои муҳими давлат ва ҳукумат мебошад. Инчунин бо роҳи ташкили самараноки сиёсати давлатӣ истифодаи ба мақсад мувофиқи маблағ дар ҳамаи соҳаҳои ҷумҳурӣ, ки ба истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир афзалият доранд, хеле муҳим мебошад.

Чалби сармоя (чи сармояи хориҷӣ ва чи сармояи дохилӣ) ба иқтисодиёти Тоҷикистон дар шароити бӯҳрони минтақавӣ ва ҷаҳонӣ яке аз воситаи ҳаётан муҳимми паст кардани сатҳи камбизоатӣ ба ҳисоб меравад. Маҳз ҳамин масъалаҳои чалби сармоягузори мустақими хориҷиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳлил намуда, дар маҷмӯъ мушкilotи зеринро ошкор кардан мумкин аст:

МУШКИЛОТҲОИ АСОСИИ САРМОЯГУЗОРИИ МУСТАҚИМИ ХОРИҶӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	
1	Номукамал будани қонунгузори ҷумҳуриявӣ дар бораи сармоягузорӣ
2	Яке аз мушкилоти муҳими дигар, ин дар дасти аксар ширкатҳои калоне, ки асосан ба содир кардани захираҳои табиӣ машғуланд, мавҷуд будани маблағҳои калони пулӣ мебошад, ки онҳо на ба рушди иқтисодиёти Тоҷикистон, балки ба хориҷа равона шудаанд.
3	Фаъолияти сусти сармоягузори бонкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.
4	Коркарди номукамали механизмҳои суғуртаи сармоягузорӣ, махсусан сармоягузориҳои хориҷӣ
5	Рушди нокифояи таъмини инфрасохтори фаъолияти сармоягузори минтақаҳои дар шароити буҳрон қарордошта
6	Бозори дохилии нисбатан хурд ва ҳамгироии сусти тичоратиро иқтисодӣ бо кишварҳои хориҷӣ;
7	Рушди нокифояи инфрасохтори воқеӣ дар баъзе минтақаҳои ҷумҳурӣ;
8	Шароити ками рақобатпазирӣ чӣхати ҷалби сармоягузориҳо (низомҳои гумрук, андоз, ва раводид);
9	Инкишоф наёфтани инфрасохтори сармоягузорӣ (суғуртавӣ, бонкӣ, консалтингӣ (машваратӣ), иттилоотӣ таҳлилӣ ва ғайра);
10	Дар ҷумҳурӣ ба қадри кофӣ мавҷуд набудани кадрҳои идоракунанда ва коргарии дорои донишу малакаи муосир, баланд будани сатҳи муҳоҷирати берунӣ.

Таҳияи муаллиф

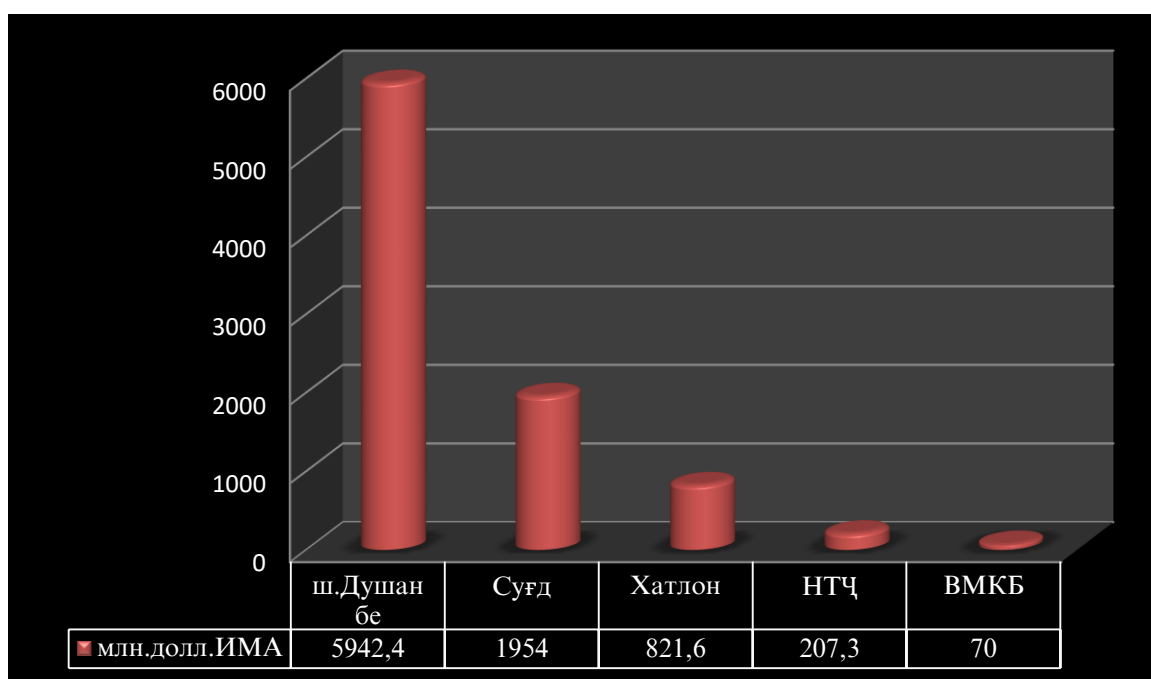
1. Номукамал будани қонунгузори ҷумҳуриявӣ дар бораи сармоягузорӣ. Қонунҳое, ки регламенти фаъолияти сармоягузориро муайян месозанд дорои камбудии ҷиддӣ мебошанд. Аксар қонунҳо байни ҳам алоқамандӣ надошта, якдигарро инкор мекунанд. Мавҷуд набудани пойгоҳи кавии қонунгузори муносибати байни минтақаҳо ва марказро танзимкунанда, коркарди ноқомии механизмҳои суғуртаи сармояҳои хориҷӣ, мавҷуд будани санадҳои қувваи баръаксдошта омили асосии вайронкунандаи танзими рушд ва ҷалби сармоя ба иқтисодиёти мамлакат маҳсуб мешавад. Дар шароити имрӯза санадҳои асосии қонунгузорӣ қабул

гардидаанд, ки сармоягузори ватаниро ба танзим медароранд. Ҳолати қонунгузорӣ оид ба таъмини сармоягузори хориҷӣ дар вазъияти бад қарор дошта бошад ҳам, вале дар асоси на танҳо қонунҳо, балки санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ҳукуматӣ ва соҳавӣ имкон пайдо гардид, ки як қатор мушкилоти ба воридшавии сармояи хориҷӣ монёшаванда ҳал карда шавад. Ба ин ба хориҷа баровардани қисмати муайяни фоида ва ҳаққи саҳми соҳибмӯлкони хориҷӣ мисол шуда метавонад.

2. Яке аз мушкилоти муҳими дигар, ин дар дасти аксар ширкатҳои калоне, ки асосан ба содир кардани захираҳои табиӣ машғуланд, мавҷуд будани маблағҳои калони пулӣ мебошад, ки онҳо на ба рушди иқтисодиёти Тоҷикистон, балки ба хориҷа равона шудаанд.

Бояд қайд кард, ки муҳити ҳозираи кории Ҷумҳурии Тоҷикистон самти венчурӣ дорад, ки ин, албатта, ба ҷалби сармоя дар иқтисодиёти ҳақиқӣ таъсири манфӣ мерасонад. Иқтисодиёти ҷумҳурӣ бо вучуди дар ихтиёр доштани неруи сармоягузорӣ ва захираҳои мувофиқ ба сармоягузори хориҷӣ барои сармояи гузошташон кафолат дода наметавонад. Илова бар ин, захираҳои сармоягузорӣ дар байни минтақаҳо номуносиб тақсим гардида, он асосан дар шаҳрҳои нисбатан калонтар ва минтақаҳои аз захираҳои табиӣ бойбуда ба ҳам оварда шудаанд минтақаҳои боқимонда ва қисмати бештари соҳаҳои коркард имконият надоранд, ки ин неруи сармоягузори истифода намоёнд. Масалан, ҳамин гуфтаҳо мо метавонем дар маълумоти расми зерин мушоҳида намоем.

Таҳлили расми 3.1.1. нишон медиҳад, ки ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон нобаробар аст. Сармоягузори хориҷӣ дар сармоягузори худ он минтақаҳои ҷумҳуриро интихоб менамоянд, ки инфрасохтори молиявиашон рушдкарда мебошад, инчунин тақозои аҳоли дар он ҷо пардохтпазир аст ва корхонаҳои саноатӣ бештар фаъолият менамоянд.

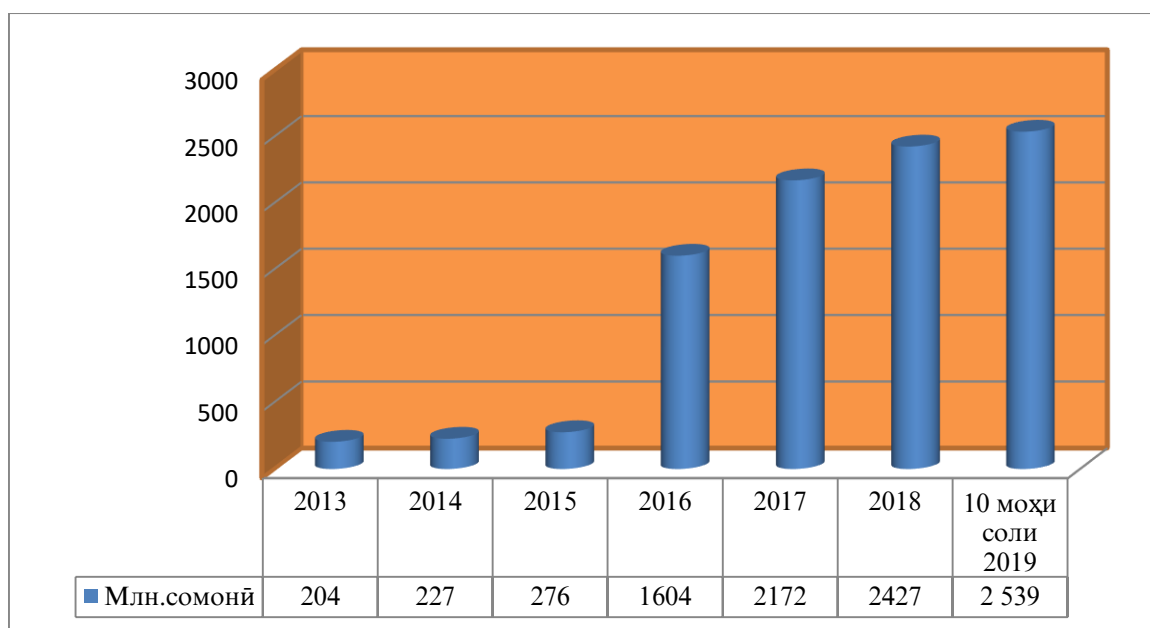
Расми 3.1.1. Сохтори минтакавии ҷалби сармоягузори хориҷӣ дар соли 2007-2019.
Сарчашма: Коркарди муаллиф дар асоси маълумотҳои [156]

Дар солҳои 2017-2019 воридоти сармояи хориҷӣ ба шаҳри Душанбе 5942,4 млн. долл, вилояти Суғд – 1954 млн. долл., вилояти Хатлон – 821,6 млн. долл., ноҳияҳои тобеъи ҷумҳурӣ бошад 207,3 млн. долл. ва Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон – 70 млн. долл. равона гардидааст.

Ҳамин тариқ, нобаробарии тақсими сармоягузориҳои хориҷӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ аён аст. Яке аз сабабҳои чунин нобаробарӣ-суст будани сиёсати минтакавии оид ба ҷалби сармояи хориҷӣ, пеш аз ҳама, дар самти кафолати бехатарии сармоя ва сармоягузoron, инфрасохтори нақлиётӣ ва бозорӣ, , гаравгонӣ, суғурта таъмини онҳо бо иттилоот оид ба лоиҳаҳои сармоягузорӣ ба ҳисоб меравад. Ба андешаи мо бояд сармоягузориҳои хориҷӣ бояд ба ноҳияҳои сусттараққикардаи ҷумҳурӣ равона карда шаванд.

3. Фаъолияти сусти сармоягузори бонкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи қарздиҳии дарозмуддати сармоягузорӣ. Мувофиқи маълумоти дастрасгардида агар бонкҳои тижоратӣ дар соли 2013 ба рушди иқтисодиёти ҷумҳурӣ 204 млн. сомонӣ сармоягузорӣ карда бошанд, ҳамин нишондиҳанда

дар 10 моҳи соли 2019 ба 2,539 млн. сомонӣ ё худ 12,4 маротиба зиёд шудааст [15,с.82]. Ҳамин нишондиҳандаро дар муқоиса ба доллари ИМА ҳисоб намоем, баробар ба 241,8 млн. доллари ИМА дар соли 2019 аз ҷониби банкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон сармоягузорӣ карда шудааст, ки ин нисбат сармоягузори мустақими хориҷӣ 104,0 млн. доллари ИМА камтар мебошад.

Расми 3.1.2. Сармоягузориҳои банкҳои тиҷоратӣ дар солҳои 2013-2019.

Сарчашма: Коркарди муаллиф дар доираи маълумотҳои адабиёти [14, с.77, 15.С.,82]

Шартҳои имконпазири фаъолгардонии ин ҷиҳати фаъолияти онҳо инҳо буда метавонанд:

- пастркунии минбаъдаи меъёри бозтаҳвили Банки миллии Тоҷикистон;
- кам кардани даромаднокии коғазҳои қиматноки давлатӣ; васеъ гардонидани пойгоҳи захираҳои дарозмуддати банкҳои тиҷоратӣ аз ҳисоби ба гардиши хоҷагидорӣ ҷалб намудани пасандозҳои шахсони воқеӣ; танзим кардани вазъият дар бозори қарзи байнибанкӣ; мустаҳкам намудани устувории молиявӣ ва қобилияти пардохтпазирии банкҳои тиҷоратӣ;
- коркард ва ҷорӣ намудани низоми самараноки идоракунии қарздиҳии сармоягузорӣ дар банкҳо; рушди низоми лизингии тарҳи қарзии пешниҳоди

таҷҳизот, ҳамчун яке аз усулҳои ҳалли мушкилоти гаравгузорӣ, яъне таъмини қарздиҳӣ; васеъ кардани қарздиҳии байнибонкӣ дар бобати маблағгузориҳои лоиҳаҳои калони сармоягузорӣ; рушди низоми гаравгузорӣ дар бобати қарздиҳии сармоягузорӣ бо назардошти тақмили механизми пешниҳоди гарави давлатӣ ба бонкҳои тичоратие, ки ба қарздиҳии лоиҳаҳо ва барномаҳои барои давлат муҳим машғуланд.

4. Коркарди номукаммали механизмҳои суғуртаи сармоягузорӣ, махсусан сармоягузориҳои хориҷӣ.

Низоми суғуртаи сармоягузорӣ, суғуртаи хавфи сиёсии сармоягузoron, хавфҳои молиявӣ, хатарҳои сохтмонӣ ва объектҳои ғайриманқул, хатари иҷро накардани шартнома ва ғайраро дар бар мегирад. Бинобар ин, суғурта яке аз усулҳои асосии коҳиш додан ва безарарсозии таъсири хавфхост. Бо дарназардошти ин ва омӯзиши эҳтиёҷоти сармоягузoron ва корхонаҳои гуногун, ширкатҳои суғурта дар бозори молиявӣ як қатор маҳсулотҳоро пешниҳод мекунанд, ки ин имкон медиҳанд, ки лоиҳаро амалӣ созанд. Бояд қайд кард, ки дар шароити нави иқтисодӣ, бо мақсади қонунгардонидани талаботи ҳамаи субъектҳои хоҷагидорӣ, аз ҷумла корхонаҳо дар бахшҳои гуногуни иқтисодиёти ҷумҳурӣ, барои пешгирӣ намудани хатарҳои сармоягузорӣ агентҳои суғуртавӣ нақши муҳим доранд.

Дар ҷумҳурӣ, шумораи ширкатҳои суғуртаи давлатӣ ва ғайридавлатӣ аз 17 адад дар соли 2012 то 19 дар соли 2019 афзудааст. Ҳаҷми сармояи оинномавии ҳамаи ширкатҳои суғурта дар соли 2019 452 915,7 ҳазор сомони ро ташкил медиҳад, ки дар ҷадвали 3.1.2 оварда шудааст.

Сармояи ду ширкати давлатӣ дар маҷмӯъ ҳаҷми сармояи оинномавии ҳамаи ширкатҳо 78,8%-ро ташкил медоданд (ба ҷадвали 3.1.2 нигаред).

**НИШОНДИҲАНДАҲОИ АСОСИ БОЗОРИ СУҒУРТА ДАР ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН [160]**

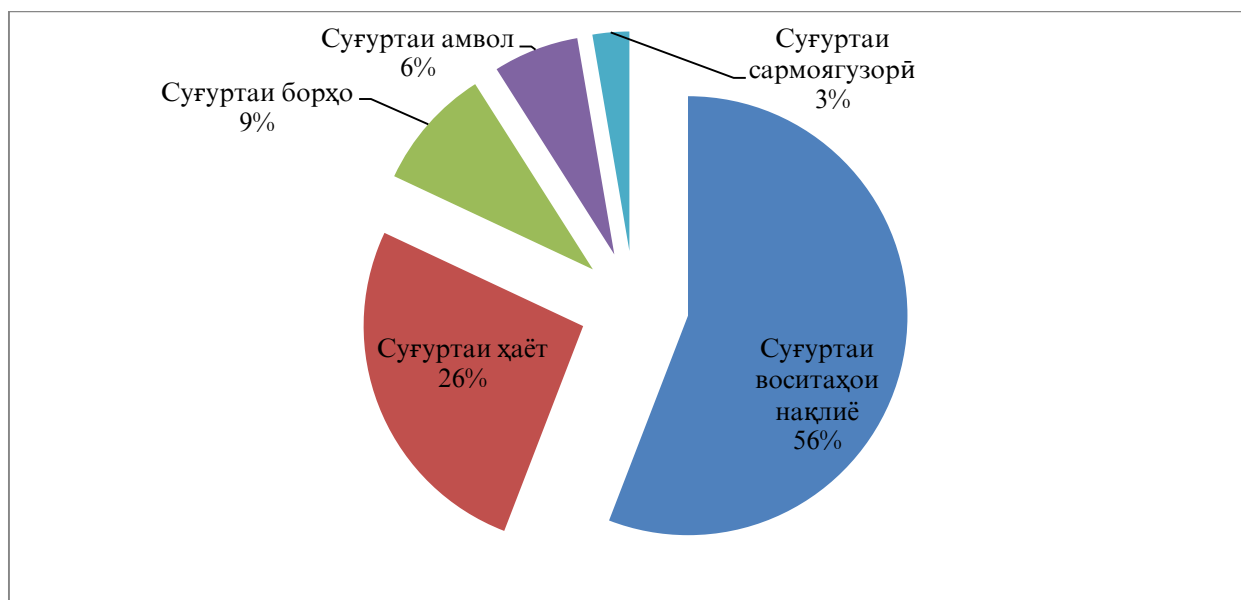
№	Номгӯи ташкилотҳо	Дороиҳо	Уҳдадориҳо	Сармояи оинномавӣ
1	КВД «Тоҷиксуғурта»	53 030,0	46 465,8	5 200,0
2	КВДС «Тоҷиксармоягузор»	33 441,5	12 123,5	15 675,0
3	ҚСДММ «Спитамен Суғурта»	95 736,1	3 783,9	87 742,1
4	ҚДММ «ТС «Муин»	15 712,0	10 552,4	2 727,2
5	ҚДММ «Суғуртаи асри 21»	3 839,0	- 483,1	2 719,1
6	ҚСП «ТС Кафил»	1 570,0	541,0	1 000,0
7	ҚСП «ТС «Суғуртаи аввалини миллӣ»	207 746,9	143 119,7	500,0
8	ҚДММ «ТС БИМА»	25 869,3	24 864,8	500,0
9	ҚДММ «ТС Боварӣ»	1 962,2	1 295,6	500,0
10	ҚДММ «ТС «Меҳнат»	2 687,7	2 084,7	500,0
11	ҚДММ «ТС Лидер Иншуранс»	2 197,2	120,0	500,0
12	ҚДММ «ТС Эсхата Суғурта»	2 902,1	1 837,7	500,0
13	ҚДММ «ТС Итминон»	1 559,8	322,4	500,0
14	ҚДММ «Суғуртаи Шарк»	1 536,0	816,5	500,0
15	ҚДММ «ТС Меҳрубон»	627,0	627,0	500,0
16	ҚДММ «Суғуртаи Тоҷик ва Чин»	387,5	284,6	500,0
17	ҚДММ «ТС Сипаҳр»	327,9	19,2	500,0
18	ҚДММ «ТС Такаффул»	499,8	19,7	500,0
19	ҚДММ «Маркази дастгирии суғуртаи мутақобила»	1 283,7	1 258,8	17,6
Ҷамағӣ		452 915,7	249 654,2	121 081,0

Маълумотҳои ҷадвал аз сомонии расмӣ БМТ nbt.tj дастрас карда шудааст.

Ҳамин тавр, ширкатҳои суғуртаи давлатӣ дар бозори хизматрасонии суғурта дар соли 2019 мавқеи монополиро барои худ касб кардаанд, ки ин, албатта, рушди бозорҳои рақобатпазирро барои хизматрасониҳои суғурта, фаъолияти механизми бозорӣ, нархҳои бозорӣ ва ғайраро бозмедорад.

Аз ташкилотҳои номбурда КВДС «Тоҷиксармоягузор» маҳз ширкате мебошад, ки самти фаъолиятҳои суғуртакунонии объектҳои сармоягузорӣ мебошад. Корхонаи воҳиди давлатии суғуртавии назди Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Тоҷиксармоягузор» суғуртаи сармоягузориҳоро ба роҳ монда, кафолати ҷуброни зарарро аз фаъолияти сармоягузории

суғурташаванда дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод менамояд ва он ба таъмини ҳифзи ҳуқуқи баробар, манфиатҳо ва амволи субъектҳои фаъолияти сармоягузорӣ новобаста аз шаклҳои моликиятшон равона гардидааст. Барои суғурта кардани ҳамаи намудҳои арзишоти амволӣ ва зехнӣ, ки дар субъектҳои соҳибкорӣ ва намудҳои дигари фаъолият гузошта мешаванд, мавриди қабул қарор меёбанд. Маблағи суғуртавӣ дар доираи лоиҳаи сармоягузорӣ ё техникӣ гузоштаи суғурташаванда муқаррар карда мешавад. Андозаи ҳаққи суғуртавӣ аз рӯйи ҳар як суғуртаи бурду боҳти қабулгардида муқаррар мегардад ва метавонад вобаста ба омилҳои зиёд мавриди таҳрир қарор ёбад. Дар мавриди муайян намудани меъёри тарифҳои суғуртавӣ суғуртакунанда экспертизаи пеш аз суғуртакунии лоиҳаҳои сармоя-гузорӣ ва техникиро мегузаронад. Дар рафти назарсанҷиҳое, ки аз ҷониби КВДС «Тоҷиксармоягузор» дар сомонаи расмӣ он миёни 111 нафар оид ба истифодабарии хизматрасониҳои суғуртавӣ гузаронида шудааст. Назарсанҷиҳо нишон дод, аз миёни 111 нафар пурсидашудагон танҳо 3 Ҷоизи он суғуртаи сармоягузориҳо ҳамчун хизматрасонии афзалиятнок ҳисоб намудаанд.

Расми 3.1.3. Назарсанҷиҳо оид ба истифодабарии хизматрасониҳои суғуртавӣ.
Сарчашма:Таҳияи муаллиф дар доираи маълумотҳои [154]

МУШКИЛОТҲОИ БОЗОРИ СУҒУРТАИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН [106,с.127]

№	МУШКИЛОТҲО	МАЪЛУМОТИ МУХТАССАР
1	Сатҳи баланди марказонидашуда будани бозори суғуртаи мамлакат ва рушди номукаммали рақобат	Рақобати номукамал дар бозори суғурта яке сабабҳои асосии рушди нокифояи баҳши суғурта дар мамлакат мебошад, ки имконияти ширкатҳои хусусии суғуртавино дар баробари ширкатҳои давлатӣ барои расонидани ҳамаи хизматрасониҳои суғуртавӣ, аз ҷумла хизматрасониҳои суғуртаи ҳатмӣ маҳдуд менамояд.
2	Сатҳи пасти пардохтпазирии ширкатҳои суғуртавии ватанӣ	Дар шароити васеъ гардидани шаклҳои гуногуни хоҷагидорӣ, рушди соҳибкории хурду миёна, татбиқи лоиҳаҳои гуногунҳаҷми сармоягузорӣ дар соҳаҳои мухталифи иқтисоди миллӣ, масъалаи суғуртакунонии фаъолият, ҳаёт, молу мулк ва ғайраҳо ногузир гардониди, аз ширкатҳои суғуртавӣ устувории молиявӣ ва кафолати пардохти саривақтии ҳолатҳои суғуртавино дар ҳаҷмҳои гуногун тақозо менамояд.
3	Набудани ширкатҳои азнавсуғуртакунӣ	Айни замон набудани ширкатҳои азнавсуғуртакунӣ дар ҚТ ширкатҳои ватании суғуртавино маҷбур месозад, ки барои азнавсуғуртакунӣ ба ширкатҳои хориҷӣ муроҷиат кунанд, ки ин хароҷоти зиёдро талаб мекунад ва ҳам кафолати пурра надорад. Бо мақсади нигоҳ доштани маблағҳои азнавсуғурташаванда дар қаламрави ҷумҳурӣ, бояд ширкатҳои азнавсуғуртакунӣ таъсис дода шуда, таҷрибаи беҳтарини ташкили пулҳои азнавсуғуртакунӣ дар мамлакат ҷорӣ карда шавад.
4	Норасоии мутахассисони баландхтисоси суғуртавӣ	Сарфи назар аз он, ки дар донишгоҳҳо ва донишқадаҳои ҷумҳурӣ мутахассисони соҳаи суғурта омода мешаванд, дар маҷмӯъ норасоии мутахассисони баландхтисоси суғуртавӣ ҳамчун яке аз мушкилоти ҳалталаби баҳши суғурта боқӣ мемонад. Хусусан норасоии актуарийҳои суғуртавӣ, ки вобаста ба амалигардонии ҳисобҳои иқтисодии математикии тарифи суғуртавӣ ва ҳаҷми захираҳои суғуртавӣ тибқи шартномаҳои суғурта ва азнавсуғуртакунӣ бо мақсади таъмин намудани сатҳи зарурии пардохтпазирӣ ва устувории молиявии ширкати суғуртавӣ фаъолият менамоянд, ба назар мерасад.
5	Сатҳи пасти талаботи аҳоли ба хизматрасониҳои суғурта	Дигар ҷанбаи мушкилоти рушди баҳши суғуртаро сатҳи пасти талаботи аҳоли ба хизматрасониҳои суғурта ташкил медиҳад, ки аз таъсири омилҳои гуногун вобаста мебошад. Бояд қайд намуд, ки аҳолии мамлакат дар маҷмӯъ оид ба суғурта ва зарурияти он маълумоти кофӣ надорад. Бо назардошти он ки тақрибан 70%-и аҳолии мамлакат дар деҳот зиндагӣ намуда, бо маҳдудияти дастрасӣ ба иттилоот рӯ ба рӯ мебошанд, ин масъала боз ҳам мураккаб мегардад. Саводнокии пасти аҳолии ин минтақаҳо онҳоро аз дарки моҳият ва аҳамияти суғурта ҳамчун воситаи таъмини манфиатҳои молу мулкӣ маҳрум менамояд.
6	Эътимоди пасти аҳоли ба баҳши суғурта	Эътимоди пасти аҳоли ба баҳши суғурта, пеш аз ҳама, бо нокифоягии таҷрибаи бомуваффақияти ҳамкорӣ бо ширкатҳои суғуртавӣ вобаста мебошад. Чунки имрӯз фаъолияти аксарияти ширкатҳои суғуртавӣ асосан бо амалигардонии хизматрасониҳои суғуртаи ҳатмӣ маҳдуд гардониди мешавад, ки ба ҷамъоварии маблағи ҳаққи суғуртавӣ равона карда мешаванд.
7	Сабаби беҳабарии аҳоли нисбати фаъолияти ширкатҳои суғуртавӣ	Дигар сабаби беҳабарии аҳоли нисбати фаъолияти ширкатҳои суғуртавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нобаробар ба роҳ монда шудани хизматрасониҳои суғуртавӣ дар ҳамаи манотиқи ҷумҳурӣ мебошад, ки масъалаи дастрасии хизматрасониҳои суғуртавино барои ҳамаи табақаҳои аҳоли ба миён меорад

Таҳияи муаллиф дар доираи мақолаи Султонов М., Саидмуродов Ш.М.// Мушкилотҳои бозори суғурта ва роҳҳои бартараф намудани он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон// Паёми ДМТ баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ// 2019 №2. С. 127-131

Хулоса, суғурта яке аз усулҳои самаранок паст кардани хавфу хатари корхона ҳангоми татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар баҳши воқеии иқтисодиёт (корҳои сохтмонӣ ва насбкунӣ, ҳифзи арзишҳои моддӣ, хавфу хатари ҳангоми сар задани сӯхтор, офатҳои табиӣ ва амалҳои ғайриқонунии шахсони сеюм), инчунин паст кардани таъсири офатҳои табиӣ ба муҳити зист ва ғайра мебошад. Ба ин намуди хатарҳо инчунин хатарҳои алоқаманд бо фаро расидани уҳдадорӣ суғурта барои чуброни зарари ба шахсони сеюм дар рафти корҳои сохтмонӣ монтаjkунӣ, супоридани санҷишҳои таҷхизот, инчунин хавфи молиявии худӣ суғурташаванда, ки пайдоиши он метавонад ба қатъ гардидани корҳои сохтмонӣ ва насбкунӣ, масалан, дар натиҷаи сӯхтор ва дигар ҳолатҳои фавқулудда ё таҳвили таҷхизот ба макони сохтмон дар вақти саривақтӣ ва сабабҳои дигари ғайримоддида алоқаманд мебошад.

5. Рушди нокифояи таъмини инфрасохтори фаъолияти сармоягузори минтақаҳои дар шароити бӯҳрон қарордошта. Рушди инфрасохтори фаъолияти сармоягузори Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд бо баҳисобгирии хусусияти шароитҳои ғарбӣ, хавфҳои калон, ки ба шароитҳои саҳти табиӣ-иқлимӣ, хароҷоти нисбатан баландтари аксар секторҳои иқтисодиёт, аз ҷаъеи ояндабинӣ стратегияи рушди Тоҷикистон муҳим будани ҳудудҳои ғарбӣ, махсусан Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон алоқаманданд, дида баромада шавад. Асоси иқтисодиёти Тоҷикистонро корхонаҳои захираҳои табииро истифодабаранда, ки бо маблағгузори сармояи давлатӣ кор мекунанд, ташкил медиҳад, ки онҳо ба сармояи дарозмуддати калонҳаҷм ниёз доранд ва дар шароити бӯҳрони молиявӣ ҷалб намудани онҳо мушкilot ба миён меорад. Дар робита бо ин, бояд ба масъалаҳои тақмили идоракунии корпоративӣ, ҳамчун яке аз қисматҳои инфрасохтори институтсионалӣ, таъмини беҳатари иқтисодӣ ва истифодаи абзори бозори асосӣ баҳри паст намудани хавф ва ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ диққати ҷиддӣ дода шавад.

6. Бозори дохилии нисбатан хурд ва ҳамгирии сусти тичоратию иқтисодӣ бо кишварҳои хориҷӣ;

7. Рушди нокифояи инфрасохтори воқеӣ дар баъзе минтақаҳои ҷумҳурӣ;

8. Шароити ками рақобатпазирӣ чӣхати ҷалби сармоягузориҳо (низомҳои гумрук, андоз, ва раводид);

9. Инкишоф нафти инфрасохтори сармоягузорӣ (суғуртавӣ, бонкӣ, консалтингӣ (машваратӣ), иттилоотӣ таҳлилӣ ва ғайра);

10. Дар ҷумҳурӣ ба қадри кофӣ мавҷуд набудани кадрҳои идоракунанда ва коргарии дорони донишу малакаи муосир, баланд будани сатҳи муҳоҷирати берунӣ.

Мушкилотҳои мавҷударо таҳлил намуда, метавон ба хулосае омад, ки дар ҷумҳурӣ барои барпо кардан ва рушд додани инфрасохтори дастгирии фаъолияти сармоягузорӣ зарур буда, фаъолгардонии таъсири ҳокимияти давлатӣ, илм ва тичоратро дар асоси ташаккулдиҳии низоми сармоягузории Ҷумҳурии Тоҷикистонро тақозо менамояд.

Бо мақсади беҳбуд бахшидани муҳити сармоягузории Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст, ки дар бобати барпо намудани инфрасохтори таъмини бехатарии иқтисодии субъектҳои хоҷагидорӣ, ки чорабиниҳои тақмили идоракунии сармоягузорӣ ва ҳимояи ҳуқуқи соҳибмулкдорон ҳимоя мекунад, (пешгирӣ ва бартараф сохтани истифодаи ғайриқонунии иттилооти инсайдерӣ ва қаллобии бозор, таъмини шафофияти иттилоотии бозор, баланд бардоштани масъулияти аъзои мақомоти идоракунии корхона) қадамҳои устувор гузошта шавад. Бо мақсади рушди бозори молиявӣ зарур аст механизмҳои таъмини ҳамкорӣ дар хусуси боварию эътимоди аҳоли ба абзори бозори қоғазҳои қиматнок ва фароҳам овардани шароитҳо баҳри ҷалби сармояи аҳоли ба сифати захираҳои сармоягузорӣ коркард шаванд; бехатарии иттилоотӣ ва шафофияти бозори қоғазҳои қиматнок барои мустаҳкам кардани боварии сармоягузори эҳтимолӣ; дастгирии иттилоотии давлатии равандҳои сармоягузорӣ дар ҷумҳурӣ таъмин карда шавад.

Дар шароити имрӯза зарур аст, ки баҳри ҷалби сармоя тарзу муносибатҳои нав ба кор бурда шавад. То андозаи муайян чунин муносибат солҳои охир дар амалия истифода шуда истодааст. Ба онҳо, пеш аз ҳама, масъалаи баланд бардоштани нақши арзишҳои амортизатсионӣ ҳамчун манбаи тавоноии маблағгузори асосӣ ва ҷойгиркунии захираҳои сармоягузори марказонидашуда (аз бучаи ҷумҳурӣ) дар асоси озмунӣ (сертификатсиякунии ҳатмии лоиҳаҳо, ки имкон медиҳад, сифати онҳо санҷида эътимоди сармоягузори хориҷиро баланд мебардорад) мансуб мебошад.

Самтҳои афзалиятнок ин ҳамкорӣ дар бобати ташкили ширкатҳои илмӣ-техникии ғайридавлатӣ, субъектҳои он олимон ва соҳибкорони алоҳида, корхонаҳои саноатӣ ва тиҷоратие, ки соҳаҳои бештар самарабахши маблағгузориро ҷустуҷӯ менамоянд, ба ҳисоб меравад. Дар ин бобат масъалаи саҳмиягузорӣ, фурӯш ва ё ба сармояи хусусӣ гузаронидани ташкилотҳои илмӣ-техникӣ мебошад, ки таҳқиқоти онҳо ба таркиби барномаҳои афзалиятнок ворид нашудаанд ва ё аз тарафи давлат маблағгузори онҳо қатъ карда шудааст. Самти зарурии сиёсати илмӣ-техникӣ тағйироти механизмҳои маблағгузорӣ ва сиёсати андозбандӣ дар соҳаи илм ба ҳисоб меравад, ки он ҳуқуқҳои муайяни соҳибмулкӣ оид ба натиҷаҳои таҳқиқот дар ҳамаи зинаҳои сикли илмӣ-таҳқиқотӣ: аз таҳқиқот то истеҳсоли мол ва хизматрасонӣ таъмин менамояд.

Дар робита ба ин, барои ҳавасманд сохтани сармоягузорӣ, аз ҷумла сармоягузори хориҷӣ низоми имтиёзнокӣ тақозо мегардад. Ба воситаи имтиёзҳои молиявӣ, андозӣ, супоришҳои давлатӣ ҳамкорӣ дар бобати ташаккули низоми венчурии (хавфии) маблағгузори паҳлуҳои афзалиятноки НИОКР зарур мебошад. Коркарди низоми ҷалби сармояи хурд ҷиҳати амалигардонии барномаҳои инноватсионӣ-сармоягузорӣ зарур мебошад. Чунин низом имконият медиҳад, ки пасандозҳои воситаҳои ашёрии аҳоли ба бонкҳои боэътимод таҳти кафолати давлат ҷалб гардида, онҳо дар лоиҳаҳои венчури бо суғуртаи ҳатмии хавфҳо истифода бурда шаванд.

Шаклҳои гуногуни ҳамкорӣ бо шарикони хориҷӣ ва ҷалби захираҳои хориҷӣ мавҷуд мебошад, ки онҳоро чунин тақсимоат кардан мумкин аст:

1. Кооператсияи байналхалқии истеҳсолот, ки ба нақли технология ва баъзан ташкили молиякунӣ яққоя мусоидат менамояд
2. Гирифтани қарзҳои хориҷӣ.
3. Гирифтани таҷҳизоти хориҷӣ дар асоси лизингӣ.
4. Гирифтани қарзҳо дар асоси ҷубронкунӣ.
5. Ҷалби сармояи хориҷӣ дар шакли соҳибкорӣ бо роҳи ташкили корхонаҳои муштарак, аз ҷумла фурӯши сахмияҳо аз тарафи сармоягузори хориҷӣ.
6. Бунёди корхонаҳое, ки пурра ба сармояи хориҷӣ мансубанд.
7. Ҳамкорӣ бо ширкатҳои хориҷӣ ҷиҳати рушди истеҳсолот бе бастанӣ шартнома (контракт) ва ташкили шахси ҳуқуқӣ;
8. Ҷалби сармояи хориҷӣ дар асоси консессияҳо ва ё шартномаи тақсимоати маҳсулот.
9. Ташкили минтақаҳои озоди иқтисодӣ, ки ба ҷалби ғайри сармояи хориҷӣ дар ҳудуди муайян рағона гардидааст.

Ҳамаи шаклҳои дар боло овардашудаи ҷалби сармояи хориҷӣ хусусияти дарозмуддати стратегӣ доранд. Онҳо имкон медиҳанд, ки ҳангоми дуруст ба роҳ мондани ташкили кор ба Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳалли мушкилоти сохтории соҳаҳо ва дигаргуниҳои иқтисодии байнисоҳавӣ бо хароҷоти ками сармоягузорӣ (хусусан асбобӣ) дар муҳлатҳои кӯтоҳтарин, дар муқоиса бо истифодаи танҳо захираҳои молиявии мамлакат, кумак расонида шавад. Онҳо метавонанд камшавии каниши алоқаҳои технологиро бо мамлакатҳои индустриалӣ тезонанд.

САРМОЯҲОИ МУСТАҚИМИ ХОРИҶӢ: БУРДУ БОХТ [103,с.278]

Бурд	Бохт
1.саҳмгузори ба инкишофи иқтисодӣ. Норасоии воситаҳои молиявиро ҷуброн менамоянд. 2.Касри тавозуни пардохтро рӯпӯш менамоянд, яъне фарқияти байни асъори хориҷии барои барномаҳои инкишоф зарур ва ворида софи асъор аз ҳисоби содирот ва кӯмакҳо барои инкишофро рӯпӯш менамоянд. 3.Аз ҳисоби андозситонии ШФМ қисми даромади буҷаи давлатӣ зиёд мегардад. 4.Мубодилаи таҷрибаи идоракунӣ ва соҳибдорӣ, технологияҳо, донишҳо на танҳо дар натиҷаи фаъолияти ширкатҳои хориҷӣ,балки бо воситаи барномаҳои таҳсилотӣ.	1.Ба кам шудани ҳаҷми умумии амонатҳо ва сармояҳо бо роҳи:а)маҳдуд намудани рақобат (аҳдномабо ҳукумати мамлакати қабулкунанда); б)боздоштани инкишофи фирмаҳои маҳаллӣ; в)дараҷаҳои баланди қарз,оварда мерасонад. 2.Тавозуни пардохтро дар дурнамо ғайримувозин мегардонад: а)дар счёти маъишӣ қарз бо роҳи ворида ҳаҷми зиёди таҷҳизот; б)дар счёти ҳаракати сармоя бо роҳи интиқоли фоидаҳо,пардохти фоидаҳо,роялти ,музди кори менечерҳо ва ғайра. 3.Ҳаҷми даромади буҷа аз ҳисоби речаи имтиёзҳои андоз, нархгузориҳои трансферт ива дигар имтиёзҳо барои сармоягузориҳои хориҷӣ аз ҳаҷми иқтисоддорӣ кам буда метавонад. 4.Бо мақсади нигоҳ доштани мавқеи инҳисорӣ ШФМ инкишофи иқтисодии мамлакати воридкунандаи сармояро бозмедоранд.

Қорқарди муаллиф дар доираи Сузуки М., Саидмуродов Л.Ҳ., Солиев А.А., «Макроиқтисоди кушод ва инвестицияҳои мустақими хориҷӣ» - Душанбе, «Деваштич»,2007 – 278 саҳ.

Аз нуқтаи назари таҳлили ин ҷадвал баъзе масъалаҳои нисбати Тоҷикистон дида мебароем.

Қорхонаҳои муштараки амалкунанда дар Тоҷикистон на танҳо барои васеъгардонии иқтисодии мамлакат, балки барои васеъкунии иқтисодии содиротӣ саҳм гузошта истодаанд. Қисми зиёди СМХ дар мамлакат ба соҳаҳои омӯзиши геологӣ ва истихроҷи канданиҳои фойданок, саноат, энергетика, алоқа ва хизматрасониҳои молиявӣ равона шудаанд. Ин гуна молҳо дар таркиби содироти моли тайёр аз Тоҷикистон ҳиссаи калон доранд [103,с.278].

Барои камбудӣ, ки дар рафти баррасии масъалаи фаъолияти қорхонаҳои дорои сармояи хориҷӣ ошкор гардиданд, зарур аст, ки:

- ҳангоми дар муҳлати муайян ба фаъолият оғоз накардани қорхонаи

дорои сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ расмиёти барҳам додани он муқаррар карда шавад;

- зарур аст, ки вазорату идораҳои дахлдор ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо, фаъолияти истехсолии корхонаҳои дорои сармоягузориҳои мустақими хориҷиро аз лиҳози даромадноқӣ мавриди омӯзиш қарор диҳанд.

Яке аз роҳҳои ҷалби сармояи хориҷӣ ин фурӯши объектҳои давлатӣ тавассути тендерҳои инвестиционӣ мебошад, ки сармоягузори хориҷӣ дар ҳолати пурра иҷро намудани шартҳои муайяншуда ҷиҳати ба роҳ мондани истехсолот, зиёд намудани ҳаҷми сармоягузорӣ, ҷойҳои нави корӣ ва таҷҳизонидани корхона бо технологияи муосир ҳуқуқи соҳибмулкиро гирифта, ҳамчун соҳибмулк фаъолияти иқтисодию истехсолии худро дар ҷумҳурӣ идома медиҳад.

3.2. Такмили методҳои ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар шароити афзудани бӯҳрони ҷаҳонӣ

Дар шароити имрӯза ҷаҳонишавии сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ҳамчун омилҳои асосии рушди иқтисодии кишварҳои гуногуни ҷаҳон, бахусус барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар давраи гузариш қарор доранд, таъсирбахш аст. Барои аксарияти кишварҳо, воридоти сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ манбаи асосии рушди иқтисодӣ боқӣ мемонад. Сармоягузороне, ки дар хориҷа сармоягузорӣ мекунанд, барои ба даст овардани самарабахшӣ ва даромаднокии баландтар аз ҳама ҷо манбаъҳо ва бозорҳои нав меҷӯянд. Умуман, нигоҳдории ҷараёни сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ барои ҳар ду ҷониб муфид аст. Рушди иқтисодиёти миллий дар шароити ҷаҳонишавӣ яке аз масъалаҳои асосӣ маҳсуб мешавад. Яққояшавии иқтисодиёти миллий бо иқтисодиёти ҷаҳонӣ дар асоси шаклҳои гуногуни фаъолияти иқтисодии беруна (ФИБ) сурат мегирад.

Ба андешаи иқтисоддон Ш.А. Мишале, чунин якҷояшавӣ дар асоси бисёртарафа (серпахлу) ва дараҷаҳои гуногун: содирот-воридоти молҳо, ҳаракати сармояҳои дарозмуддат, технологияҳо сурут мегирад [33,с.203].

Ҳаракати байналхалқӣ ва баҳампечиши сармоя, ки ҳамкориҳои транссарҳадӣ, соҳаи истеҳсолот ва сохтори моликиятро васеъ мегардонад, дар баробари савдо асоси ҷаҳонишавии муосирро ташкил менамояд.

Ошкор кардани махсусияти таҷрибаи ҷаҳонии ҷалби СМХ, бо хусусиятҳои ба он хос ва ҳамчунин мақсаднокии мутобиқшавии он дар шароити ҷаҳонишавӣ зарурати сохтани амсилаи миллии ҳавасмандсозӣ ва ҷалби сармоя аҳамияти хосса пайдо менамояд.

Мувофиқан хусусияти ин таъсир ба чунин равандро вобастааст:

- ҳаҷми воридот / ва ё содироти сармоя;
- сатҳи диверсификатсияи маблағгузориҳо (шаклӣ, минтақавӣ ва ғайра);
- натиҷабахшии методҳо ва воситаҳои танзими ин раванд.

Ҷустуҷӯи ҷавоби мувофиқ ба масъалаи хусусияти таъсири СМХ ба самаранокии иқтисодиёт дар шароити муосир яке аз масъалаҳои мураккаб маҳсуб меёбад. Ҳалли ин масъала аз бисёр ҷиҳат, аз вазъи иқтисодиёти маблағгузоришаванда, шакли фаъолияти корхона, тавсифи ҷудоғонаи СМХ вобастагӣ дорад.

Вале бояд гуфт, шартӣ асосе, ки имконияти рушди минбаъдаи иқтисодиро муайян месозад, ҳалли мушкилоти ҳавасмандгардонӣ ва фаъолгардонии фаъолияти иқтисодии субъектҳо ба ҳисоб меравад. Тадбирҳои танзими СМХ дар сатҳи иқтисодиёти миллий ба ҳаҷм ва самти воридоти маблағгузорӣ таъсири амалӣ мерасонад[148,с.597]. Дар баробари ин, солҳои 1990 аксар мамлакатҳо ба СМХ муқобил баромаданд, вале ҳоло бошад онҳо зарурати сиёсати мувофиқи ҳавасмандгардониро дарк намуда, кӯшиш менамоянд, ки барои ба даст овардани фоида аз СМХ ҳарчӣ бештар сармояро ворид созанд.

Дар шароити муосир мамлакатҳои гирандаи сармоя ба туфайли истифодаи воситаҳои гуногун ба фаъолшавии воридоти СМХ мусоидат

менамоянд, ки ин афзоиши арзиши изофаро дар иқтисодиёт таъмин гардонид, ба рушди иқтисодиёт суръати баланд мебахшанд. Интизор меравад, ки дар шароити норасоии захираҳои худӣ ин захираҳои заруриро барои васеъ гардонидан ва навкунии пойгоҳи асосии иқтисодиёт таъмин мегардонад.

Чун қоида мамлакатҳое, ки сиёсати фаъоли чалби сармояи хориҷӣ ва истифодаи мақсадноки онро барои рушди иқтисодии мамлакати худ ба амал мебароранд, ҳамин гуна пойгоҳи ҳуқуқиро барои танзими сармоягузории хориҷӣ барпо карда метавонанд. Ҳар як давлат тартиб ва шароити фардии ба иқтисодиёт иҷозат додани сармояи хориҷиро дорад.

Шаклҳои чалби сармояи хориҷӣ ва тарзҳои танзими онҳо аз бисёр ҷиҳат аз як қатор омилҳо (сарчашмаҳои дохилӣ) вобастагӣ дорад, ки онҳоро ба таври зерин тасниф кардан мумкин аст:

1) Омилҳои муҳити беруна ва омилҳои дохилӣ (мавқеи ҷуғрофии мамлакат, ҳамаи намудҳои захираҳо, пойгоҳи илмӣ ва техникӣ, ҳаҷми бозорҳои истеъмоли ва маҳсулоти саноатӣ, инфрасохтор). Ин омилҳоро танҳо дар ояндаи дарозмуддат тағйир додан мумкин аст;

2) Омилҳои беруна, ки ба он барпо кардани тасаввурот ва идоракунии онҳо, натиҷанокии равандҳо ва дигарҳо алоқаманд аст (манфиатдор будани ҳукумат, идоракунии умедвории сармоягузoron, самаранокии тартиботи маъмурӣ, пойгоҳи меъёрии ҳуқуқӣ, ҳавасмандии молиявӣ ва андозбандӣ).

Баъзе мамлакатҳо литсензиякунониро истифода мебаранд, ки дар ин маврид ба сармоягузор барои амалӣ гардонидани фаъолияти сармоягузорӣ иҷозат дода мешавад, баъзе мамлакатҳои дигар, ба сармояи хориҷӣ дастрасии озодро муқаррар менамоянд.

Афзалияти литсензиякунонии фаъолияти сармоягузорӣ дар он аст, ки он имконияти назорати онро таъмин месозад. Дар баробари ин, тадбирҳои маҳдудкунанда ба фасодкории аппарати маъмурӣ, ки иҷозатдиҳиро амалӣ мегардонад, оварда мерасонад. Дар мавриди системаи литсензионӣ ва дастрасии озоди сармояи хориҷӣ мамлакати гирандаи сармоя метавонад

тадбирхоеро ворид намояд, ки барои сармоягузори хориҷӣ шаклҳои муқарраргардидаи фаъолиятро дар ҳудуди муайян манъ ва ё маҳдуд месозад. Аксаран тадбирҳои зерини хусусияти маҳдудкунидошта истифода мешаванд:

- маҳдудсозии ҷалби сармояи мустақим хориҷӣ ба соҳаҳои нисбатан муҳими иқтисодиёт. Ҳамин тариқ, ба таври қонунӣ дар байни сатҳи максималии дастрасӣ ба сармояи хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ бо мақсади аз таъсири сармоягузори хориҷӣ эмин нигоҳ доштани вазъии соҳаҳои алоҳида ва дар маҷмӯъ ба иқтисодиёти ҷумҳурӣ, сарҳади муайян муқаррар карда мешавад. Ҳамин маънаро дар мисоли НБО Роғун мушоҳида намудан мумкин аст. Масалан, НБО Роғун бо иқтидори 3600 МВт ба маблағи 3600 млн. Доллари ИМА сохта ба истифода дода мешавад. Аммо буҷети давлатӣ дар соли 2018 2,3 млрд. сомониро ташкил медиҳад. Новобаста аз имкониятҳои маҳдуди молиявии дохилӣ, Ҳукумати Ҷумҳурӣ ҷалби сармоягузори мустақими хориҷиро барои ин объекти ниҳоят муҳим надорад;

- маҳдудсозии саҳми сармоягузори хориҷӣ дар сармояи корхонаҳои миллӣ, манъ кардани назорати корхонаҳои миллӣ аз тарафи сармоягузори хориҷӣ;

- тадбирҳо оид ба истифодаи саҳми муайяни ғоидаи корхонаи бо сармояи хориҷӣ коркунанда барои қонунҳои сохтани талаботи дохилии мамлакати гирандаи сармоя, масалан маҳдуд сохтани баргардони ғоида ва монанди ин;

- сиёсати имтиёзнок, рушди институтҳои давлатии шарикони хусусӣ.

Речаи имтиёз (бартарӣ) доштан дар аксар мавридҳо барои корхонаҳои бонуфузи соҳаи иқтисодиёти мамлакати гирандаи сармоя, ки ҳаҷми калони сармоягузори тақозо менамояд (ба истифодаи захираҳои табиӣ ва хизматрасонии молиявӣ асос ёфтаанд) муқаррар карда мешавад.

Меъёрҳои ҳуқуқие, ки СМХ дар мамлакатҳои рушдбанда ба танзим медароранд, чун анъана бо гуногуншаклии худ тафовут доранд. Ин ба фарқияти мухталифи муносибат дар сиёсати ин давлатҳо нисбат ба сармояи

хориҷӣ ва мақсади сиёсати фарогири манфиатҳои миллии ин мамлакат вобаста мебошад.

Вобаста аз дараҷаи танзими давлатии фаъолияти сармоягузорӣ методҳои нофаъл ва фаъоли танзимро ҷудо кардан мумкин аст. Шакли воситаҳои таъсиррасонӣ ба ғуруҳҳои зерин ҷудо мешаванд:

- макроиктисодӣ;
- микроиктисодӣ;
- институтсионалӣ[116,с.148].

Истифодаи методи ғайрифаъл ба инҳо асос ёфтааст:

– ба ширкаткунандагони фаъолияти хоҷагидорӣ пешниҳод кардани иттилоот доир ба шароитҳои фаъолияти истеҳсоли-фурӯш, рушди ояндаи иҷтимоӣ-иктисодии давлат[18,с.61];

– ошкор сохтани афзалиятҳо ва таҳияи нақшаи индикативии баландбардории иқтисодиёт.

Методи фаъл ба бунёди муҳити мусоиди тичорат, амалисозии сармоягузории мустақими давлатӣ ва гузаронидани тадбирҳои мақсаднок дар сиёсати андоз ва буҷа, ки фаъолияти сармоягузории соҳибкоронро баланд мебардорад, алоқаманд мебошад.

Ба параметрҳои асосии макроиктисодӣ инҳо дохил мешаванд:

- меъри фоизи бонкӣ;
- суръати рушди иқтисодӣ.

Ин параметрҳои додашуда аз рӯйи ченаки сиёсати буҷавӣ, андоз ва монетарӣ муайян карда мешаванд[18,с.63]. Амалисозии сиёсати дефлятсионии (кам кардани миқдори пули қоғазӣ бо мақсади баланд бардоштани қурби он) пулӣ-молӣ бо роҳи зиёд гардонидани меъёри захираҳои ҳатмӣ ва музди ҳисоби бозоргирии низоми бонкиро паст ва амалиёти қарздиҳиро маҳдуд месозад, ки ин ба ихтисоршавии манбаъҳои маблағгузории равандҳои сармоягузорӣ оварда мерасонад. Паст шудани музди ҳисоби фоиз ба арзоншавии захираҳои қарзӣ боис гардида, дар натиҷа имконияти маблағгузории миқдори зиёди лоиҳаҳои сармоягузорӣ меафзояд.

Ба тадбирҳои таъсирасонии микроиқтисодӣ инҳо мансуб мебошанд:

- музди андоз;
- қоидаи амортизатизатсиякунӣ;
- кафолатҳо;
- қарзҳои имтиёзнок.

Ба тадбирҳои андозбандӣ, ки ба танзим ва ҳавасмандии фаъолияти сармоягузорӣ равона шудаанд, инҳоро мансуб доништан мумкин аст:

- паст кардани музди андозҳо;
- қарзҳои андозӣ;
- таътилҳои андозӣ;
- тахфифҳои сармоягузорӣ;
- аз андоз озод кардани як қисми фоидае, ки ба маблағгузориҳои сармояи асосӣ дар соҳаи истеҳсолӣ ва ғайриистеҳсолӣ равона шудаанд;
- имтиёзҳо дар андозбандии ғайримустақим;
- бунёди минтақаҳои озоди иқтисодӣ ва ғайра.

Муваққатан аз андоз озодкунӣ (пешниҳоди таътилҳои андозӣ), аксаран барои сармоягузорӣ ба соҳаҳои барои иқтисодиёти миллий ва ё минтақаҳои алоҳида ҷалбшаванда истифода мегардад, ки он воситаи муҳими сиёсати сармоягузорӣ ба шумор меравад.

Давлатҳои зиёде барои ҷалби СМХ бо истифодаи имтиёзҳои андозбандӣ ва субсидияҳо фаъолона рақобат менамоянд. Дар мамлакатҳои рушдёфта (масалан Британияи Кабир) таътилҳои андозӣ на бештар аз ду сол идома меёбанд. Вале дар сатҳи давлатӣ ба сифати мақсади сиёсати сармоягузорӣ бунёди амсилаи андозбандии сармоягузориҳои хориҷӣ дар асоси беҳуқуқпоймолкунӣ эътироф шудааст. Дар як қатор минтақаҳои Ҳиндустон ва Чин барои корхонаҳои бо сармояи хориҷӣ коркунанда, ки дар соҳаҳои баландтехнологияи бо саҳми воридот фаъолият менамоянд, бо қонунгузорӣ таътилҳои андозӣ (ба муҳлати то 10 сол) ва воридоти бе боҷи гумрукии таҷҳизот пешбинӣ гардидаанд. Аммо барои чунин соҳаҳо, чун соҳаи хӯрокворӣ ва саноати сабук ин қабил имтиёзҳо бекор карда шудаанд[144,с.5].

Дар шароити имрӯза бисёр мамлакатҳои рушдбанда (аз ҷумла Бразилия) барои сармоягузори хориҷӣ таътилҳои андозӣ бо шароитҳои муайян, танҳо барои СМХ хеле муҳим то муҳлати панҷ сол пешниҳод карда мешаванд.

Вале бояд қайд кард, ки таҷрибаи аксар давлатҳои рушдбанда, ки ба чунин ҳавасмандсозӣ рӯ овардаанд (Чин, Ҳиндустон, Бразилия ва дигарҳо) нишон медиҳад, ки чунин тадбир на ҳама вақт асоснок мебошанд, зеро он сармояро ба тезӣ ва бо муҳлати кӯтоҳи боздеҳи он ҷалб намуда, бо анҷомёбии давраи таъсири ҳавасмандгардонӣ ба осонӣ тарк намудани мамлакат боис мегардад.

Воситаи муҳими микроиқтисодии сармоягузорӣ сиёсати амортизатсионии давлат маҳсуб меёбад, ки ба туфайли он на танҳо ҳаҷми воситаҳои худии корхона, ки ба васеъшавии фаъолияти сармоягузори он равона мешавад, балки суръат ва хусусияти бозистеҳсол, суръати навшавии воситаҳои асосӣ танзим карда мешаванд. Дар аснои таҳияи сиёсати амортизатсионӣ муқаррар намудани қоидаҳои азнавбаҳодиҳии воситаҳои асосӣ дар мувофиқат бо суръати инфлятсия хеле зарур мебошад. Амортизатсияи суръатноки активҳо бояд бар мувофиқа бо стандартҳои байналхалқӣ ба амал бароварда, пастшавии сатҳи хавфҳои маблағгузори дарозмуҳлат ва камшавии хароҷоти барои фарсудашавии маънавии воситаҳои асосӣ таъмин намояд.

Аз рӯйи моҳияти худ хароҷотҳои амортизатсионӣ тахфифи андоз ба даромад ва ё фоидаи корхонаро дар бар мегирад. Аз ин рӯ, камшавии маблағи андозҳои супоридашаванда ба афзоиши пойгоҳи сармоягузорӣ боис мегардад. Реҷаи амортизатсияи суръатнок, ки ба барқароршавии воситаҳои пулии пешакӣ гузошташуда (то дами аз кор баромадани таҷҳизот ва маънан куҳна шудани он) имкон медиҳад, барои корхона нисбатан фоидаовар мебошад.

Ҳавасмандсозии қарзӣ низ барои ҷалби сармоя нақши муҳим мебозад. Истифодаи маблағгузори бучавӣ ва додани қарзҳои сармоягузорӣ дар асоси

имтиёзҳо манбаи муҳими ҷалби захираҳои сармоягузорӣ ҳисоб мешаванд. Таъсири мутақобилаи сармоягузорию давлатӣ ва хусусӣ дар самти ба лоиҳаҳои ҷамъиятӣ равона шудани воситаҳои буҷавӣ, ки онҳоро тичорати хусусӣ ғоидаовар намешуморад (масалан, соҳаи иҷтимоӣ, илмҳои бунёдӣ, инфрасохтор) ба амал меояд. Давлат метавонад бевосита дар раванди сармоягузорӣ ширкат карда, барномаҳои инноватсионӣ ва дигар барномаҳои хусусияти умумимиллидоштаро маблағгузорӣ намояд. Истифодаи муносибати барномавии мақсаднок имкон медиҳад, ки мушкилоти сектори дилхоҳи иқтисодӣ ҳаллу ҷавоб карда шавад.

Яке аз воситаҳои махсуси ҳавасмандсозии сармоягузорию хориҷӣ кафолатҳо ба шумор мераванд, ки аз тарафи давлат ба бонкҳо ва дигар институтҳои молиявӣ дода мешаванд, ки то лоиҳаҳои инвеститсиониро маблағгузорӣ кунанд. Барои ғайриқарбонии СМХ дар маҷрибаи вучуд доштани ҳавфҳои баланди сармоягузорӣ ҳукумат метавонад ба воридкунандагони сармоя, ки ба муҳити сиёсии мамлакат нобоварона муносибат мекунанд, чунин кафолатҳоро пешниҳод намояд.

Аз байни кафолатҳое, ки ба сармоягузoron аз тарафи давлат пешниҳод мегарданд, чунин шаклҳоро қайд кардан мумкин аст:

- ҳимояи ҳуқуқҳои саҳомон;
- ҳимояи ҳуқуқи қарздиҳандагон ба ширкатҳое, ки ғоизро пардохт намесозанд ва ё уҳдадорҳои қарзии худро иҷро намеkunанд;
- ҳимояи ҳуқуқи сармоягузoron барои гирифтани иттилоот дар хусуси натиҷаи ғайриқарбонии ширкатҳо ва ғайра.

Бояд қайд кард, ки кафолати давлатии ҳимояи сармоя аз ҳавфҳои бо тағйироти сиёсати андоз ва савдои беруна, қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрий алоқаманд, ки ғайриқарбонии инвеститсиониро танзим менамоянд, худ аз худ мушкилоти ташаккули муҳити мусоиди инвеститсиониро ҳал карда наметавонанд. Ин ба мавҷудияти ҳавфҳои тичоратии ба тағйироти пешбининашавандаи конъюнктураи бозор, нархҳои ҷаҳонии маҳсулот ва ғайра алоқаманд аст, давлат онро тағйир дода ва ё ба минимум расонида

наметавонад, шарҳу эзоҳ дода мешавад. Аз ин рӯ, пешниҳоди кафолатҳои мувофиқ ба сармоягузoron метавонад ба чунин ҳолат оварда расонад, ки дар ин маврид бузургии қарздории буча ба сармоягузoron ниҳоят калон менамояд ва иҷроиши уҳдадориҳои кафолатӣ ғайриимкон мегарданд.

Мувофиқан дар асоси таҷрибаи дар бобати танзими давлатии сармояи хориҷӣ дар мамлакатҳои иқтисоди бозорӣ ғунгардида, се амсилаи асосиро ҷудо кардан мумкин аст:

- 1) «америкой»;
- 2) «японӣ»;
- 3) «тайванӣ».

Дар асоси ин амсилаҳо тадбирҳои муайяни хусусияти ҳавасмандидошта мавҷуданд[7,с.50].

Мамлакатҳое, ки амсилаи «америкой»-ро мавриди истифода қарор додаанд (ИМА, Испания, Италия) нақши асосиро ба ҳавасмандии андозбандӣ барои сармояи сектори хусусӣ дар асоси шартҳои пай дар пай ҷорӣ намудани сиёсати микроиқтисодӣ бо истифода аз механизми нархгузорӣ ва музди ғоизӣ мансуб медонанд. Механизми асосии назорати тақсимои самарабахши сармоя дар амсилаи додашуда биржаи асосӣ (мувофиқан бозори рушдёфтаи коғазҳои қиматнок) ба шумор меравад. Ба функцияи давлат инҳо дохил мешаванд:

- мутобиқсозии самтҳои захираҳои сармоягузорӣ (бо баҳисобгирии самтҳои афзалиятнок);
- таҳлили иттилоот дар хусуси вазъ ва рушди иқтисодиёти миллий ва паҳншавии он;
- пешгӯии вазъи иқтисодӣ;
- сармоягузории инфрасохторҳо (дар навбати аввал инфрасохтори бозори молиявӣ).

Ба камбудии «амсилаи америкой» инҳо мансубанд:

- мавҷуд набудани омилҳое, ки пасандозҳоро ҳавасманд месозад;
- ғайриимкон будани ботезӣ афзун гардонидани пасандозҳо.

Амсилаи «японӣ», ки дар Япония, Британияи Кабир, Канада, Австрия истифода мешавад, ба маблағгузориҳои давлат ба сектори хусусӣ дар асоси таъсири мутақобилаи сохтори давлатӣ ва тиҷорати хусусӣ алоқаманд аст. Давлат соҳаи бонкиро назорат намуда, барои ба ширкатҳо дар асоси имтиёзҳо ва бобаҳисобгирии ҳамкориҳои манфиатовар ва иҷроиши бечунучарои ухдадориҳои онҳо ба кор андохтани пасандози аҳолиро пешниҳод менамояд. Маблағгузорӣ ба инфрасохтор тавассути шӯрои машваратии аз тарафи давлат ташкилдодашуда дар мувофиқат бо талаботи ширкати мушаххас мутобик гардонида мешавад. Шартҳои зарурии амалисозии амсилаи додашуда мавҷудияи сектори қавии хусусӣ ва идоракунии самараноки давлатӣ маҳсуб меёбад. Ҳавасмандсозии андозӣ дар амсилаи мазкур шакли субсидия ба ҳисоб меравад, ки ба тӯфайли онҳо давлат корхонаҳоро, ки қобилияти зиёд кардани ҳаҷм ва баланд бардоштани сифати маҳсулоти истеҳсолшавандаро доранд, ҳамчунин афзоиши минбаъдаи пасандозҳоро ба буча, ба андозаи аз ёрии расонидаи давлат бештарбуда, таъмин карда метавонанд, дастгирӣ менамояд. Ҳавасманд намудани соҳаҳои афзалиятнок ба тӯфайли механизми андоз ба иқтисодиёти давраи гузаришӣ хос мебошад. Ин тарзи ҳавасмандсозиро чунин мамлакатҳо, монанди Япония, Тайван, Ҷумҳурии Корея ва ҷанде дигарон истифода бурдаанд.

Афзалияти амсилаи додашуда дар он аст, ки он барои ғуншавии захираҳои нисбатан зиёд баҳри амалӣ сохтани лоиҳаҳои калонҳаҷми сармоягузорӣ имконият медиҳад. Камбудии асосии он ин аст, ки раванди банақшагирии сармоягузорӣ аз ҳад зиёд тобиши сиёсӣ дошт ва эҳтимолияти бадшавии ҳолати параметрҳои пулиро қарзиро ба амал меовард [7, с.53].

Амсилаи омехтаи «тайванӣ», ки на танҳо дар Тайван, балки дар Чин ҳам мавриди истифода қарор дошт, ҳам воситаҳои амсилаи «америкой» ва ҳам «японӣ»-ро дар бар мегирифт. Он ба таҳия ва ҷорӣ кардани механизмҳои танзимгардонии ба мураттабсозии қарорҳои сармоягузориҳои хусусӣ равонашуда асос ёфтааст. Дар баробари ин, дар назар дошта мешавад, ки сектори хусусии бо содироти маҳсулот ва хизматрасонӣ алоқамандбуда, дар

хусуси бозори сармоягузорӣ ва лоиҳаҳои амалишаванда иттилооти пурра дорад. Дар ин маврид вазифаи давлат аз расонидани ёрӣ ва дастгирии чунин ширкатҳо дар бобати ташкили инфрасохтори зарурӣ, пешниҳоди қарзҳои андозӣ, таъмини дастрасӣ ба иштирок дар тартиботи таҳияи маҳсулот ва технологияҳои нав, инчунин нақшаҳои сармоягузорӣ аз ҳисоби фаъолияти лоиҳавӣ-конструкторӣ, озмоишгоҳҳои илмӣ-таҳқиқотӣ маблағгузоришаванда иборат мебошад (R&D)[149].

- ҷолибияти муҳити сармоягузорӣ, ташкил ва дастгирии он, ки зарурати амалисозии маҷмӯи тадбирҳоро дар бар мегирад;

- пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ барои сармоягузoron (таътилҳои панҷсолаи андозӣ, амортизатсиякунии босуръати таҷҳизот, барҳам додани андозбандии таҷҳизот, технология, хароҷот барои R&D ва омӯзиши ҳайати кормандон ва як қатор дигар хароҷоти сармоядор)[150];

- паст кардани музди андози корпоративӣ (на бештар аз 35%);

- воридоти бе боҷи гумрукии маҷмӯи таҷҳизот ва қисмҳои эҳтиётӣ бо мақсади сармоягузорӣ;

- тадбирҳои ҳавасмандсозии якҷояшавӣ ва муттаҳидшавии ширкатҳо;

- суғуртаи сармоягузориҳо;

- музди алоҳидаи андоз (20%) барои пасандозҳо;

- паст кардани музди андоз аз даромади шахсони воқеӣ (музди маоши мутахассисони хориҷӣ) ва дигарҳо;

- муҳайё сохтани шароитҳои махсус барои СМХ дар ҳудудҳои (ноҳияҳои) пешбинишуда, ки онҳо ба сифати «шлюзҳои сармоягузорӣ» шинохта шудаанд.

Дар шароити бӯҳрони ҷаҳонӣ тамоюли мусбат ин аст, ки аксарият ташкилотҳои молиявӣ ва институтҳои озод чун пештара Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои сармоягузорӣ ҷолиб мешуморанд. Илова бар ин, махсус қайд мешавад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қиёс бо мамлакатҳои Осиёи Марказӣ нишондиҳандаҳои ҳақиқӣ ва пешгӯиҳои динамикаи иқтисодӣ чандон бад нестанд. Махсус қайд мешавад, ки аз рӯйи ҳаҷми ММД Ҷумҳурии

Тоҷикистон, ҳарсола 6,7 – 7,3% *таносуби афзоиш дошта, дар баробари ин* Маркази таҳлили амрикоии «Gallup» дар пайи як назарпурсии шаҳрвандони 142 давлати дунё Тоҷикистонро дар зинаи дуюми ҷадвали амнтарин кишварҳои олам ҷой додааст[155]. Мувофиқи маълумоти омории Бонки миллии Тоҷикистон дар 10 моҳи соли 2019 ҳаҷми ММД дар Ҷумҳурии Тоҷикистон беш аз 75,967 млрд. сомониро ташкил дод. Ҳаҷми умумии амонатҳо дар иқтисодиёти Тоҷикистон дар соли 2018 9 723 803 млн. сомонӣ ташкил дод, ки ин аз нишондиҳандаи соли 2015 28,8 % (8 613 529) зиёд мебошад[15,с.10]. Тибқи маълумоти Кумитаи сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2018 иштироки СМХ дар иқтисодиёти ҷумҳурӣ 644,5 млн. Долларро ташкил дод[156]. Дар шароити имрӯза сохтори СМХ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан соҳаҳои саноат ва хизматрасониро дар бар гирифта, аз тарафи ширкатҳои хориҷӣ чун соҳаи ояндадор эътироф мешаванд. Стратегияи СМХ-и амалкунанда дар хусуси афзалиятнокии ба бозори дохилии Тоҷикистон самтгирии он бо мақсади пешниҳоди молу технологияи истеҳсоли хориҷӣ шаҳодат медиҳад. Метавон хулоса кард, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон неруи сармояи хориҷӣ, хусусан дар соҳаҳои истеҳсолоти минтақавии махсусгардонидашуда, аз қабili хоҷагии қишлоқ, нақлиёт ва энергетика, сохтмон хеле суст истифода бурда мешавад. Сабаби асосии ин буҳрони минтақавии молиявӣ-иқтисодӣ ва бадшавии муҳити сармоягузорӣ ба ҳисоб меравад, ки дар ин хусус натиҷаҳои рейтингҳои мухталиф, бадшавии сифати муҳити корӣ, идоракунии давлатӣ ва ҷолиябияти сармоягузорӣ дар муқоиса бо дигар мамлакатҳо – мамлакатҳои рушдбанда шаҳодат медиҳанд. Ба чунин камбудии муҳити корӣ ва сармоягузорӣ инҳо мансубанд:

- мавҷуд набудани сиёсати аниқӣ ҳавасандгардонӣ ва ҷалби СМХ;
- мавҷуд набудани сиёсати равшан ва мақсадноки самти афзалиятноки

СМХ дар соҳаҳое, ки имконият медиҳанд таъсири самаравӣ мултипликативӣ ба нуқтаҳои рушди соҳаҳои мувофиқи хоҷагии халқ таъмин гардад[17,с.118].

Ҳамин тавр, дар ин маврид камбудии зеринро қайд кардан мумкин аст:

- 1) ҳимояи нокифояи сармояҳои хориҷӣ, ҳуқуқи моликият;
- 2) фишори расмиятчиӣ ва фасодкорӣ;
- 3) монеаҳо барои баромадан ба бозор, аз ҷумла маъмурӣ ва техникӣ (сатҳи баланди хароҷотҳои ғайриистеҳсолӣ дар мавриди амалигардонии лоиҳаҳои инвсеститсионӣ, ҳангоми ба шабакаҳои электрикӣ пайвастан ва дигар инфрасохторҳо);
- 3) речаи ҳудудан шадиди савдои байналмилалӣ (пеш аз ҳама, речаи гумрукӣ);
- 4) рушди нокифояи бозор ва сохторҳо, ки фаъолияти онҳо ба ҷалби сармоя равона шудаанд;
- 5) монеаҳои иттилоотӣ;
- 6) норасоии мутахассисони баландихтисос дар соҳаи сармоягузорӣ ва сатҳи баланд надоштани таҳияи лоиҳаҳои сармоягузорӣ ва ғайра.

Ҳамаи омилҳои қайдшуда ба омилҳои муҳити дохилӣ мансуб мебошанд. Дар хусуси зарурати фаъолгардонии фаъолияти сармоягузорӣ ва зиёд кардани ҳаҷми сармояи хориҷӣ сухан ронда, бояд қайд намуд, ки оид ба ин масъала дар байни олимон ва мутахассисон ақидаи ягона вучуд надорад. Худи далели он ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҳамчун мамлакате, ки ба ҷалби СМХ манфиатдор аст) бояд муҳити солими сармоягузорӣ ба амал оварда шавад, касеро ба ҳайрат намеорад. Дар баробари ин, далели он ки дар шароити муосир танзими СМХ мотивҳое, ки сармоягузори хориҷӣ ба он така мекунад, бояд ба ҳисоб гирифта шавад, дақиқ аст. Азбаски он дақиқан (дар мувофиқат бо қонунгузории амалкунанда) имконияти аз гардиш гирифтани фондҳои асосии бо иштироки худӣ ташкилшударо дар шакли натуралӣ (танҳо дар эквиваленти пулӣ, дар мавриди пайдо кардани харидоре, ки нархи мувофиқи онро пардохт карда метавонад), бозпас гирифта наметавонад, пас чунин шакли СМХ-ро аз дигар шаклҳои мавҷудаи он афзалтар шуморидан мумкин аст.

Маълум аст, ки барои иқтисодиёти Тоҷикистон вазифаи стратегии рушди инноватсиониро аз ҳисоби ҷалби системаноки технологияҳои хориҷӣ, сармоя ва «ноу-хау» ҳал кардан мумкин аст. Ин ҷараёни воридшавии СМХ-ро мурағбат мегардонад. Амалисозии сиёсати хирадмандонаи давлатӣ бояд ҳамоҳангии сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ва сармоягузориҳои мустақими дохилро таъмин намояд, ки он ҳам хусусияти пурракунӣ ва ҳам ҷойивазкуниро дорад.

Таҳқиқотро ҷамъбааст намуда, ба як қатор омилҳо диққат додан ба мақсад мувофиқ аст:

1. Таҳлили хусусият ва тамоюлҳои танзими СМХ дар сатҳи байналмиллалӣ ва миллӣ имкон медиҳад, ҳулоса кунем, ки таҳияи амсилаи самараноки ҳавасмандсозӣ ва ҷалби СМХ дар шароити якҷояшавии иқтисодиёт, дар маҷмӯъ, дар мавриди амалӣ сохтани принципҳои зерин имконпазир мегардад:

- ❖ марказикунонии зина ба зинаи раванди сармоягузорӣ;
- ❖ пурзӯр намудани нақши манбаъҳои ғайриинфлятсионии пасандозҳо;
- ❖ васеъ гардонидани амалияи шарикҳои давлатӣ-хусусӣ дар мавриди маблағгузориҳои лоиҳаҳои стратегии сармоягузорӣ, маблағгузориҳои бучавии лоиҳаҳои инвестиционии таъиноти истеҳсолӣ дар асоси рақобатӣ ва ғайра.

Аз тарафи дигар, дар робита ба он ки воридоти идоранашавандаи СМХ метавонад барои тичорат дар ҷумҳурӣ мушкилот эҷод намуда, фаъолияти корӣ ва рақобатнокиро паст намояд, ҷараёни воридоти СМХ бояд танзим карда, ҳамкориҳои сармоягузориҳои хориҷӣ ва сохторҳои тичоратии ватанӣ бояд таъмин карда шаванд. Ҳамчунин бояд ба ҳисоб гирифт, ки рушди бемайлону назоратнашавандаи СМХ асосан ба хоҳишу майли лаҳзаинаи сармоягузoron ва арзёбии имконпазири оқибатҳои рушди СМХ танҳо дар ояндаи ниҳоят кӯтоҳи он ба миён омадааст.

1. Таҳлили афзалият ва камбудии амсилаҳои хориҷии ҳавасмандгардонии сармояи хориҷӣ нишон медиҳад, ки фаъолияти сармояи давлатӣ ва хусусиро дар бобати ҳавасманд ва ҷалб сохтани СМХ маҳдуд

кардан мумкин нест. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ин ғайриимкон мебошад. Вале бо вучуди ин, ба масъалаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷалб ва истифода бурдани сармояи хориҷӣ ва ширкати мамлакат дар раванди сармояи байналмилалӣ бояд бо ҳисси масъулият муносибат намуд. Дар ин маврид бояд мавқеи давлат аниқ буда, дар мавридҳои зерин ифода ёбад:

- пешниҳоди ҳуқуқи имкониятҳои баробар (аз ҷумла дар танзими андозбандӣ ва гумрукӣ) ҳам ба сармоягузори дохилӣ ва ҳам сармоягузори хориҷӣ дар бобати риояи манфиатҳои миллӣ;

- ҳимояи захираҳои стратегии (пеш аз ҳама, захираҳои табиӣ) Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- маҳдуд сохтани иштироки сармояи хориҷӣ дар соҳаҳои стратегии «пӯшидаи» иқтисодиёт. Ба таври механикӣ аз як мамлакат (ҳатто рушдёфта ва бомуваффақият фаъолияткунанда) ба дигар мамлакат кӯчонидани амсилаи ҳавасмандсозӣ ва ҷалби СМХ ғайриимкон мебошад. Ин, пеш аз ҳама, ба мавҷудияти омилҳои махсуси муҳити беруна, ки метавонанд дар муддати дурудароз ва кӯтоҳтарин тағйир ёбанд, вобаста мебошад. Ҳамаи амилҳои муҳокимагардида, методҳо ва воситаҳои онҳо қобили қабул буда, амалисозии онҳо танҳо дар мавриди мавҷуд будани институтҳои зиёд ба муваффақият ноил мегардад. Бинобар ин, истифодаи амсилае, ки ҳамаи паҳлуҳои мусбату манфии ҷалби СМХ-ро ба ҳисоб намегирад, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад номувофиқ бошад. Масалан, ба чунин ҳолат Филиппин дар охири солҳои 1970 дучор шуда буд. Дар ин мамлакат амсилаи «японӣ» мавриди истифода қарор дода шуд, вале он Филиппинро ба «аждаҳои» иқтисодии Осиёи Ҷануби Шарқӣ табдил дода натавонист.

2. Муҳитро якуякбора беҳтар кардан ғайриимкон аст – он хеле оҳиста-оҳиста тағйир меҳӯрад. Танзими давлатии сармояи транссарҳадӣ бояд на фақат воситаи ягона, балки маҷмӯи тадбирҳоеро дар бар гирад, ки онҳо пойгоҳи қонунгузорию заруриро дар соҳаи фаъолияти сармоягузорӣ, ҳамчунин сиёсати гумрукӣ ва фискалиро таъмин карда тавонанд.

Муносибати прагматикӣ ба масъалаи беҳтар сохтани муҳити корӣ ва баланд бардоштани ҳолибияти инвсетитсионӣ ба амал баровардани як қатор тадбирҳоро дар бобати ҳимояи қонунии рақобат ва тағйироти мотиватсияи аппарати давлатӣ, паст кардани монеаҳои воридшавӣ ба бозор ва ғайраро тақозо менамояд.

Дар маҷмӯъ тағйироти начандон калони қонунгузории амалкунанда зарур аст, ки он ба беҳтаршавии вазъи сармоягузoron дар соҳаҳои мушаххаси фаълият алоқаманд аст.

Таҳлили гузаронидашуда имкон медиҳад, ки дар хусуси нақши бартарияти институтҳои давлатӣ дар раванди ҷалби сармояи хориҷӣ хулосабарорӣ намоем. Ин нақш дар мавзунии қонунгузории мамлакат бо меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва пешниҳоди имтиёзҳои андозбандӣ вобастааст, ки сармоягузорию дар фаъолияти истехсолӣ, инноватсионӣ, илмӣ-таҳқиқотӣ ҳавасманд мегардонад.

Кӯшишҳои мақсадноки мақомотҳои ҳокимияти ҷумҳуриявӣ ва минтақавӣ барои иваз намудани тренди устуворшудаи ғуншавии сармояи хориҷӣ дар соҳаи савдо-миёнарав ва молиявӣ ба мақсад мувофиқ мебошад. Барои ҳавасманд гардонидани сармоя дар соҳаҳои кластери иқтисодиёти Тоҷикистон зарур аст, ки шартҳои мушаххас, мақсад ва вазифаҳои барномаҳои сармоягузорӣ ва лоиҳаҳои сармоягузории амалишаванда, муайян карда шаванд, афзалиятҳои андоз барои сармоягузoron ва кафолатҳои аз тарафи давлат пешбинишуда дида баромада шаванд. Ба ақидаи муаллиф ба баъзе хусусиятҳои танзими давлатии мамлакатҳои рушдбанда – пешсафони ҷалби сармояи хориҷӣ бо мақсади омӯзиши таҷрибаи онҳо дар бобати танзими давлатӣ ва тадбирҳои микроиқтисодӣ ва институтсионалии перспективӣ пурра худро исботнамуда, диққати зарурӣ дода шавад. Ба ин гуна тадбирҳо инҳоро мансуб дониш мумкин аст:

- пешниҳоди танаффусҳои андозӣ то 5-10 сол барои СМХ дар соҳаи стратегии иқтисодӣ;

- касри андоз (барои таҷҳизот, технологияҳо, хароҷот барои таълими ҳайати кормандон);

- паст кардани меъёри андоз аз Ҷоид(на бештар аз 10%);

- ворид намудани таҷҳизоти комплекти бе бочи гумрукӣ ва қисмҳои эҳтиётӣ бо мақсади сармоягузорӣ;

- дар сохтори Кумитаи сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил намудани агентии ягонаи махсусгардонидашуда оид ба ҳавасмандгардонии сармояҳо.

3.3.Тавсияҳо барои баланд бардоштани самаранокии идора ва танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллӣ

Мақсади асосии рушди бозори асосии Тоҷикистон дар даҳсолаи наздик табилии онро ба механизми самаранокиаш баланди тақсимои захираҳои молиявӣ дар назар дорад, ки он ба амалан афзоиш ёфтани ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ аз тарафи ретсепиентҳои ҷумҳурӣ ва паст шудани арзиши захираҳои сармоягузорӣ мусоидат менамоянд.

Ба баландшавии самараи бозори асосӣ ҳавасмандгардонии андозбандии ҷараёни воридоти он ва воситаҳои, ки пулу моли озод ба вучуд меоранд, мусоидат менамояд. Бо роҳи барҳам додани андозбандии эмиссияи коғазҳои қиматнок ва суст кардани монеаҳо дар танзими зидди антимонополии ба он ноил гардидан мумкин аст.

Умуман, аз рӯйи натиҷаҳои таҳқиқот, метавон гуфт, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон шароити асосиро барои ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ муҳайё намудааст, аммо мо 9 тавсияи дигарро ҷиҳати боз ҳам бештар намудани ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ пешниҳод намудем. Расмӣ

3.3.1.

Расми 3.3.1. Таҳияи муаллиф.

1. Яке аз роҳҳои баланд бардоштани ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ ин тақмили санади меъёрии ҳуқуқии асосӣ дар соҳаи фаъолияти сармоягузорӣ аз қабili Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ», мебошад. Қонун мазкур меъёрҳои танзимкунандаи муносибатҳои марбут ба сармоягузори муттаҳид намуда, барои сармоягузориҳои дохилӣ ва хориҷӣ низоми умумии ҳуқуқиро муқаррар намудааст ва ба сармоягузоре, ки фаъолияти худро дар ҷумҳурӣ анҷом медиҳанд, кафолатҳои баробар пешниҳод намудааст. Аз нигоҳи умуми назар намоем Қонуни ҚТ «Дар бораи сармоягузорӣ» амалан тамоми ҷанбаҳои фаъолияти сармоягузорӣ дар ҷумҳуриро ба монанди ба кадри кофӣ кафолатҳо ва имтиёзоти имконпазирро пешбинӣ намудааст, вале ба инобат гирифтани таҷрибаи муваффақи кишварҳои ҳамсоя ва таҳлили муқоисавию ҳуқуқии қонунҳои сармоягузори онҳо, ба таҷдиди назар ва ба он ворид намудани тағйиру иловаҳо ниёз дорад. Ҳамчунин принципҳои эълон намудани мазкур бояд дар дигар санадҳои танзимкунандаи соҳавӣ низ инъикоси худро пайдо кунанд, то ки онҳо аз сатҳи декларативӣ ба сатҳи татбиқи амалӣ гузаронида шаванд. Дар баробари ин барои ҳавасмандгардони сармоягузори мустақими хориҷӣ таҷдиди назар намудани баъзе критерияҳое, ки мутобиқи онҳо метавонанд имтиёзҳои андозӣ ва гумрукӣ пешниҳод карда шаванд, инчунин ба таври дақиқ муқаррар намудани тартиби пешниҳод намудани онҳо зарур мебошад. Ба андешаи мо чунин навъ кафолат аз ҷониби ҳукумат пешниҳодшаванда, ба монанди додани грантҳои давлатӣ зарур доништа мешавад. Барои дар амал татбиқ намудани ин мақсад ташаккул додани санадҳои кофӣ меъёрии ҳуқуқӣ зарур аст. Дар доираи қонунгузори ҷумҳурӣ пешбинӣ намудани механизми пешниҳоди шикоят аз ҷониби сармоягузори хориҷӣ нисбати риоя нагардидани кафолатҳои муқаррарнамудани қонун, инчунин расмиёти воқуниши мақомоти Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ин шикоятҳо ҳатмӣ ва зарур мебошад. Фаъолияти минбаъда дар самти паст намудани монеаҳои маъмурӣ, соддагардони расмиёт, хусусан дар соҳаи

ичозатномадихӣ, инчунин кам намудани соҳаи тафтишу назорат бо мақсади паст кардани фишор ба тиҷорат ва кам кардани даҳолати давлат ба фаъолияти бахши хусусӣ, роҳандозӣ намудани низоми нави андозбандӣ ва имтиёзҳои рақобатпазире, ки ба ҷалби сармоягузори мустақим мусоидат мекунанд, зарур мебошад.

2. Баҳри баланд бардоштани самаранокии идоракунии фаъолияти сармоягузорӣ мустақими хориҷӣ ва беҳтарсозии муҳити сармоягузорӣ, зиёд намудани ҷалби сармоягузориҳо ба иқтисодиёти миллӣ ташкил намудани низоми ягонаи идоракунии давлатии равандҳои сармоягузорӣ, ки сохторҳои марбутан ба сармоягузориҳои хориҷӣ, ҳамроҳсозии фаъолият бо соҳмонҳои байналмилалӣ, гузаронидани ташҳиси лоиҳаҳои муҳимтарин ва интиҳоби озмуни онҳоро фаро мегирад, зарур мебошад. Такмил додани функцияҳои Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун ваколатдори танзимкунанда дар соҳаи сармоягузорӣ, аз ҷумла ба он додани ваколатҳои бештар оид ба назорати лоиҳаҳои сармоягузорӣ, пешбурди феҳристи (реестри) лоиҳаҳои сармоягузорӣ мувофиқи мақсад мебошад. Ҳамзамон, дастрасӣ ба феҳрист (реестр) бояд озод бошад, феҳрист бояд расман дар сомонии расмӣ Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон интишор карда шавад. Васеъ намудани имкониятҳои Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавриди беҳтар намудани ҳамроҳсозӣ ва назорати фаъолияти мақомоти давлатии ҷумҳурӣ оид ба масъалаҳои ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ, дастгирии фаъолияти сармоягузориҳо, ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои онҳо ва фароҳамоварии шароити мусоид барои фаъолияти сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, мувофиқи мақсад мебошад.

3. Ба динамикаи воридоти сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ мавҷудияти инфрасохтори рушдӣ, аз ҷумла алоқа, энергетика, нақлиёт, системаи телекоммуникатсия, меҳмонхона ва дигар хизматрасониҳо

таъсири мусбат дорад. Ба ҳамин хотир, бо саъю талошҳо оид ба татбиқи яке аз мақсадҳои стратегии кишвар – баромадан аз бунбасти комуникатсионӣ, шартҳои муҳими сиёсати муваффақонаи сармоягузорӣ ҳалли проблемаҳои таъмини қувваи барқ, алоқа ва хизматрасонӣ хоҳад буд. Ҷузъи таркибии муҳими механизми ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба минтақаҳои ҷумҳурӣ инфрасохтори рушдёфтаи сармоягузорӣ мебошад. Барои ташаккули ҷидаҳои пурра ва тақмили ҷидаҳои доимии он таҳия ва татбиқи намунаҳои маҷмӯи тадбирҳо оид ба рушди инфрасохтори махсуси сармоягузорӣ зарур мебошад – фондҳои сармоягузорӣ, фондҳои ғайридавлатии нафақа, бонкҳои тиҷоратӣ, ширкатҳои суғуртавии тиҷоратӣ, инчунин ниҳодҳои ғайримолиявӣ – намоёндагҳои маркетингӣ ва консалтингӣ, хизматрасонии кадрӣ ва таҳсилоти иловагӣ ва ғайра. Барои беҳтар намунаҳои ҷидаҳои сармоягузорӣ ва иқтисодии минтақаҳои озоди иқтисодии дар ҷумҳурӣ мавҷудбуда, баррасӣ намунаҳои механизми таҳти идораи ширкатҳои махсусгардонидашуда супоридани онҳо мувофиқи матлаб хоҳад буд, ки ин дар тамоми ҷаҳон ба таври васеъ амалӣ мегардад, ё ки барои тақвиятбахшии иқтисодии идоракунии маъмурияти онҳо маблағҳои зиёди буҷетӣ ҷалб карда шаванд. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки омилҳои рушди босуръати иқтисодии миллӣ аз ҳисоби фаъолгардонии муомилоти байналмилалӣ мол ва хизматрасонӣ, сарфарбар намунаҳои сармоягузориҳо, вусъатбахшии равандҳои ҳамгироии иқтисодӣ, ташкил намунаҳои минтақаҳои озоди иқтисодӣ мебошад. Дар баробари ин, пешбинӣ намунаҳои тадбирҳо оид ба таъсиси минтақаҳо ва майдонҳои саноатии сармоягузории дорои дастрасӣ ба шабакаҳои муҳандисӣ бидуни пешниҳод кардани имтиёзҳо ва афзалиятҳо мувофиқи матлаб хоҳад буд.

4. Дар шароити имрӯза дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шакли муҳтавои иттилоот, ки барои сармоягузори хориҷӣ зарур буда, тавассути шабакаҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ ба онҳо пешкаш мегардад, фарқи амалии ба назар мерасад. Ин ҳам аз ҷиҳати молиявӣ асосноккунии лоиҳаҳо, ки ба ширкатҳои ҷумҳурӣ барои ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ ҳавасманд, пешниҳод

мешаванд ва ҳам омили расмӣ, ки вазифадор аст, ки дар хусуси вазъи умумии ин қор дар соҳаи ҷалби потенциалии сармояҳо иттилоот манзур намояд. Доир ба ин масъала дар сиёсати иттилоотии мақомотҳои давлатӣ номувофиқатӣ ва якдигарнофаҳмӣ ҷой дорад. Ҳоло он, ки дастрас будани иттилоот, аниқ ва содда будани қонунгузорӣ омили муҳимтарини ташаккули симои сармоягузори кишвар мебошад. Аммо дастрасии сармоягузори имконпазир ба иттилоот мушкил буда, он ба қабули қарорҳои мусбат оид ба сармоягузори мустақими хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат намекунад.

Аз ҳамин лиҳоз, зарур аст, ки дар ҷодаи ташаккули низоми алоқа бо сармоягузори мустақими хориҷӣ қадами устувор гузошта шавад. Дар ин маврид сухан натавонанд дар хусуси аз Ҷумҳурии Тоҷикистон паҳн шудани миқдори зиёди иттилоот, балки дар хусуси ҳамаҷиҳата баланд шудани сифати он меравад. Маҳз аз ҳамин сабаб, таҳия ва татбиқи сиёсати нави иттилоотӣ дар хусуси сармоягузори мустақими хориҷӣ тақозо мегардад. Он бояд масъалаҳои зеринро дар бар гирад:

1. Ташкили сели самараноки иттилоот, ки ба рушди ҳамкориҳои расмӣ бо институтҳои нисбатан муътабари иттилоотии хориҷӣ (GCI WEF, DB WB, Index of Economic Freedom, Corruption Perceptions Index, Inward FDI Attraction Index UNCTAD, the A.T. Kearney Foreign Direct Investment Confidence Index, Brand Finance National Brands) мусоидат менамояд, иштирок дар қор конференсияҳо, мизҳои мудаввар, ки ба мушкилоти ҷалби сармоя мустақими хориҷӣ бахшида шудаанд, иштироки мунтазами шахсони расмии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар гузоришҳо ва барномаҳои ширкатҳои пешбари телевизионии хориҷӣ, бо мусоҳиба дар нашрияҳои даврии оммавӣ ва ғайра баромад намудан;

2. Сохторбандии қасбӣ ва андозагирӣ ва ҳамчунин тафриқабандии иттилоот вобаста аз категорияҳои сармоягузори (зарурати мавҷуд будани як қатор модулҳои хубкоркардшудаи иттилоотӣ, ки аз онҳо мувофиқи талаботи

хар як категорияи сармоягузoron бастаҳои иттилоотӣ ташкил дода мешаванд);

3. Ташкили сели мақсадноки иттилотӣ барои сармоягузoron, ҳамчунин наشري мунтазами дастурҳои махсус (як маротиба дар як сол ва ё як маротиба дар ду сол) оид ба сармоягузориҳо, ки онҳо дар хусуси речаи сармоягузории мамлакат тасаввуроти пурраю ҳаматарафа дода тавонанд;

4. Чораандеши оид ба беҳтар намудани дастрасӣ ба иттилоот ва пешниҳод кардани иттилооти пурра дар бораи лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ, инчунин дар ҳаҷми пурра татбиқ намудани кафолатҳо ва имтиёзҳои, ки Ҳукумати ҷумҳурӣ ба сармоягузoron пешниҳод менамояд. Дар баробари ин андешидани тадбирҳо оид ба баланд бардоштани сатҳи саводнокии соҳибкорон ва хизматчиёни давлатӣ дар минтақаҳо тавассути беҳтар намудани сатҳи огоҳӣ оид ба чараҳои ислоҳоти иқтисодӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки дар соҳаи сармоягузорӣ қабул гардидаанд;

5. Таваҷҷуҳи махсус ба таъминоти иттилоотии сармоягузорони мустақими хориҷӣ ҳамчун зинаи нисбатан заиф дар механизми танзими ин раванд;

6. Ҳавасмандгардонӣ ва ташвиқ намудани таъсиси сохторҳои махсусгардонидашудаи ғайридавлатие, ки ба хизматрасонии илмӣ-таҳқиқотӣ, машваратӣ, аудиторӣ ва дигар хизматрасониҳо барои рушди сармоягузорони мустақими хориҷӣ нигаронида шудаанд;

7. Ба сармоягузoron пешниҳод кардани таклифҳои ба таври касбӣ тайёркардашуда, ки ба стандартҳои байналҳалқии дар соҳаи мундариҷа ва андозагирӣ ҷавобгӯ мебошанд.

8. Такмил додани додани иқтидорҳои мавҷудбудаи мақомоти давлатии ҷумҳурӣ, ки ҳамаарӯза бо сармоягузoron рӯбарӯ мешаванд, то ки онҳо иттилооти комилан навро оид ба вазъ дар иқтисодиёти миллиро пешниҳод кунанд, имконият дошта бошанд дар сатҳи баланди касбӣ бо сармоягузoron муошират намоянд. Навкунии маълумот ва иттилооте, ки мақомоти давлатӣ

дар сомонаҳо ва дар сарчашмаҳои дигар пешниҳод менамоянд, бояд уҳдадории мақомоти давлатӣ бошад ва барои иҷрои накардани чунин уҳдадорӣ бояд ҷавобгарии маъмурии роҳбари аввали мақомоти давлатии дахлдор пешбинӣ карда шавад.

Бо мақсади бартараф сохтани таҳрифи иттилооте, ки дар асоси манбаъҳои гуногуни соҳавӣ ва минтақавӣ ташаккул меёбанд, мутобикати равандҳои ҷамъоварӣ ва паҳнкунии маводи иттилоотӣ аз маркази ягона зарур мебошад.

Яке аз роҳҳои ҳалли ин мушкилот бунёди агентии махсус буда метавонад, ки вазифаи он танзим ва мутобикатдории фаъолияти марказҳои иттилоотӣ барои ба сармоягузори хориҷӣ паҳн намудани иттилооти зарурӣ мебошад.

5. Тезутундшавии ҷаҳонии рақобат барои воридоти СМХ ва ноустувории муҳити сармоягузории Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба ҳисоб гирифта, принсипи речаи миллии ҷалби онҳо бояд бо ворид сохтани меъёри ниҳоят баланди барои сармоягузори мустақими хориҷӣ мусоид, муқаррар кардани имтиёзҳо барои вориди маблағҳои калон, ки ба паст намудани хавфҳо алоқаманданд, пурра карда шавад. Зеро, ки ташаккули иқтисодӣ сармоягузорӣ, ки ба воридоти сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ мусоидат менамояд ва шароити мусоид фароҳам меорад, бояд тавассути сиёсати макроиқтисодӣ, инчунин тадбирҳои интихобӣ дар заминаи татбиқи муносибати инфиродӣ, ҷораҳои дастгирии хизматрасонии бахшҳои мушаххаси иқтисод, гурӯҳҳои корхонаҳо, минтақаҳои муайянна лоиҳаҳо тавассути пешниҳоди имтиёзҳои гуногуни фискалӣ ва сабукиҳои маъмурӣ анҷом дода шавад. Сиёсати иқтисодӣ бояд ба ташаккул додани ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ ва заминаи қонунгузорӣ, ба тадбирҳо оид ба таъмини шароити рақобатпазири ҷалби сармоягузориҳо, инчунин ба тадбирҳо оид ба баланд бардоштани самаранокӣ ва рақобатпазирӣ истехсолкунандагони дохилӣ равона карда шаванд. Мисоли равшани ҳалли чунин масъала таҷрибаи мусбати як қатор мамлакатҳо (ИМА, Ҷумҳурии

Халқии Хитой, Федератсияи Русия, Қазоқистон) шуда метавонад, ки онҳо дар речаи миллии танзими воридоти сармояи мустақими хориҷӣ тағйироти мусолиҳакорона ва ҳавасмандкунандаро дохил карда, самараи баланд ба даст овардаанд, мисол шуда метавонанд. Дар шароити имрӯзаи ҷумҳурӣ шаклҳои нисбатан муҳими ҳавасмандгардонӣҳо барои сармоягузори мустақими хориҷӣ бояд инҳо бошанд:

➤ ҳавасмандӣҳои андозӣ (фискалӣ): имтиёзҳо дар мавриди андоз аз ғоида, рухсатҳои андозӣ, имтиёзҳо нисбати маблағҳое, ки барои сармоягузорӣ ва сармоягузори такрорӣ истифода карда мешаванд, низоми босуръати азҳисоббарориҳои амортизатсионӣ, имтиёзҳо дар мавриди андози даромад барои кормандони хориҷии корхонаҳо бо иштироки хориҷиён, имтиёзот ҳангоми анҷомдиҳии амалиёти савдои хориҷӣ, имтиёзҳо дар мавриди воридоти технологияҳои нав ва ғайра;

➤ ҳавасмандгардонӣҳои молиявӣ: пардохт намудани субсидияҳои давлатӣ барои пӯшонидани як қисми хароҷоти ғайриҷараёни, пешниҳод намудани қарзҳои имтиёзноқ ё кафолатҳо барои қарзҳо, таъмин намудани шароити имтиёзноқи суғуртакунии давлатӣ, иштироки давлат дар сармояи саҳомӣ, ҳавасмандгардонии андӯшт, таъсиси фондҳои сармоягузорӣ;

➤ таҳия ва татбиқи барномаҳои сармоягузориё, ки ба рушди минтақаҳои рушднаёфтаи ҷумҳурӣ ва соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёти милли равона карда шудаанд. Таъминоти иқтисодии татбиқи барномаҳои мақсадноки сармоягузорӣ асосан бояд тавассути беҳтар намудани механизми ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба таҳияи низоми баҳодихӣ ва идоракунии хавфу хатарҳо анҷом дода шавад.;

➤ бекор кардани визаҳо ё тартиби содда ва пешниҳоди раводидҳо ба сармоягузориҳои хориҷӣ барои анҷом додани музокирот, шиносӣ бо истеҳсолоти ватанӣ, бастанӣ шартномаҳо. Асос барои вуруд ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон бе виза дар ин ҳолат бояд даъватномаи Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба сармоягузориҳо, иҷозат барои баровардани ғоида аз ғайриҷараёни, ҳатто

додани шахрвандӣ ба сармоягузоре, ки зиёда аз ҳадди ақали маблағи муайяннамудаи Ҳукумати ҷумҳурӣ барои иқтисодиёти миллӣ сармоягузорӣ намудаанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қатори чунин тадбирҳои аввалиндараҷа бознигарию рӯйхати намудҳои литсенсионии фаъолияти иқтисодӣ меистад, ки ба тӯфайли он танҳо он соҳаҳои боқӣ мемонанд, ки бевосита ба масъалаи бехатарии давлат алоқаманд мебошанд. Дар баробари ин, нисбат ба аксар соҳаҳои саноати коркард, ҳамчунин литсензиякунонии ширкатҳои, ки бо сармояи хориҷӣ кор мекунанд, умуман бекор намудани литсензиякунонӣ ба мақсад мувофиқ мебошад.

Бо сармоягузори мустақими хориҷӣ самтгирии кори фаъоли иқтисодиёти ҷумҳурӣ мунтазам даст кашидан аз низоми ба сармоягузори алоҳидаи хориҷӣ додани имтиёзҳои инфиродӣ дар бобати фароҳам овардани муҳити мусоиди сармоягузорӣ дар шаклҳои афзалиятноки фаъолияти иқтисодӣ ва (ва ё) секторҳои муайяни иқтисодиётро пешбинӣ менамояд.

Дар доираи ин раванд дар асоси қонунгузорӣ бунёд намудани низоми муайяни имтиёзҳо ва кафолатҳо зарур мебошад. Дар асоси ташаккули чунин ҳавасмандкуниҳо аз тарафи сармоягузор иҷрои як қатор шартҳо ва маҳдудиятҳо барои истифодаи ин механизмҳо (оид ба содирот, воридот, шӯғл, ҳиссаи моликият ва ғайра) бояд пешбинӣ гардад.

Ҷанбаи муҳимми ин масъала маҷмӯъбандии чунин воситаҳои ҳавасмандӣ ба бастаи ягонаи сиёсӣ маҳсуб мешавад, ки дар мувофиқат бо нуфузи секторҳои иқтисодиёти миллӣ ташаккул меёбад.

Ба таркиби он ворид кардани имкони ба ҳамаи корхонаҳои барои ҷалби СМХ афзалиятдошта пешниҳод кардани таъхири андозҳо (дар мувофиқат бо бо регламент ва критерияҳои муайян ва меъёр тасдиқшуда), ҳамчунин таътили андозгирӣ дар асоси критерияҳои муайян (масалан, ҳангоми бори аввал ба бозори беруна баромадани ширкат ва ғайра) мувофиқи мақсад мебошад.

6. Рейтинги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи маълумотҳои ЮНКТАД дар гурӯҳи кишварҳои дорои иқтидорҳои зиёд ва сатҳи пасти

сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дохил карда шудааст маълумоти мазкур далел ва зарурати анҷом додани корҳо оид ба беҳтарсозии муҳити сармоягузори кишварро тақозо менамояд. Барои баланд бардоштани рейтингҳои сармоягузори Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд корҳои зерин анҷом дода шавад:

- муайян кардани мақоми давлатии масъуле, ки таҳти роҳбарӣ ва назорати бевоситаи он барномаи мақсаднок баланд бардоштани симони сармоягузори кишвар татбиқ карда хоҳад шуд;

- таъсиси гурӯҳи кории доимӣ ва муваққатӣ дар ҳаёти иқтисодчиён;

- муайян намудани рӯйхати рейтингҳои байналмилалӣ, ки барои баҳодиҳии фазои сармоягузори Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур мебошанд;

- тасдиқ намудани рӯйхати рейтингҳои байналмилалӣ, омӯхтани методология, муайян намудани имконият ва роҳҳои беҳтарсозии нишондиҳандаҳои (индикаторҳои) мушаххас дар ин рейтингҳо;

- дар чараён ва баъди баанҷомрасии корҳо маъракаҳои густурдаи иттилоотӣ бо мақсади таблиғи дастовардҳо, натиҷаҳои мушаххас, беҳтарсозии муҳити сармоягузори кишвар гузаронида мешаванд;

Баланд бардоштани муҳити сармоягузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи иттилоотии ҷаҳонӣ бо истифодаи воситаҳои зерин имконпазир мебошад:

- дар сомонаҳои интернетӣ, шабакаҳои телевизионӣ, радиои байналмилалӣ ҷойгир кардани наворҳои видеоӣ ва аудиоӣ оид ба имкониятҳо ва иқтидорҳои сармоягузори Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- ҷойгир кардани билбордҳо дар фурудгоҳҳо ва дигар ҷойҳои ҷамъиятӣ;

- сомонаи интернетии иттилоотии бисёрзабонаи ба таври доимӣ навшаванда барои сармоягузoron дар сомони Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- таҳия ва интишор намудани маводҳои ҷопии иттилоотӣ таҳлилӣ оид ба имкониятҳои сармоягузорӣ;

- кори мураатба бо воситаҳои ахбори оммаи хориҷӣ оид ба боло бурдани симои мусбати сармоягузорию ҷумхурий, аз ҷумла ахбороти мунтазами иттилоотӣ дар воситаҳои ахбори оммаи хориҷӣ, нашри мақолаҳо дар нашрияҳои байналмиллалӣ;

- гузаронидан ва пешниҳод намудани чорабиниҳои иқтисодӣ - сармоягузорию дар шакли бизнес-форумҳо, конференсияҳо, намоишгоҳҳо, семинарҳо, роҳнамоҳо;

- инъикоси васеи фаъолияти ширкати махсусгардонидашудаи ҷумхурий оид ба ҷалби сармоягузорию «Тоҷинвест» ҳам дар хориҷа ва ҳам дар дохили ҷумхурий;

- ташкил кардани додани системаи дастгирии муҳоҷирони меҳнатӣ ва ташаққулдиҳии симои мусбӣи ҷумхурий ҳамчун содирукунандаи кадрҳои баландихтисос ба ҷомеаи ҷаҳонӣ.

7. Дар соҳаи СМХ ҳамкорӣ намудан бо институтҳои қарзӣ-молиявӣ бо назардошти таъсири калони он ба рейтинги қарзии мамлакат ҳамчун ретсипиенти сармоя унсури муҳимми сиёсати дарозмуддати сармоягузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Илова бар ин, ҳаматарафа мусоидат намудан ба рушди муносибатҳои иқтисодии байналмилалӣ, иштирок дар татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорию муҳими минтақавӣ ва байналмилалӣ инчунин ба бозорҳои нав баромадани субъектҳои хоҷагидорию ватанӣ нақши калон дорад. Ба андешаи мо барои ҳалли вазифаҳои гуфташуда ва суръатбахшии ислоҳоти иқтисодиёти миллӣ идома додани ҳамкорию самарабахш бо созмонҳои байналмилалӣи молиявӣ, аз ҷумла Бонки Умумиҷаҳонӣ, ХБА, БОР, БАТР ва БИР мувофиқи мақсад мебошад. Рушди минбаъдаи муносибатҳои иқтисодӣ ва сармоягузорию бо кишварҳои аъзои Созмони ҳамкорию Шанхай ва Иттиҳоди гумрукӣ низ бояд ба яке аз самтҳои асосии сиёсати иқтисодии хориҷии ҷумхурий дар самти ҷалби сармоягузорию мустақими хориҷӣ тадбир ёбад. Илова бар ин самти асосии ҳамкорӣ бо институтҳои байналхалқӣ бояд ба ҷалби онҳо ба иштирок дар сармоягузорию барномаҳои мақсадноки рушди соҳаҳои инфрасохторӣ равона карда шавад.

8. Айни ҳол 67,5 %-и аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҷавонон ташкил медиҳанд, бинобар ин, ҷавонони ҷумҳурӣ дар муайянқунии ояндаи иқтисодиёти миллӣ ва суботи кишвар неруи асосӣ мебошанд. Ба андешаи мо зарурати рушди иқтисодиёти миллӣ аз Ҳукумати кишвар таҳия ва татбиқи стратегия ва барномаҳои нави рушди бозори меҳнат ва таъмини аҳоли бо ҷойҳои кори серадаромадро тақозо менамояд, ки дар қабул намудани Стратегияи давлатии рушди бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 инъикос мегардад.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон сатҳи баланди муҳоҷирати дохилӣ хос мебошад. Муҳоҷирати дохилӣ, ҳамчун самти шуғл, то андозае масъалаҳои ҳичрати қувваи кориро аз маҳалҳои аҳолинишини деҳоти «бо қувваи корӣ таъминбуда», ки дар он ҷойҳо захираҳои меҳнати худӣ бо ҷойҳои корӣ таъмин намебошанд, ба шаҳрҳо ва ноҳияҳо ҳал менамояд.

Муҳоҷирати меҳнати шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Федератсияи Руссия дар давраи гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ вусъати бештар пайдо кард ва андозаи хеле зиёдро ташкил дод.

Таҳлилҳои олимони ватанӣ нишон медиҳанд, ба соҳаи шуғл ҷалб намудани аҳолии қобили меҳнат, муҳайё намудани чунин шароити иқтисодие зарур мебошад, ки афзоиши ҳарсолаи одамони ба кор машғулбуда на камтар аз 7% аз ҳисоби ҳамасола таъсис додани 150 ҳазор ҷойҳои кори самаранок таъмин карда шавад. Айни ҳол суръати афзоиши миёнаи солонаи аҳоли ба кор машғулбуда ҳамагӣ 1,0 %-ро ташкил медиҳад. Ба андешаи мо ба таври объективӣ иқтисодиёти миллӣ ҳоло имконияти таъмини зарурии шумораи ҷойҳои кориро надорад. Бинобар ин, дар марҳилаи ҳозира шуғл дар хориҷи кишвар ҳамчун ҷузъи муҳими сиёсати шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон боқӣ мемонад.

Дар шароити имрӯза мавҷудияти қувваи кори ҷавобгӯ ба бозори меҳнат ин нишонаи муҳими ҷалби сармоягузори давлат мебошад. Стратегияи давлатии рушди бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон

то соли 2020 ҷабҳаҳои асосии рушди бозори меҳнат ва таъмини аҳоли бо ҷойҳои кори муайян месозанд.

Ҳамзамон, аз нуқтаи назари сиёсати сармоягузорӣ, зиёд намудани потенциал ва баланд бардоштани сатҳи ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ, самтҳои асосии сиёсати давлатӣ дар ин ҷанба бояд чунин шаванд:

- омода намудани кадрҳои ҷавобгӯ ба бозори меҳнати дохил ва байналмилалӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ;
- баланд бардоштани сатҳи тахассуси мутахассисони соҳавӣ;
- ташкил намудани системаи омӯзиши дар бозори меҳнати дохилӣ, бо дарназардошти фаъолияти сармоягузори мустақими хориҷӣ.

9. Яке аз шаклҳои фаъоли ҷалби сармояи хориҷӣ бояд созишномаҳои сармоягузорӣ гарданд, ки дар онҳо ба сармоягузори хориҷӣ пешниҳодшавии имтиёзҳо ва бартарҳои аз доираи речаи умумӣ беруномада бо як қатор шартҳои ҳатмӣ асоснок карда шаванд. Чунончи, онҳо бояд андоза ва шаклҳои гузориши сармоягузориҳо ва асоси инноватсионии истеҳсолоти бунёдшавандаро дар бар гиранд. Илова бар ин, шартҳои хусусияти иҷтимоӣ, илмӣ-техникӣ ва экологидошта, масалан ташкили ҷойҳои нави корӣ, ҷойгиркунонии инфрасохтор, ҷалби технологияҳои муосири иттилоотӣ ва таҷрибаи пешқадами идоракунӣ ва ғайра бояд ба назар гирифта шаванд.

Барои ҷалби сармояи хориҷӣ ба кор дар асоси чунин созишномаҳои сармоягузорӣ манбаъҳои молиявии ҷуброни имтиёзҳои пешниҳодшаванда дар асоси қонунгузорӣ муайян ва механизмҳои пешниҳоди амалии онҳо ташаққул дода шаванд.

Илова бар ин, ташкили регламентатсияи меъёрии амалигардонии назорат аз болои иҷроиши уҳдадорҳои тарафайн, ҳамчунин шартҳои истифодаи санксияҳо барои иҷро нашудани шартҳои созишномаҳои сармоягузорӣ тақозо мегардад.

Ҳамин тариқ, мавқеъгирии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бозори ҷаҳонии сармоягузорӣ бояд бо рӯнамоии фаъоли тавсифоти ҷолибияти сармоягузории он ба амал бароварда шавад. Ба чунин тавсифот инҳо мансубанд: бозори калони дохилӣ, фаровонии захираҳои табиӣ, қувваи кории нисбатан арзон, неруи бузурги ақлонӣ, аз ҷиҳати ҷуғрофӣ ба сармоягузори хориҷӣ ва ватанӣ, бозори ИДМ наздик будани он, захираҳои бои табиӣ ва дигарҳо. Ҳамаи ин бояд ҳавасмандии сармоягузори мустақими хориҷиро бедор намояд.

Тадбирҳои пешниҳодшаванда имкон медиҳанд, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаклу ҳаҷмҳои ба манфиати миллии рушди иҷтимоӣ-иқтисодии он тибқи стратегияи оянда мувофиқ воридшавии сармояи мустақими хориҷӣ таъмин гардад.

ХУЛОСА

Гузаронидани таҳқиқот ба мо имконият медиҳад, ки хулосаҳо ва пешниҳодҳои зеринро баён намоем:

1. Дар шароити имрӯза барои таъмини тавозуни макроиқтисодиёт фаъолиятро на танҳо ба зиёд кардани ҳаҷми воридоти сармояҳои мустақими хориҷӣ ба иқтисодиёти ватанӣ, балки бояд ба тақсимои самаранокӯ ратсионалии сармояи ҷалбшуда равона намуд. Агар ба таҷрибаи гурӯҳи мамлакатҳои таҳлилгардида таъна намоем, эҳсос мекунем, ки воридоти фаъоли СМХ на танҳо ба омилҳои беруна, балки ба омилҳои дохилӣ низ алоқамандӣ дорад. Дар ин қабил мамлакатҳо мамлакатҳои тараққикарда барои ҷалби СМХ шароитҳои мусоид фароҳам омадааст ва имкон пайдо шуд, ҳаҷми зиёди сармояи хориҷӣ ҷалб карда шавад.

2. Ҳавасмандгардонии воридоти сармояи мустақими хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба истифодаи боз ҳам самарабахши механизмҳои, ки шароитҳои умумиқтисодӣ ва институтсионалиро танзим менамоянд, вобастагӣ дошта, нисбатан муҳимтаринашон инҳоянд:

- таъмини алоқа байни сиёсати ҷалби СМХ ва сиёсати саноатӣ. Аз ин рӯ, имтиёзҳо ба сармоягузoron бояд мақсаднок ва вобаста аз ояндаи рушди соҳа пешниҳод шаванд;

- кам кардани хавфу хатаре, ки ба ҳимояи ҳуқуқҳои моликияти сармоягузoron алоқаманд аст.

3. Воридоти сармояҳои мустақими хориҷӣ бояд ба рушди устувор, босифат, ботавозун ва бозсозии сохтории иқтисодиёти миллӣ, баландшавии рақобатпазирии байналхалқии мамлакат мусоидат намояд. Иҷроиши ин вазифа, пеш аз ҳама, аз ҳисоби ҷалби сармояи хориҷӣ барои рушди истеҳсолоти баландтехнологӣ ва илман асоснок бо афзалияти ба бозори беруна самтнокшуда таъмин мегардад.

4. Сиёсати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба самти муносибатҳои ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ, ҳамчунин ҷалби даромад ва ашёи мавҷуда ва сифати сармояҳои оянда равона карда шавад. Ба сифати шакли

афзалиятноки кор бо сармояҳои хориҷӣ бояд воридоти воситаҳои пулию молӣ ба секторҳои пешбари саноат ва секторҳои, ки модернизатсияи ҷиддиро тақозо менамояд (масалан, мошинсозӣ, саноати сабук ва бофандагӣ, таҳқиқот ва коркардҳои илмӣ), лоиҳаҳои ба содирот самтнокшуда баромад намоянд.

5. Мақсади асосии назарияҳои СМХ дидабаромадашударо дарёфти роҳҳои рушди иқтисодии мамлакат ба тӯфайли ҷалби СМХ ташкил медиҳад. Консепсияҳои аз тарафи иқтисоддонҳои пешбар коркардгардида табиати мураккаби хориқаи СМХ-ро кушода медиҳанд. Ин назарияҳо нуктаҳои дар бар мегиранд, ки онҳо қодиранд дар ташкил ва гузаронидани сиёсати сармоягузорию ба рушди иқтисодиёт ва инкишофи саноат равона шудаанд, ёрии калон расонанд, инчунин тағйироти дар амсилаҳои сармоягузорию хориҷӣ баамаломата ва мақсади сармоягузорию хориҷиро дар ҷавоб ба стратегияҳои мухталифи иқтисодӣ дар мамлакатаи гирандаи сармоя фаҳмонида диҳад. Дар баробари ин, бояд нуктаҳои зерин ба назар гирифта шаванд:

- ❖ Барои дар раванди коркарди барномаи миллии сармоягузорӣ татбиқ намудани назарияи СМХ бояд шароитҳо ва меъёрҳои амалигардонию он дар мамлакатаи алоҳида ошкор карда шаванд.
- ❖ Мамлакатҳои, ки дорои иқтисодиёти гузаришӣ мебошанд, назарияи СМХ-ро дар ташкили сиёсати инвестиционии мамлакаташон татбиқ намуда, метавонанд ба самаранокии баланд ноил гарданд.
- ❖ Дар маҷмӯъ, ҳангоми ташкили сиёсати инвестиционии мамлакатаи дорои иқтисодиёти гузаришӣ ба як назарияи мушаххаси СМХ такя накарда, бояд унсурҳои алоҳидаи назарияи сармоягузорию мустақими хориҷӣ истифода карда шаванд.

6. Самаранокии сармоягузорию хориҷиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яктарафа баҳо додан мумкин нест. Дар навбати аввал ин бо нуфузи сармоягузорию на аз фаъолияти пурмухтавои онҳо дар мамлакатаи мо, балки дар гирифтани даромади пассив алоқаманд мебошад. Чунончи, қариб 80% сармоягузорию хориҷӣ, ки ба мамлакатаи мо ворид мешаванд, ба худ

шаклҳои дигаргунаи маблағгузорию мегиранд, аз ин рӯ, дурусту аниқ баҳо додани самаранокии истифодаи сармоягузориҳои хориҷӣ ғайриимкон мегардад. Зеро лозим меояд, ки сармояи хориҷӣ дар буриши ҳар як намуди маблағгузорӣ ва ё дар доираи лоиҳаи алоҳидаи сармоягузорӣ арзёбӣ карда шавад.

7. Монеаи аз ҳама калонтарин дар роҳи тараққиёти иқтисодиёти миллии ин норасоии сармоягузориҳои дохилӣ ҳамчун омили асосии рушди иқтисодӣ мебошад. Дар вобастагӣ бо норасоии сармоягузориҳои дохилӣ барои мо зарур аст, ки сармоягузориҳои мустақими хориҷиро ҷалб кунем. Аммо то ҳозир раванди ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба иқтисодиёти миллии чандон ғайрарасона аст. Барои бартараф кардани ин проблема зарур аст, ки дар ҷумҳурии МОИ бо самти ҷалби ғайрарасонаи сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ташкил карда шаванд.

8. Дар барномаи рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ҷумҳурии самтҳои афзалиятноки тараққиёти саноат ва хоҷагии қишлоқ, ки барои паст намудани сатҳи камбизоати ва баланд бардоштани самаранокии иқтисодиёт мусоидат менамоянд, муайян карда шудааст. Миқдори зиёди барномаю лоиҳаҳои сармоягузорӣ оид ба самтҳои афзалиятноки рушди инкишофи соҳаҳои иқтисодиёт таҳия карда шуда истодааст. Дар робита ба ҳамин Кумитаи сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ дар сомони интернетии худ самтҳои афзалиятноки сармоягузорию дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудааст. Чунки рушди соҳаҳои бахши воқеии иқтисод - комплекси сӯзишвориву энергетикӣ, саноат, кишоварзӣ ва инфраструктура имкон медиҳад, ки тавассути густариш додани шароити давлат ва бахши хусусӣ, инчунин ҷалби сармоя, аз ҷумла сармоягузориҳои мустақим барои рушди устувор ва бо суръати иқтисодии мамлакат асоси бозғолиш гузошта шавад.

9. Омили асосӣ ва таҳкурсии иқтисодии ҳар давлат рушди соҳаи энергетика мебошад аз ҳамин лиҳоз, барои пешрафти он зарурати ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ пеш меояд. Зеро, ки талабот ба истифодаи неруи барқ дар ҷаҳон сол то сол меафзояд. Тавре мутахассисони

соҳа ҳисоб намудаанд, тайи солҳои охир танҳо дар минтақаи Осиёи Марказӣ ҳар сол 150 миллиард киловатт/соат қувваи барқ истифода мешавад. Талабот ба неруи барқ махсусан дар Ҷумҳурии Халқии Хитой, Ҷумҳурии Ислонии Покистон ва Ҷумҳурии Ислонии Эрон низ ҳамасола меафзояд. Давлати ҳамсоя Афғонистон ва шарикӣ стратегӣ мо Федератсияи Россия тайёранд аз Ҷумҳурии Тоҷикистон барқ харидорӣ намоянд. Лозим ба ёдоварист, ки дар ҷумҳурии мо сарчашмаи истеҳсоли неруи барқ об аст ва он захираҳои адонашаванда ба шумор меравад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари дорои захираҳои бузурги неруи барқи обӣ метавонад дар ҳалли ин масъалаи глобалии сайёра саҳм дошта бошад. Аз дигар тараф, истифодаи гидроэнергетикаи Тоҷикистон барои маҳдудсозии хориҷӣ газҳои парникӣ ба муҳити зист мусоидат менамояд. Афзалияти рушд додани гидроэнергетика дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз аз марҳилаҳои аввали даврони шӯравӣ лоиҳагирӣ шуда, иҷрои он оғоз ёфта буд.

10. Барои рушди соҳаи энергетика дар мамлакатамон ҷалб намудани сармоягузориҳои ватаниву хориҷӣ зарур аст. Ҳамзамон бояд зикр намуд, ки дар масъалаи тадбиқи самараноки лоиҳаҳои сармоягузорӣ, таъмини шаффофияти хариди мавод ва таҷҳизот, воридоти қувваи барқ, амалӣ намудани сиёсати дурусти кадрҳо, кам кардани хароҷоти ғайри истеҳсолӣ дар соҳаи энергетика камбудиву норасоиҳо ҳанӯз мавҷуданд ва сол то сол ислоҳ карда шуда истодаанд.

11. Бо мақсади таҳлил ва дурнамои ММД ва сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон усулҳои таҳлили коррелятсионӣ ва регрессионӣ гузаронида шудааст. Натиҷаи таҳлили коррелятсионӣ нишон дод, ки вобастагии байни сармоягузорӣ ва ММД ба 0,8729 борбар мебошад. Аз натиҷаи таҳлили регрессионии сармоягузорӣ маълум гардид, ки ҳангоми ба як воҳид афзун гардидани ММД, ҳаҷми сармоягузорӣ ба ҳисоби миёна ба 0,144 воҳид зиёд мегарадад. Инчунин дар асоси моделҳои дурнамои қатории вақтии тренд, ҳаҷми сармоягузорӣ ва ММД барои солҳои 2020-2025 ҳисоб карда шудааст. Аз натиҷаи қиматҳои ҳисобкардашудаи дурнамо бар меояд, ки дар панҷ соли

оянда ҳолати ММД ва сармоягузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолати рушд қарор мегиранд.

12. Истифодаи СМХ ҳамчун воситаи таъсирбахшу самараноки рушди иқтисодиёти ватанӣ (хусусан дар минтақаҳои наздисарҳадии Ҷумҳурии Тоҷикистон) мушкилоти «нофаҳмии имкониятҳои пӯшидаи СМХ» вучуд дорад, ки онҳоро метавон қисман тавассути ба роҳ мондани муносибати маҳдуд нақардани ҷалб ва истифодаи сармояи хориҷӣ дар ҳудуди Тоҷикистон ҳаллу фасл кард.

13. Дар байни воситаҳои ҳавасмандгардонии сармоягузорию хориҷӣ минтақаҳои озоди иқтисодӣ мавқеи махсусро ишғол мекунанд, зеро онҳо минтақаҳои дорои статуси ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ буда, барои ҷалби сармояи хориҷӣ дар асоси як қатор имтиёзҳо шароити мусоид фароҳам меоваранд.

НОМГӢИ АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА

Қонунҳо ва санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ:

- [1]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ 26.12.2019. - Душанбе. С.3.
- [2]. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: Ирфон, 2012. - Моддаи 169.
- [3]. Стратегияи милли рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – С. 6.

Адабиёти илмӣ:

- [4]. Андрианов, А. Ю., Валдайцев С. В., Воробьев П. В. //Инвестиции: учебник для бакалавров //; — Москва: Проспект, 2015. — 592 с.
- [5]. Афанасьев, В. В. Проблемы инвестиционной активности // Общество и экономика. - 2002. - № 7. - С. 26 - 36.
- [6]. Ашуров, И.С., Исвалиев С. Некоторые перспективные направления инвестиционного развития региональных аграрных кластеров // Паёми ДМТ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2017. -№2/10 (219). - С. 20-25.
- [7]. Ахметзянова, Т.Л. Анализ отечественного и зарубежного опыта инвестиционной деятельности: модели зарубежной инвестиционной политики // Вестник БИСТ, 2010. - № 5.С.50,53.
- [8]. Баффетт, У. Эссе об инвестициях, корпоративных финансах и управлении компаниями: Пер. с англ. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. - 437 с.
- [9]. Богатин, Ю.В., Швандар В.А. Оценка эффективности бизнеса и инвестиций: Учебное пособие для вузов. - М.: Финансы, ЮНИТИ - ДАНА, 2005. - 390 с.
- [10]. Бромвич, М. Анализ экономической эффективности капиталовложений. - М.: ИНФРА-М, 2006. - 432 с.

- [11]. Баджапов, Т.Д. Инвестиционный процесс в агропромышленном комплексе региона в современных условиях. Диссертация на соискание ученой степени к.э.н. - Улан-Уде, 2006.
- [12]. Бердиев, Р.Б., Шохрӯз М., Майдаева М.С. Сущность и социально-экономическое значение инвестирования экономики// Паёми ДМТ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2016. - №2/10 (219). - С. 140-144.
- [13]. Биргулиева, Г.Ф. Прямые иностранные инвестиции как фактор экономического роста в условиях инновационного развития России: Автореферат на соискание ученой степени кандидата экон. наук. – С.-Петербург: Типография РГПУ им. Герцена, 2009.С.152.
- [14]. Бюллетени о мори бонкӣ, 2018 (281). - С.7, 8, 77.
- [15]. Бюллетени о мори бонкӣ 2019 (293). – С. 9.10,82
- [16]. Вохидов, У.М. Применение методов моделирования для анализа эффективности налоговой политики // Вестник Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни. Серия: 5 (48) Экономических наук. – 2012. - С. 285.
- [17]. Васильева, М.В. Макроуровневые параметры и ориентиры реализации концепции социально-экономического развития России // Национальные интересы: приоритеты и безопасность, 2009. – № 17.С.118.
- [18]. Васильева, М.В., Малий Н., Перекрестова Л.В. Финансовая политика. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2008.С.61.
- [19]. Володин, В. . Оценка итогов социально-экономического развития Российской Федерации: поиск возможной траектории выхода из кризиса / В.М. Володин, С. . Солдатова // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. – 2010. – № 1. – С. 143.
- [20]. Галиев, А. В. Инвестиционный бум // Эксперт. - 2002. - № 15. - С. 32 - 33.
- [21]. Гарбузов, В.Ф. Финансово-кредитный словарь. - М.: «Финансы и статистика», 1984.

- [22]. Гатаулин, А.М. Система прикладных статистико-математических методов обработки экспериментальных данных в сельском хозяйстве. - М.: Изд. МСХА, 1992.
- [23]. Гускова, А.В., Егоров А.Ю. Инвестиционный капитал предприятия. - М.: КноРус, 2006. - 209 с.
- [24]. Голиченко, О. Модели развития, основанного на диффузии технологий // Вопросы экономики, 2012. - № 4. С.104.
- [25]. Давлатшоев, О.Х. Стратегия развития бюджетно-налоговых отношений на современном этапе / О.Х. Давлатшоев, Н.З. Хабибова // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2014. - №1(61). - С.72.
- [26]. Доклад о мировых инвестициях // Конференция Организации Объединенных наций по торговле и развитию// ЮНКТАД.2018 год. с.6,7.
- [27]. Исайнов, Х.Р. Водно-энергетический капитал центральной азии: эколого-экономические и инвестиционные аспекты // Паёми ДМТ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2017. - №2/5(1). - С. 40-48.
- [28]. Валдайцев, П. В. Воробьев [и др.]; - Москва: Проспект, 2015. - 592 с.
- [29]. Иностранные инвестиции: учебное пособие / коллектив авторов; под ред. А. П. Косинцева. - М.: КНОРУС, 2014. - 216 с.
- [30]. Иматшоев, З.Х. Танзими давлатии ҷаъолияти иқтисоди берунаи корхонаҳои КАС (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон) дисс. - Душанбе, 2018. - С. 123.
- [31]. Идрисов, А. Б., Картышев С.В., Постников А.В. Стратегическое планирование и анализ эффективности инвестиций. - М.: Информационно-издательский дом “Филинъ”, 2007. - 272 с.
- [32]. Есипенко, И.В. Формирование методики оценки инвестиционной привлекательности компании. С.108
- [33]. Зубченко, Л. А.. // Современные теории внешнеэкономических отношений // М. 1993.С.203

- [34]. Қандиёрова, Д.О. Сафаров Б.Г. Инвестиционные процессы в республике Таджикистан: региональный аспект // Паёми ДМТ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2015. - №2/1 (157). - С. 177.
- [35]. Комилов, С.Дж. Гафаров Ф.М. К вопросу о методике оценки инвестиционного климата в регионе // Паёми ДМТ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2015. - №2/3 (165). - С.176-185.
- [36]. Ковалёва, В.В., Иванова В.В., Лямина.В.А. Инвестиции. Учебник. - М.: Проспект, 2004. – 505 с. - С.105.
- [37]. Косинцева, А. П.. //Иностранные инвестиции: учебное пособие //. — М.: КНОРУС, 2014. — 216 с.
- [38]. Кравченко, Н. А. Инвестиционная привлекательность территории // ЭКО. 2002. - № 6. - С. 13 - 26.
- [39]. Кулик, И. Модель селективно-адресной политики в области привлечения иностранных инвестиций на примере Хабаровского края / И.В. Кулик, Т.Г. Мотовиц // Научные труды SWorld. 2007. Т. 10. - № 3. - С. 79.
- [40]. Комилов, С.Д., Забиров Н.Х. Предпринимательство: вопросы развития и государственного регулирования. - Душанбе, 2004. – 192 с.
- [41]. Конторович, С.П. Управление инвестиционной привлекательностью предприятия (системно-оценочный аспект) // [Электронный ресурс]. - РежимдоступаURL: <http://publish.cis2000.ru/books/book.17/info/shtm>.
- [42]. Қодирзода, Д.Б., Таджибаева Ф.Э., // Проблемы совершенствования налогового администрирования // Вестник ТНУ Серия социально-экономических и общественных наук, 2019. - №3. Часть I. - С. 7.
- [43]. Крылов, Э.И., Власова В.М., Егорова М.Г. // Анализ финансового состояния и инвестиционной привлекательности предприятия: Учеб.пособие /. – М., Финансы и статистика, 2003. – 192 с.
- [44]. Макконелл, К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика // Собр. соч.: В 2 т. - М.: Республика, 1992. - Т.2. - С. 400.
- [45]. Маркс, К., Энгельс Ф. Капитал. // Собр. соч. - 2-е изд. - М.: Политическая литература, 1978. - Т. 23. - 907 с.

- [46]. Маркс, К., Энгельс Ф. Капитал. // Собр. соч. - 2-е изд. - М.: Политическая литература, 1978. - Т. 24. - 648 с.
- [47]. Мартынов, А.Д. Активизация инвестиционной политики // Экономист. 2002. - № 9. - С. 54.
- [48]. Маркс, К., Энгельс Ф. Капитал. // Собр. соч. - 2-е изд.- М.: Политическая литература, 1978. - Т. 24. - 648 с.
- [49]. Маркс, К., Энгельс Ф. Капитал. // Собр. соч. - 2-е изд. - М.: Политическая литература, 1978. - Т. 25. - 551 с.
- [50]. Маршалл, А. Принципы экономической науки // Собр. соч.: В 2 т. - М.: Прогресс, 1993. - Т. 2. - 310 с.
- [51]. Мелкумов, Я. С. Экономическая оценка эффективности инвестиций. - ИКЦ “ДИС”, 2007. - 160 с.
- [52]. Мирсаидов, А.Б. Музаффаров Б.С. Совершенствование механизма привлечения иностранных инвестиций в экономику республики таджикистан // Паёми ДМТ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2015. - №2/3 (165). - С. 281.
- [53]. Мирбобоев, Р.М., Донахонов И.С. Сармоягузорӣ ба маориф ҳамчун омили рушди сармояи инсонӣ // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз, 2015. -№6 (49) - С. 103-110.
- [54]. Мартынов, А.Д. Активизация инвестиционной политики // Экономист. - 2002. - № 9. - С. 54 - 61.
- [55]. Мелкумов, Я. С. Экономическая оценка эффективности инвестиций. - М.: ИКЦ “ДИС”, 2007. - 160 с.
- [56]. Мирсаидов, А.Б. Роль инновационного инвестирования в индустриальное развитие регионов страны // Экономика Таджикистана. - 2019. - № 2. - С. 32-45.
- [57]. Музаффаров, Б.С., Привлечение иностранных инвестиций в сельском хозяйстве / «Особенности развития дехканских (фермерских) хозяйств горных районов». Материалы регионального научно - практического семинара. Часть 2. – Душанбе, 2008. – С. 244-249.

- [58]. Музаффаров, Б.С. Влияние инвестиционно - инновационных процессов на сельскохозяйственную продукцию // Вестник педагогического университета. – 2012. - № 2/2 (107). – С.178-183.
- [59]. Музаффаров, Б.С. Проблемы проводимой инвестиционной политики развития агропромышленного комплекса Таджикистана / «Пути повышения эффективности занятости трудовых ресурсов Таджикистана в условиях рыночной экономики». Материалы республиканской научно - практической конференции (2-3 ноября 2012г.). - С. 208 - 214.
- [60]. Музаффаров, Б.С. Привлечение инвестиций в сельском хозяйстве Таджикистана. АПК Таджикистана: Экономика, организация и управление. – 2010. - № 2. – С. 45-48.
- [61]. Музаффаров, Б.С. Макроэкономические факторы инвестиционной деятельности сельхозпредприятий и основные пути его активизации // Вестник Таджикского национального университета. – 2013. - №2/2 (107). - С.178-183.
- [62]. Норткотт, Д. Принятие инвестиционных решений. - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2007. - 247 с.
- [63]. Обзор развития банковской системы Республики Таджикистан (www.NBT.tj)
- [64]. Обзор портфеля государственных инвестиционных проектов за 2018. - Душанбе. – С. 45. (www.amcu.gki.tj)
- [65]. Одинаев, Ш.Т., Музаффаров Б.С. Основные пути финансирования инвестиционных проектов в мелиорации сельского хозяйства. Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2011. - № 12 (76).
- [66]. Орешкин, В.А. Новые тенденции в движении прямых иностранных инвестиций// Мировая экономика// Махзани элетронӣ аз сомони [http://www.rfej.ru/rvv/id/B0046947A/\\$file/14-18.pdf](http://www.rfej.ru/rvv/id/B0046947A/$file/14-18.pdf) С.15 (санаи мурочиат 10.04.2019).

- [67]. Обидов, Ф.Ф. Необходимость совершенствования инвестиционных проектов в современных условиях // Паёми ДМТ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2017. - №2/3. - С. 37-40.
- [68]. Одинаев, Х.А., Гулаков У.М. Развитие свободных экономических зон и проблемы расширения межрегиональной торговли // Паёми ДМТ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2018. - №10. - С. 5-14.
- [69]. Постановление правительства Республики Таджикистан № 458 от 8 апреля 1996 года «Об использовании фьючерсных контрактов по производству и продаже сельскохозяйственной продукции».
- [70]. Постановление Правительства Республики Таджикистан № 128 от 29 марта 2001 года «О мерах по выполнению Указа Президента Республики Таджикистан» от 2 февраля 2001 года № 478 «О реорганизации сельскохозяйственных предприятий и организаций» Решения президента и правительства Республики Таджикистан, март-апрель 2001г. – 105 с.
- [71]. Программа, экономического развития Республики Таджикистан на период до 2015 года – Душанбе, 2004. -141 с. (утв. Правительством РТ от 1.03. 04г., №86).
- [72]. Проект «Стратегия для сектора сберегательных и кредитных союзов Республики Таджикистан» // Стратегическая комиссия кредитных союзов Таджикистана. - Д., 2008 г.
- [73]. Парахин, Ю. Инвестиции в АПК: состояние и перспектива // АПК: экономика, управление. - 2002. - № 10.
- [74]. Плюсина, Ю.М. Психологии материальной жизни. // Журнал «ЭКО: Экономика и организация промышленного производства». – Новосибирск, 1997. - № 3.
- [75]. Подшиваленко, Г.П., Лахмет Н.И., Макарова М.В., Инвестиции: учебное пособие. - М.: КНОРУС, 2006.
- [76]. Постон, Т., Стюарт И. Теория катастроф и её приложения. - М.: Мир, 1980. - С. 533-536.

- [77]. Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмон Маджлиси Оли Республики Таджикистан (24.04.2010г.). – Душанбе: «Шарки Озод», 2010.
- [78]. Портер, М. Конкуренция. - М.: Издательский дом «Вильямс», 2002. – С. 87.
- [79]. Раевский, С.В., Абдуллаев Ф.Р. Инвестиционная деятельность институциональных инвесторов в регионе. - М.: Экономика, 2007. - 508 с.
- [80]. Раевский, С.В., Третьяков А.Г. Инвестиционная активность в регионе. - М.: Экономика, 2006. - 286 с.
- [81]. Розенберг, Джерри М. Инвестиции. М.: Финансы и статистика, 2001. - 400 с.
- [82]. Рахимов, З. Инвестиционная деятельность банковской системы в условиях рынка. – Душанбе: «ИРФОН», 2002. – 124 с.
- [83]. Разыков, В.А., Рахимов Ш.М., Сафаров С.Г. Инвестиционная политика Республики Таджикистан и основные направления её активизации. – Новосибирск: ГИПП «Советская Сибирь», 2001г.
- [84]. Регионы Республики Таджикистан, Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2012.
- [85]. Санамов, Ю.В. Организация региональной инвестиционной деятельности // Экономист, 2002. - № 12. - С. 61 - 64.
- [86]. Сафаров, А.А. Чабҳаҳои назариявии ташаккули сармоягузорӣ ҳамчун омили рушди иқтисодӣ // Паёми ДМТ. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2018. - №11. - Душанбе, 2018. - С.26.
- [87]. Савицкая, Г.В. Анализ хозяйственной деятельности: учебное пособие. – М.: ИНФРА – М., 2003. – 288 с.
- [88]. Саидмуродова, М.А., Курбоналиев К.И. Свободные экономические зоны как инструмент привлечения инвестиций (на примере СЗЗ Согд) // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2017. - №2/8 - С. 13.

- [89]. Саидмуродов, Ш.М. Баъзе мушкилотҳои рушди бозори суғурта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (мачаллаи илмӣ), силсилаи илмҳои иқтисодӣ, 2014. - №. 2/5 (141). - С. 39-43.
- [90]. Саидмуродов, Ш.М. Механизмҳои асосноккунӣ ва интиҳоб намудани афзалиятҳо барои лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар вилояти Хатлон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2017. - №2/4 қисми 1. - С. 134-137.
- [91]. Саидмуродов, Ш.М. Мушкилот ва роҳҳои таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар вилояти Хатлон // Паёми Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав, 2017. - №1/3(47). - С. 274-277.
- [92]. Саидмуродов, Ш.М. Таҳлили самаранокии таҳияи лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар вилояти Хатлон // Паёми Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав, 2017. - №1/4(49). - С. 320-324.
- [93]. Саидмуродов, Ш.М. Концепсияи хавфу хатари лоиҳаи сармоягузорӣ // Конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ «Об барои рушди устувор» соли 2018-2028 // Донишкадаи энергетикаи Тоҷикистон, 2017. - С.132-136.
- [94]. Саидмуродов, Ш.М. Суғуртаи сармоягузорӣ дар низоми ташкили ҳифзи суғуртавии комплекси лоиҳаҳои сармоягузорӣ // Конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ «Об барои рушди устувор» соли 2018-2028 // Донишкадаи энергетикаи Тоҷикистон, 2017. - С. 92-94.
- [95]. Саидмуродов, Ш.М. Зарурати ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти миллии Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав, 2017. - № 1/1(43). - С. 124-129.
- [96]. Семёнов, К.А. Международные экономические отношения. «Знание». – М., 2003. С. 83.
- [97]. Солеҳзода, А.А. Раҳмонов С.А. Таҳлили сармоягузориҳо ва рушди соҳаҳои истеҳсолоти саноатӣ дар Тоҷикистон // Паёми ДМТ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2015. - №2/9 (190). - С.15.
- [98]. Современные теории внешнеэкономических отношений / под ред. Л. А. Зубченко. - М., 1993.

- [99]. Смит, А. Исследование о природе и причинах богатства народов // Антология экономической классики. Собр. соч.: В 2 т. - М., 1991. – Т.1. - С. 474.
- [100]. Сергеев, И.В., Веретенникова И.И., Яновский В.В. Организация и финансирование инвестиций. - М., 2002. - 367 с.
- [101]. Станиславчик, Е. Об оценке инвестиционных проектов // Финансовая газета, 2001. - № 33. - С. 130.
- [102]. Самуэльсон, П. Экономика. - М.: НПО «АЛГОН», 1993. – С.155.
- [103]. Сузуки, М., Саидмуродов Л.Х., Солиев А.А. Макроиктисоди кушод ва инвеститсияҳои мустақими хориҷӣ. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 278 саҳ.
- [104]. Саидмуродов, Л.Х., Солиев, А.А. Открытая экономика Республики Таджикистан: макроэкономическое равновесие в условиях внешнего инвестирования / Монография. Л.Х. Саидмуродов, А.А. Солиев. – Душанбе: Ирфон, 2004. – С. 79.
- [105]. Султонов, З.С., Ризоев С. Государственное регулирование финансово-кредитного и инвестиционного обеспечения развития малого и среднего бизнеса // Вестник Российско-Таджикского (Славянского) Университета (научный журнал). - 2005. - № 1 (9).
- [106]. Султонов, М., Саидмуродов Ш.М. Мушкилотҳои бозори суғурта ва роҳҳои бартараф намудани он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Паёми ДМТ бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2019 - №2. - С. 127.
- [107]. Стоянова, Е.С. Финансовый менеджмент: Теория и практика: Учебник. - «Перспектива», 2004. - С.101.
- [108]. Таджикистан: 20 лет государственной независимости статистической сборник, 1991-2011г. - 399 - 411с.
- [109]. Тагоев, Дж.Х. Проблемы активизации инвестиционной деятельности предприятий (на материалах аграрного сектора Республики Таджикистан). Автореферат диссертации. – Душанбе, 2004.

- [110]. Таджикистан: 20-лет государственной независимости, статистический сборник Агентство по статистике при Президента Республики Таджикистан. - 2011. - С. 399.
- [111]. Таджикистан: 20-лет государственной независимости, статистический сборник Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. - 2011. - С. 528.
- [112]. Улугходжаева, Х.Р. Государственное регулирование межбюджетных отношений / Х.Р. Улугходжаева, О.Х. Давлатшоев // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2015. -№2(190). - С. 8.
- [113]. Уринсон, Я.Т. О мерах по оживлению инвестиционного процесса в России // Экономист. - 2002. - № 1. - С. 69 - 76.
- [114]. Ушачев, И.Г., Папцов А., Тарасов. Производство органического продовольствия: мировой опыт и перспективы российского рынка. АПК: Экономика – управление. - № 9. – Москва, 2009.
- [115]. Файзуллоев, М. Влияние инновационно - инвестиционного климата на региональное инновационное развитие // Паёми ДМТ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2017. - №2/5 (1). - С.112-117.
- [116]. Фетисов, Г.Г., Орешин В.П. Региональная экономика и управление. - М.: ИНФРА-М, 2006.С.148
- [117]. Ходиев, Д.А., Хофизов Х.А., Табаров О.С. Моделирование и прогнозирование привлечения инвестиций для освоения природно-ресурсного потенциала региона // Паёми ДМТ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2018. - №6. Қ. II. - С. 30-36.
- [118]. Хуажева, А.Ш., Кетова А.П. Механизм устойчивого развития регионального АПК: Концептуальное обоснование, формирование территориального - отраслевых кластеров, условия реализации. - Ростов-на-дону: «Содействие – XX1 век», 2012.
- [119]. Хачатурян, А.А., Шкодинский С.В. Инвестиции. Курс лекций. - 2-е изд. дополн. перераб. - М.: МИЭМП, 2007.

- [120]. Чаянов, А.В. Избранные произведения. Что такое аграрный вопрос? – М., 1989 г.
- [121]. Чамила, Содотулхусейнӣ. Фаъолиятнамоии минтақаҳои озодаи иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2017. - №2/5. Қисми II. - С.157.
- [122]. Чумабоев, Х.К. Низоми имтиёзҳои андозбандӣ / Х.К. Чумабоев // Молия ва ҳисобдорӣ. - 2017. 22 май. - №5(128). - С. 41.
- [123]. Шарипов, З. Основы рыночной экономики и формирование хозяйственного механизма АПК. - Душанбе: «Ирфон», 2008. – 444 стр.
- [124]. Шукуров, И.Ш., Музаффаров Б.С. Преимущество и недостатки единого налога в сельском хозяйстве / Материалы Регионального научно-практического семинара «Особенности развития дехканских (фермерских) хозяйств горных районов». Часть 2. – Душанбе, 2008.
- [125]. Шарофов, У.Ш., Музаффаров Б.С. Формирование и развитие агробизнеса в Республике Таджикистан в переходной экономике / Материалы Регионального научно-практического семинара «Особенности развития дехканских(фермерских) хозяйств горных районов». Часть 2. – Душанбе, 2008.
- [126]. Экономика предприятия: Учебник для вузов / Л.Я. Аврашков, В.В. Адамчук, О.В. Антонова и др.; Под ред. проф. В.Я. Горфинкеля, проф. В.А. Швандара -2 -е изд., перераб. и доп. - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2008. – 277.
- [127]. Экономика. Учебник. - М.: Издательство «БЕК», 1994. - С.168.
- [128]. Экономика предприятия: Учебник для вузов / Л.Я. Аврашков, В.В. Адамчук, О.В. Антонова и др.; Под ред. проф. В.Я. Горфинкеля, проф. В.А. Швандара -2 -е изд., перераб. и доп. - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2008. – 277 с.

- [129]. Экспертное бюро по Экономике, Отчет по стране. Статистика Всемирного Банка Таджикистан 2007, ЦРУ Всемирная книга фактов. – Таджикистан, 2007.
- [130]. Эргашев, А., Эргашева М. Некоторые особенности становления многообразия форм собственности в аграрном секторе Республики Таджикистан / Материалы конференции «Пути развития АПК Таджикистана: проблемы и суждения». – Душанбе, 2003. – С. 173-180.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда ба забони хориҷӣ:

- [131]. Alfaro, L., Rodriguez-Clare, A. Multinationals and Linkages: Evidence from Latin America // *Economic*. - 2004. - № 4. - P. 113.
- [132]. Alvaro, L., Chanda, A., KalemliOzcan, S., Sayek, S. How Does Foreign Direct Investment Promote Economic Growth? Exploring the Effects of Financial Markets on Linkages // *Working Paper*. - 2006.C.86
- [133]. Asafu-Adjaye, J. What has been Impact of Foreign Direct Investment in Ghana? // *IEA Policy Analysis*. - 2005. - № 1 (9).C.214
- [134]. Aharoni, Y. *The Foreign Investment Decision Process*. - Boston. 1966.C.419.
- [135]. Bartels Frank L. *FDI Policy Instruments: Advantages and Disadvantages*. Strategic Research and Regional Analyses Unit. UNIDO. S. A. de Crombrughe. Associate Economic Affairs Officer. UNCTAD. Vienna, 2009. Electronic text data. Mode of access: http://www.unido.org/fileadmin/user_media/Publications/RSF_DPR/WP012009_Ebook.pdf.
- [136]. Buckley, P. J., Casson, M. *Future of Multinational Enterprises*. - Macmillan, London, 1976.C.223.
- [137]. Cockcroft, L., Riddell, R. C. *Foreign Direct Investment in Sub-Saharan Africa*. WPS 619. - Washington, D.C.: World Bank, 1991.C.158.
- [138]. Denisia, V. Foreign Direct Investment Theories: Overview of Main FDI Theories // *European Journal of Interdisciplinary Studies*. - 2010. - № 3. - P. 53,55,57,58,59.

- [139]. *Dunning, J. H.* Toward an Eclectic Theory of International Production: Some Empirical Tests // *Journal of International Business Studies*. - 1980. - № 11.C.91,97.
- [140]. *Itagaki, T.* Theory of Multinational Firm under Exchange Rate Uncertainty // *Canadian Journal of Economics*. - 1981. - № 14. - P. 276.
- [141]. *Ekpo, A. H.* Government Policy and Foreign Private Investment in Nigeria, 1960–1994. Final Report Submitted to the AERC. - Nairobi, Kenya, 1996.C.293.
- [142]. *Kim, A. M.* Impact of Foreign Direct Investment (FDIs) on Economic Growth and Development in Kenya. University of Nairobi, 2011 [Electronic resource]. - Mode of access: http://www.aibuma.org/proceedings2011/aibuma2011_submission_7.pdf.
- [143]. *Cockcroft, L., Riddell, R. C.* Foreign Direct Investment in Sub-Saharan Africa. WPS 619. - Washington, D.C.: World Bank, 1991.C.321.
- [144]. *Chen, Y.* Impact of Foreign Direct Investment on Regional Innovation Capability: A Case of China // *Journal of Data Science*, 2007. - Vol. 5.
- [145]. *Omoniyi, B. B., Omobitan, O. A.* Impact of Foreign Direct Investment in Economic Growth in Nigeria // *International Research Journal of Finance and Economics*. - 2011. - Issue 73.
- [146]. *Graham, E. M.* Foreign Direct Investment in World Economy // *IMF Working Papers*. - 1995. - № 95/59.C.329.
- [147]. *Vernon, R.* International Investment and International Trade in Product Cycle // *Quarterly Journal of Economics*. - 1966. - № 80. - P. 190–207.C.63.
- [148]. *Harding, T., Javorcik B.* Investment Promotion and FDI Inflows: Quality Matters. September 30. 2011.First draft. Electronic text data. Mode of access: https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=CSAE2012&paper_id=597. C.597.
- [149]. URL: <http://www.cepd.gov.tw/encontent/m1.aspx?sNo=0014259>.
- [150]. *Economic, Trade and Investment Policy of Taiwan. Challenge 2008.* Electronic text data. Mode of access: <http://www.taiwanembassy.org/public/Attachment/731918342171.pdf>.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда аз сонаҳои иҷтимоӣ

- [151]. https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_overview_ru.pdf (санаи дастрасии маълумот 15.09.2019)
- [152]. <https://creativeconomy.ru/lib/5035>
- [153]. <https://gtmarket.ru/research/foreign-direct-investment-index/info>
- [154]. <http://sarmoya.tj>
- [155]. <http://khovar.tj/2019/11/to-ikiston-yake-az-davlat-oi-amntarini-a-on-e-sosi-subotu-orom-garavi-albi-sajyo-oni-hori/> (санаи мурочиат 24.12.2019)
- [156]. <https://investcom.tj/tj/sarmoya/faolijati-sarmojaguzor/27-omori-sarmojaguzorii-hori.html> (санаҳои мурочиат. 15.09.2020, 28.07.2019)
- [157]. <https://knowledge.allbest.ru/finance/2c0b65635b2ac68b4c53b99521306c270.html>
- [158]. <http://medt.tj>
- [159]. <https://investcom.tj/tj/sarmoya/faolijati-sarmojaguzor/26-feristi-kafolatu-imtiezo.html>
- [160]. <http://nbt.tj>

Феҳристи иштироки муаллиф доир ба мавзӯи диссертатсия:

- а) дар нашрияҳои ба номгӯи маҷаллаҳо ва нашрияҳои пешбари илмӣ тақризшавандаи тавсиякардаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил кардашуда:

- [1-М]. Султонзода, И.М. Фаъолияти корхонаҳои муштарак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон// И.М. Султонзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Қургонтеппа ба номи Носири Хусрав. - наشري 2\3 (47), 2017. – С. 213-216.
- [2-М]. Султонзода, И.М. Арзёбии ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ва нақши он дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон// И.М. Султонзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ –иқтисодӣ ва ҷамъияти –№1. – Душанбе, 2019. – С. 76-80.
- [3-М]. Султонзода, И.М. Хусусиятҳои сармоягузориҳои портфелии хориҷӣ дар иқтисодиёти ҷумҳурий// И.М. Султонзода // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ –иқтисодӣ ва ҷамъияти. –№2. – Душанбе, 2019. – С. 145-151.
- [4-М]. Султонзода, И.М. Марҳилаҳои рушди сармояи мустақими хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон// И.М. Султонзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Қургонтеппа ба номи Носири Хусрав. - №1/31(59). – Бохтар, 2019. – С. 197-201.

[5-М]. Султонзода, И.М., Обидов, Ф.С. Масъалаҳои самаранок тақсим кардан ва истифода бурдани сармоягузори мустақими хориҷӣ // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. - №1/2(74). – Бохтар, 2020. – С. 187-191.

[6-М]. Султонзода, И.М., Ҳаракат ва тақсими сармояҳои мустақими хориҷӣ дар шароити имрӯзаи ҷомеаи ҷаҳон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ –иқтисодӣ ва ҷамъияти –№1. – Душанбе, 2020. – С. 51-56.

б)Дар дигар нашрияҳо:

[7-М]. Султонзода, И.М. Сармоягузори омили рушди соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // И.М. Султонзода, Б.С. Шодиев, М.С. Шодиев - Маводи конференсияи Ҷумҳуриявии илмӣ назариявӣ дар мавзӯи “Нақш ва аҳамияти сармоягузорӣ дар рушди иқтисоди миллӣ “ Донишгоҳи давлатии Кулоб ба номи А. Рӯдакӣ. – Кулоб, 2016. – С. 353- 357.

[8-М]. Султонзода, И.М. Сармоягузорӣ ҳамчун омили рушди босуботи иқтисоди миллӣ// И.М. Султонзода//Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 20-солагии Ваҳдати миллӣ ва соли ҷавонон таҳти унвони “Рушди босуботи комплекси агросаноатӣ –омили муҳими таъмини амнияти озуқаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. - “Қурғонтеппа, 2017. С. 274-277.

[9-М]. Султонзода, И.М. Ҷараёни ҷалби сармоягузориҳои хориҷи ва таъсири он ба иқтисоди миллӣ // И.М. Султонзода // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалӣ дар мавзӯи “Энергетика омили асосии рушди босуръати иқтисодиёт” 20 декабри соли 2018. – С. 303-306.

[10-М]. Султонзода, И.М. Сармоягузориҳои хориҷӣ, зарурат ва дурнамои он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон// И.М. Султонзода, Н.Т. Садриддинов, Б.Қ.Наимов // - Душанбе: “Ирфон”, 2016. - 278 с.